

Îhtîşam û sefaleta rojnamevaniyê

Marie Bénilde • ► 11

Gelo Îslam berferhebûnparêz e?

Patrick Haenni & Sami Amghar • ► 21

LE MONDE. diplomatie kurdî

Almanya: 3,50 Euro
Welatên din: 4,00 Euro

Sibat 2010 - Hejmar 4

www.lemondediplo-kurdi.com · info@lemondediplo-kurdi.com

32 Rûpel

Modela Pekîn'ê

SERGE HALIMI

Hu Jintao yê xelefê Mao Zedung, piştî wî bi şêst salan piştî xwe sipart gotineke wî û got: "Îroj Çîn bi xêra pêkanînen sosyalîzmê li ser lingan e." Ev, çavdêriyeke balkêş e; ev ji demeke dirêj ve ye ku Çîn ne di bin nîrê Ew-rûpa'yê û ne jî di bin yê Japonya'yê de ye û edî tirsê wê ji wan tune ye. Jê çêtir, şert û mercên jiyana beşekî civata wê jî baştir bûye. Lê belê, pirsê sosyalîzmê pirsê cuda ye... Hingî ewqasî dûrî rastiya wan e, mirov edî dikare bibêje ku bi-hêzbûyina Çîn'ê (sala 2008'an % 9.6 bû, di sala 2009'an de jî % 8.7) bû alîkara aboriya Amerîka'yê. Bi vî awayî, Çîn çû hawara sistemeke kapîtalîst ya ku ji sala 1929'an ve ye ku qeyra-neke weha bi serî de nehatibû. Globalîzma ku li Wall Street'ê birîndar bûbû li Şangayê ji nû ve rabû ser lingan.

Gava ku rengê hewayê sor bû, ew formula ku digot; "Bayê Rohilatê dê piştî bayê Rojavayê bişikîne" dihat wateyeke din, lê îroj tê wateya ku Çîn ji bo zincîrebazarên mezin dibe eldorado û mezintirîn itxalatdara cihanê: Sed û pêncî û şeş marketên Carrefour'ê li wira hene; heftê û du dikanên Tesco'ya brîtanî; dêwa amerîkî Wal-Mart jî, heger xebitandina karkerên çînî ya zêde ku derfeta kêmkirina buhayan û herweha ya qelskirina raqîban didiyê ne di nav de be, li gora wan ya herî qels e.

Heger divê mirov guherîna cihanê bi rêya van agahiyan ve binirxîne û bibîne bê bi ku de diçe, ji bo karsazên rojavayî tu sedem namîne ku xofê jê bigirin. Wall Street Journal bi xwe jî balê dikişîne ser: "Bazara Çîn'ê ji bo şirketên rojavayî yên ku li mezinbûnê digerin gellekî balkêş e. Herkes dizane ku yên ku cihanê ji qelsbûyîne xelas dîke bazarên weha nuh in (1)." Sendîkaya amerîkî ya metalurjiyê ku

kêfa xwe bi van guherînan nayne ji Washington'ê xwastiye ku dozê li Çîn'ê bike, lewre Çîn zêde diafirîne.

Lê belê, edî mirov nikare bi tenê bibêje ku "modela çînî" platformeke îtxalatê ya weha ye ku bi meaşên kêmkirî dixebite; Çîn hewl dide ku berê xurtbûna xwe zêdetir bide bazara hindurîn û peywendiyên aborî yên bi herêman re jî xurttir bike. Herêmeke bazirganiyê ya weke peymanî bakur-amerîkî ya bazara serbest an jî weke ya Yekîtiya Ew-rûpa edî bala wan jî dikişîne. Û bi vî awayî, xurtkirina mezintirîn sektorên welatê desthilatdar di bala wê de ye ku, ji xwe, qaîde jî her ew e. Lê belê, herçend nifûsa wan ne weke ya hev be jî, ketiye pêşiya Japonya'yê û ji ber wê, Çîn divê îsal bibe girîngtirîn aboriya cihanê ya duyem. Li gora banqeya amerîkî ya bi navê Goldman Sachs, ji vîra û 2026'an, ew ê bibe ya yekem jî.

Gelo ew ê hêza xwe di ku de bi kar bîne? Ne civînên G-20 û ne jî civîna Kopenhag'ê tu derfet nedan ku mirov bibêje ku Çîn bûye awûqata xizanan an jî ya welatên başûrî. Awayê wê yê pêşketinê kêfa herkesî tîne, bi taybetî jî ya kesên ku dixwazin hêza aborî û libealîzma bazirganî û berdewamiya desthilatdariya oligarşiyeke nîvpolîtîk û nîvendustriyel bikin yek (2).

Edî di nava derdorên patronên rojavayî de jî roj bi roj piştgirên "modela Pekîn'ê" zêdetir dibin...

**Werger ji fransî
İbrahim Seydo Aydoğan**

(1) Patience Wheatcroft, "Don't begrudge China's exports coup", The Wall Street Journal, New York, 12 Çile 2010.

(2) Sala 2005'an, % 65'an zêdetirê patronên sektora taybetî endamên Partiya Komunîst bûn.

KURDISTAN 2010

Mezintirîn pirsgirêka li pêşiya siyaseta navneteweyî

UDO STEINBACH*

Rebwar Saeed - Efekt LMD kurdî
(Derbarê hunermend de rûpel 4)

Yek ji pirsgirêkên herî mezin ên li pêşiya siyaseta navneteweyî ya sedsala 21. çareserkirina "pirsgirêka kurd" e. Ev pirsgirêk beriya nêzî bi sedsalan dîsa xwe nişandabû. Dema Împaratoriya Osmanî sala 1918'an de hilweşiya, erdên wê ji nû ve hatin parvekirin. Ji bilî Îran'a ku dewletbûna heta bi sedsala 16. diçe, kurd li dewletên nû çêbûyî parçe bûn - çawa ku xwe bi ezmûna dehsalan nişan da, kurd li van dewletan welatîyên sinifê duyem bûn. Bi tenê carcaran mirov tê derdixist ku pirsgirêka kurd nehatiye çareserkirin, weke mînak li Îran'ê bi Komara Mahabad'ê, li Iraq'ê bi serhildanên Mistefa Barzanî pêşengiya wan kirî û li Tirkîye'yê bi çalakiyên milîtanên PKK'ê vê yekê xwe dida der.

Gelo "pirsgirêka kurd" pirsgirêka Filistin'ê ya sedsala 21'an e? Ango gelo wê afirandina statuyeye siyasî ya gelê kurd mumkin be, ku hem bersivê bide daxwaza naskirina nasnameya neteweyî û hem jî sistemen dewletan ên heyî ji binî ve ne-guhere? Aramiya herêmê wê têkildarî bersiva mirov bide vê pirsê be, ku dewletên Tirkîye, Îran, Iraq û Sûriye reng didinê. Westa li piştperdeyê mirov girîngiya stratejîk a vê herêmê, angî bi kêmanî tedarîkkirina pêdiviya bi petrol û gaza xwezayî ya dinyayê, li ber çavan bi-

* Profesore zanistîya siyasî, kevneserokê Enstîtuya Lêkolînên Rohilatnasîyê.

HAVÎRDOR

Li Îraq'ê hejarî û bandorên şer jîngehê tehdîd dike

EBDULREHMAN SIDÎQ*

Li gor rapora herî dawî ku Dezgeha Navendî Ya Serjimêrî ya ser bi Wezareta Plandanî û Hekariya Navdewletî ya Îraq'ê eşkere kiriye, 7 milyon îraqî di bin hêla hejariyê de dijîn, ev jimare jî dike rêjeya ji sedî 23'yê rûniştvanên hemû Îraq'ê ku hêla hejariyê ji bo her takekesê di dema mehekê de 77 hezar dînar hatiye diyarkirin.

Ji aliyekî din ve rêjeya bêkariyê hê di asta ji sedî 15'an de ye, herçiqas di sala 2003'an de nêzîk ji sedî 28 bû. (1)

Di rewşeke wiha de gelek dijwar e em bikaribin di derbarê jîngeh û geşepêdanê biaxiftin, ji ber ku parastina jîngehê wek têgehên demokrasî, mafê mirovan û civaka sivil, lêborîn, bi hev re jîyan û hwd pêwîstiyek zêde bi civakê re heye ku aliyê kêm hewcedariyên sereke di jîyanê de dabîn kiribe, her ji ber vê yekê ye jî ku dibêjin: Demokrasî bi vejandina qata navendî di hundirê civakê de girêdayî ye, ji bo ku nabe piraniya civakê hejar û nedar û nexwendewar bin û di heman de jî demokrat bin û ji têgehên nû fehm bikin. (2)

Parastina jîngehê jî ligel gefa hejariyê rûbirû ye û nedar nikarin xema parastina jîngehê bixwen, di demekê de ava paqij ya vexwarinê nagîje wan û elektrîka wan tune û ne xwendewar in jî.

Ji aliyê lêkolînanan ve gelek pênase bo hejarî û nedariyê hatiye kirin ku cara dawî wiha hatiye gotin: "Hejarî rewşeke dijwar a jîyanê li nedarî, kêmdahatî û bedxorakî û nexwendewarî û nexweşî û jîngeha têkdâyî ye, herwiha zêdebûna mirina zarokên şîrxwarî û hemû zarokên ku temenê wan jêrde ye." (3)

Diyardeya hejariyê liser sê bîngihan disekine; bêkarî, kêmbûna kirêya kar û cudahiya zêde ya navebra meaşan, vena ji bilî daketina asta asayîş û ara-

miyê û diyardeya terorê ye.

Xuya ye ku xelkê xizan û feqîr bi sedema wê pênaseya jor, ji ber nedariyê û li xema domandina jîyanê dijwar, li jîngeh û parastina pêkhatiyên wê nafirînin, belku hejarî wan neçar dike ku ji bo şewat û xwe germkirinê daran bibirin, çavkaniyên pawankirî ên siruştî bikar bînin û ava paqij vexwen, cihê jîyanê ji wan re paqij nayê ragirtin, di hundirê paşmayiyên rojane ên xwe de bijîn û dema bi wê jîyanê jî razî nebin, wê demê bi berfirehî ber bi bajaran dimeşin û heman jîngeha ne tendurust di kêleka bajaran de çêdikin û xesarê dighînin çendîn milyon kesan.

Li gor bername Neteweyên Yekgirtî ji bo jîngehê (UNDP), ji koma 10 pirsgerêk û astengên pêşberî parastina jîngehê, hejarî di pileya yekem de ye û herwiha ji koma xalên pêşniyarkirî bo çareserkirina pîsbûna jîngehê, dûbare kêmkirina rêjeyê hejariyê her bi pileya yekem tê. (4)

Dewleteke wek Îraq'ê ku di sala 1979'an de dahata salane a takekesên wê 4 hezar û 219 dolar bû, di sala 2006'an de ji bo her takekesê bo hezar û 456 dolar daket, ji ber ku rêjeyê enflasyonê di heman salê de gihişt ji sedî 53. (5)

Ji ber nedarî û nexwendewariyê hejar wek encamder û sebebkarên pîsbûna jîngehê tînen hesibandin, her bixwe jî goriyên yekem ên pîsbûna jîngehê ne, ji ber ku hejarî encama komek sedeman e, di heman demê de jî sedemek e ji bo komek encamên din ên nexwestî.

Di Îraq'ê de îro tenê pişt bi petrolê tê girêdan, di halekê de li mêjdem e Îraq wek welatê navbera dû çeman hatiye naskirin, xwediyê kiştûkal û çandinî û pişesaziyek gelek mezin bûye, lê niha tenê neft ji sedî 63 a budceya Îraq'ê ye û beşdariya kiştûkalê bo 7 ji sedî daketiye û beşdariya pişesaziyê jî di budceyê de bo 2 ji sedî daketiye. (6)

Herwiha hevsengiya navebra tex û çînen civakê têk çûye, bi cûrekê ku dema piraniyê hejar

bin, wî çaxî kêmaniyek zêde jî dewlemend dibin û ji ber sûdên bê sînor guh nadin jîngeh û hejaran û bi kargeh û berhemên xwe jîngehê qirêj dikin. Îro di Îraq'ê de ku ji sala 2003'an pêde Wezareta Jîngehê hat damezrandin, ez bixwe jî wek yekem Wezîrê Jîngeha Îraq'ê û bi alîkariya rawêjkarên warê jîngeha hevpeymanan, me di vê derbarê de me bi destê kêmhîşariya jîngeha hevvelatîyan gelek zehmetî kişandin, ku ji ber xizanî û kêmdahatiyê, li hember her hewleke rasteqîne ji bo parastin û çêkirina jînegê astenga yekem bû.

Xuya ye ku mesela hejarî û bêkariyê peywendiyêke rasterast bi qonaxa piştî kutabûna şerê sala 2003'an heye, û encamên wê di warê jîngehê de bi taybet dan û standina bi alavên paşmayiyên şer ji ber nebûna derfeta kar û kêmbûna hişyariyê di warê zanyariyan de derbarê alavên paşmayiyên şer bi giştî û madeyên tîşkavêj (radyoaktîf), bi taybet ku li encama bikaranîna wan madeyên ku bi zorî hatine çêkirin û navend û saziyên leşkerî û sivil û herwiha bikaranîna xerab û hilgirtina wan madeyan û lawazbûna çavdêrkirinê, di heyamê salên borî de gelek karesatên mezin derketibûn holê.

Îraq'ê ji salên heştê ên sedsala borî pêde, qaseke berbiçav ji wan madeyan di hinek dezgehên taybet de bikar aniyê û herwiha li encama bombebaran kirina navendên atomî ên Îraq'ê ji aliyê balafirên Îsraîlê ve di sala 1981'an de û piştê jî şerê Îraq'ê û hevpeymanan di sala 1991'an de, dûre şerê Îraq û Amerîka'yê di proseya azadkirina Îraq'ê de di sala 2003'an de, beşek ji alavên paşdemayî yên navendên nukleerî û alavên leşkerî û tank û amûrên hundirê navendên sivil yên atomî hatin dizîn û bi wan re kirîn û firotin normal dihat kirin!

Madeyên tîrêjavêj, ji bo heya-meke gelek dirêj metirsiyên mezin liser pîsbûna jîngehê û tendurustiya mirov hene, ji ber

ku ev made di heyamekî pir dirêj de bandora toxmên tîşkavêj li karkirinê dikevin ku bi nîva temen (Time Half) tê nas-kirin û gelek car sedan salan dom dike. Me li Wezareta Jîngeha Îraq'ê tenê di sala 2003'an de, nêzîk 385 pîvandînan lazera- ran bo nimûneyên ax û avê encam dan û nêzîk 571 nirxandin jî bo madeyên xorakî ji bo şirovekirina zanîna astên tîrêjê di Îraq'ê de meşandin, derket holê ku di hinek cihan de rêjeya hebûna wan madeyan sê qat zêdetirî wê rêjeya normal bûye. Li hinek cihên leşkerî ên bombebarankirî jî panzdeh car ji rêjeya normal zêdetir bû. (7)

Talankirina Navenda Tuweyse û bikaranîna (Uranum Diplited) an ûranyûma bikarhatî, ji wan çekên ku bandora xirab liser gelek paşmayiya tank û otomobîlên leşkerî li herêma Ebuxerîb û Uwêrîc û rêya Bexda û Babil û dî cih jî li Semawe bicîh hiştiye, ji ber ku bi awayekî giştî beriya sala 2003'an, Îraq'ê nêzîk 18 navendên leşkerî û sivil ên madeyên tîşkavêj bo warê zanistî û leşkerî û tendurustî bikar anî.

Ya cihê metirsiyê be ew e ku ew made roleke zêde di zêdekirina cûrên nexweşiya penceşêrê di Îraq'ê de hebûn, bi cûrekê ku nexweşiya penceşêrê di Îraq'ê de heta sala 1989'an di nav nexweşiyên de di pileya heftem de dihat, lê ji sala 1993'an pêde bi pileya çarem tê.

Hin xelk jî di Îraq û Herêma Kurdistanê de bi mebesta bazirganiya bi wan hesin û hûrdehesinên ku ji alavên paşmayiyên tank û otomobîlên leşkerî li pey bombebaranê cih mane, rasterast danûstandinê bi wan paşmayiyan re dikin û kirîn û firotinê pê dikin, ku di pêserojê de û piştî çend salên din gelek nexweşiyên bi xeter hest pê dikin, li encama bandora wan madeyên tîşkavêj ên dirêjdem ku bi ser wan paşmayiyên leşkerî ne.

Sedemeke din ya berçav hejarkirina xelkê bi giştî, zêdebûna wan jimara mezin û zêde

ya mayinan e ku di Îraq'ê de hene ku dikare di warê dîrokî de amaje bi vê yekê bê dan, Îraq piştî şerê cihanî yê dîyem tûşî pirsgerêka çandina mayinan bûye û li peyre jî di salên şêst û heftêyan de Hikûmeta Îraq'ê li dijî serhildanên gelê Kurdistanê jimareyek zêde mayin di Kurdistanê de çandiyê, piştê di salên navbera 1980-1988'an di dema şerê Îraq û Iranê de çendîn milyon mayinên din hatin çandin, vena ji bilî şerê Îraq'ê hevpeymanan li sala 1991 ku jimareyek zêde ya mayinên din ên cûr bi cûr hatine çandin. Di vê dawiyê de jî ev kar binpêkirina eşkere ya 'Peymannameya Qedexkirina Bikaranîna Mayînan' bûye.

Niha ku beşa peydeçûna mayinan û pirsgerêkên wê wek navendekê di Îraq'ê de ser bi Wezareta Jîngehê ye û berê jî ser bi Wezareta Plandanî û Alîkariya Geşepêdanê bû, her li gor serjimêriyên wê wezaretê nêzîk 25 milyon mayin û zêdeyî 3 milyon bombeyên avêtî ên ne teqiyayî di Îraq'ê de hene.

Li gor statîstîkên 'Desteya Nîştîmanî ji bo Karûbarê Mayînan' jî di Îraq'ê de nêzîk 10 hezar û 232 erdên mayinan hene ku nêzîk 3 hezar û 782 erd di Kurdistanê Îraq'ê de ye û nêzîk 25 cûrên cuda ji wan mayinan jî di Kurdistanê de hatine çandin, vena jî li gor serjimêriyên 'Grûba Rawêjkarên Mayînan' (MAG), jimara ew mayinan jî ku di Kurdistanê de hatine çandin, nêzîk 7 milyon tînen texmînkirin. (8)

Xesarên mayinan bi awayekî giştî li dijî mirov û jîngehê ye, lewra di salê de jimareyek zêde hevvelatî û çalakên warê hilgirtin û pûçkirina mayinan jîyanaxwe ji dest didin yan birîndar dibin, di warê jîngehê de jî mayin sedemeke pîsbûna axê ye û dibe astengeke sereke li pêşberî proseya avedankirin û vegeriya xelkê ji bo gundên xwe û berlêgirtinê jî dike li pêşberî çêkirina rê û cadeyên nû, kiştûkal û damezrandina kargehên nû û herwiha projeyên elek-

* Endazyarê Rawêjkar, lêkolîner, Serokê Navenda Pird* ji bo lêkolînan li Herêma Kurdistanê û yekem Wezîrê Jîngehê yê Hikûmeta Îraq'ê di salên 2003-2004.

Rebwar Saeed, (Acrylic on wood) - Efekt LMD kurdî

trîkê û agahîdan û ronîkirin bi sedema nebûna şiyana wan ji bo çeqandina bircên nû li hemberî kulandina bîrên nû ên avê û li beramberî vekirina kanalên avdaniyê û lêgerîn û geriyan li pey peydakirina petrolê, geriyan li pey peydakirina madenên cûr bi cûr ên din de jî rêgiriye dike. Ango bi awayekî giştî mayin li hemberî jîngehê pêşdebirîne rêgir e û sedemek e ji bo hejarkirina Îraq'ê û Herêma Kurdistan'ê di hemû wna waran de ku me amaje da wan. Pêwîst e Wezareta Jîngehê li kêleka pîvana rûberê wan erdên mayinrêjkirî û diyarîkirina jimara durust û derxistina cûrên wê û peydakirina nexşeyên çandina

wê jimara zêde a mayinan, sûd û fêde li endambûna Îraq'ê dii 'Peymannameya Qedexkirina Bikaranîna Mayinan' de bê wergirtin û herwiha alîkariyan pêşkêşî Civata Parastina Jîngehê bike ku nûnerên piraniya wezaretan têde ye, ji ber ku ji ber hestiyarîyê meselya mayin û şûnwarên wê dikare roleke berbiçav hebe di warê kêmkirin û ji holê rakirina cihwarên xerab ên mayinan û xesar û ziyarên wê ên giştî û jîngehê.

Îro bi lezginî û bê peydeçûn pêwîst e rewşa hejaran bê başkirin û hînî xwendewariyê werin kirin û karîn û şiyarên xwe bikar bînin, cihê niştecihbûna paqij ji bo wan were da-

bînkirin, ji ber ku hejarî gefek e bo ser ewlekariya jîngehê û piştê jî liser asayîşa niştimanî, lewra pêwîst e çareserî evya bin:

Yekem: Ji holê rakirina nedarî û hejariyê, berî her tiştî bi başkirina dahata takekes û xizmetguzarî û reformên aborî.

Dûyem: Zêdekirina baca navendî, ji ber ku ne hejarê nedar û ne dewlemendiya bêrade tu yek di fikra parastina jîngehê de nabin, hejar ji ber nedariyê û dewlemend jî ji ber sûd û fêdeyan!

Sêyem: Reformekirin di sîstema desthilatdariyê de û kêmkirina diyardeya gendeliyê.

Çarem: Zêdekirina qata na-

vendî ya civakê, ji ber ku hejarê nedar û dewlemendê bêrade, tu yek ne di fikra parastina jîngehê de dibin, xizan ji ber nedariyê û dewlemendên mezin jî ji ber sûd û fêdeyên xwe!

Pêncem: Tevlîbûna Îraq'ê di lihevhatin û peymannameyên navdewletî û îmzakirina wan ji aliyê Îraq'ê ve, ji ber ronîkirina van xalan û yên din jî, em dikarin di Îraq'ê de giringiyek zêde bidin parastina jîngehê û dest bidin bihêzkirina şiyanan û karînen nû biafirînin û bi belavkirina rewşenbîrî û hişyarîdan bo parastina jîngehê.

Werger ji soranî Azad Kurdî

Ev nivîs ji bo LMD kurdî hatiye nivîsandin

(1) Rapora sala 2009'an a Dezgeha Navendî ya Statîstîkên Îraq'ê.

(2) Dr. Mihemed Hamid, Govara "Alem El - Îqtisad", hejmar 27, Kanûna 1995

(3) Dr. Elî Husên, pirtûka 'Jîngeha Îraq'ê, Aso û Pirsgirêkên wê', rûpela 112

(4) Malpera www.unep.org

(5) Rapora sala 2006'an a Wezareta Plandanî û Hevkariya Navdewletî ya Îraq'ê.

(6) Çavkaniya berê

(7) Rapora Navenda Xweparastina ji Tîşkavêjan, Wezareta Jîngeha Îraq'ê.

(8) Rêxistina Paqîjkirina Mayinan li Îraq'ê, Tora Zanyarî (El Niba) 07/10/2008

Mezintirîn pirsgirêka li pêşiya siyaseta navneteweyî

1 ◀

gire, çareserkirina pirsgirêka kurd ji bo siyaseta navneteweyî jî xwedî giranî ye.

Ji dema hilweşandina rejîma Saddam û vir ve, li Bexda'yê ji bo çareserkirina pirsgirêka kurd li her qadê perspektîfên nû derketin holê; di nava kurdan bi xwe de, li derdora herêmî û di helwesta civaka navneteweyî de.

Di tevahiya sedsala 20. de kurdan nîşan da ku daxwaza wan a neteweyî bi tedbîrên zor û zextê nayê tepisandin. Hê di salên 90'î de di nava şertên ambargoya li dijî Bexda'yê de li bakurê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê) siyasetanên kurd ên herdu komên mezin ên siyasî, karîbûn dest pê bikin struktûrên rêveberiyê xweser ava bikin. Ev pêvajoyê piştî hilweşina rejîma Baas'ê ya xwe dispirt desthilatdariya neteweperestiyê ereb jî dewam kir. Hikûmetê ku bi îstîqrar a Kurdistanê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê) heye û her weha sistemeke bi îstîqrar a parlementeriyê ku hê mirov nikare weke standartên ewrûpî pêşketî bibîne, dîsa jî weke ku hilibjartinên herî dawî nîşan dan, derfetê dide beşdariyê fereh a gel. Struktûrên rêveberinê û perwerdeyê hê tî avakirin û hatina pereyên ji petrolê bingehê rêveberiyê ji bo van pêk bîne, çêdike. Girêdana bi tevna çûnûhatina navneteweyî ve û rêze konsolosxaneyên tî vekirin, nîşana asta naskirina navneteweyî ya zêde dibe û asta têkilîdanîna rêveberiya otonom a kurd li bakurê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê) ye. Têkilîyên yekser ên lîderên kurd li welatên cîran, beriya hemûyan li Enqere û Tehran'ê kirin ku mirov pê derxe ku rêya kurdan a ber bi hebûna siyasî ve ku derfetê dide wan nasnameya xwe ya kurdî bînin ziman, Tirkiye û Îran jî weke prensîp asê nakin.

Ka divê avakirina Îraq'ê Federal weke dewlet çawa bibe û gelo bi vê wê derfeta gelê kurd çêbibe nasnameya xwe ya neteweyî bi awayekî ferehtir bîne ziman, bi awayekî hilibjartinên Adara 2010'an wê bersivê bide van pirsan. Bûyerên li Kurdistanê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê) li welatên cîran jî ji nêz ve tî şopandin. Ji bo çareserkirina pirsgirêka kurd li Tirkiye'yê van salên dawiyê bûyerên girîng diqewimin. Hê di salên 90'î de tîrsa jihevdeketin û parçebûna Îraq'ê ber dida siyaseta Enqere ya beramberî Îraq'ê. Li gorî vê tîrsê wê valatîyêk peyde bibûya, ku bi xêra vê valatîyê hêzên dij-tirk çalakîyên eskerî li dijî Tirkiye'yê pêk baniya. Siyaseta Tirkiye'yê ya beramberî Îraq'ê

di serî de bi fikarên der barê ewlekariyê de dihat diyarkirin. Bi dagirkirina Îraq'ê ji aliyê DYE'yê û hilweşina rejîmê re ev tîrs û fikar zêde bûn. Ti tîştî Enqere ji pêkhatina dewleteke kurd li Bakurê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê), bêhtir neditir-sand. Filmê tirkî "Geliyê Guran (Kurtlar Vadisi)" tîkelbûna tîgihîştina tirk a neteweperest, dij-kurd û dij-emerîkî bi awayekî bi bandor nîşan dide.

Di salên dawiyê de helwesta aliyê tirk ango hikûmeta tirk ku Erdoğan Serokwezîrê wê ye û Serokkomar (wezîrê karê derve yê berê) Abdullah Gül nerm bû. Serdanên dualî di navbera Enqere û Hewlêr'ê û her weha Silêmaniyê de pêk hatin. Karsazên tirk gelekî xurt angaje ne li Kurdistanê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê). Bi vê nermbûnê re li Tirkiye'yê hewldanên ji bo çareserkirina "pirsgirêka kurd" jî hene. Hikûmetê kampanyayê xurt da destpêkirin ku pê bi naskirina nasnameya çandî û mafên siyasî yê berferêh di çarçoveya berferêhkirina sistema demokratîk a Tirkiye'yê de bersivê bide daxwazên kurdan.

Bûyerên vê dawiyê yê li Tirkiye'yê dîsa nîşan dan ku hikûmet ji çareserkirina "pirsgirêka kurd" gelekî dûr e. Di şerê desthilatdariyê yê di navbera elîta dewletê -çi eskerî, çi sîvîl - ya kemalîst û AKP'ê de pirsgirêka kurd li herdu aliyên jî weke amûrêkî tê bikaranîn. Elîta kemalîst a kevneparêz konseptê yekparebûna dewleta tirk datîne hemberî siyaseta hikûmetê ango siyaseta li ser rîya demokratîkbûyîne ber bi civakeke nû ya li Tirkiye'yê ve ya ku tîde pîrrengiya siyasî û çandî tî qebûl-kirin. Ango pirsgirêka kurd tînin ser "têkoşîna li dijî terora PKK'ê."

Bernameyêke bi vî rengî ku çarçoveya wê ji sala 2005'an û vir ve xwe dida der, dike ku artêş ji nû ve bi rola navendî rabe. Ji dema ku AKP bûye desthilatdar û vir ve rolê artêşê di dewletê de kêmbû. Bi destpêka doza bi navê "Ergenekon'ê" re zexteke mezin li ser eskeriyê peyde bû. Gav bi gav tevlibûna eskeriyê ya nav planên darbeyê, hewldanên afirandina bêramiya civakî û siyasî heta bi planên reşkujîyê yekoyeko tîn eşkerekirin. Ya li Tirkiye'yê îro diqewime ne kêmtirî jinûveavakirina sistema dewletê di sêgoşeya dewlet - artêş (û elîta dewletê ya sîvîl) - civakê de ye. Vê dema dawiyê qedexekirina Partiya Civaka Demokratîk (DTP) careke din mîzîna hêz û desthilatdariyê bi awayekî bel û dîq raxist ber çavan. Qerqesûn û aloziya piştî

vê û tepisandina çalakgerên kurd nîşan da ku aliyê tirk xwe ne bitenê dide ber bêaramiya siyaseta hundir, heta ev yek parçeyekî stratejiyê ye. Bi şerê "li dijî terorîstan û cudaxwazan" jî artêşê (û muxalefeta siyasî) mafê destwerdana eskerî li dijî Kurdistanê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê) tî stendin.

Divê pêşketina pirsgirêka kurd li Tirkiye'yê, di çarçoveyê ferehtir a herêmî de were dîtin. Ne mumkin e mirov nebîne ku Hikûmeta AKP'ê zend û bend badana ku di qada herêmî de siyaseteke lihevkerin û navbênkariya di pirsgirêkan de bişopîne. Formulên Wezîrê Karê Derve Ahmet Davutoğlu ji bo vê dîti, carcaran navê "kûrbûna stratejîk" û carinan navê "siyaseta pirsgirêk tîne" li wan tî kirin. Ev siyaseta tevahiya Rohilata Nêzîk û welat û pirsgirêkên Qafqasan di nava xwe de dihe-wîne. Serketina herî dawî ya hêja ye mirov bibîne lihevkerina bi Ermenîstan'ê re ya Côtme'h'a 2009'an bû. Ev serketin jî li Tirkiye'yê rastî berxwdaneke mezin a neteweperestên radikal tî. Ev siyaseta derve ya xwe dispêre lihevkerinê û bêhtir demokratîkbûyîna û pîrrengbûyîna li hundir, li hev dikin. Di siyaseta hundir a Tirkiye'yê de serketinêke elîten berê yê desthilatdariyê wê bike ku dîwarên berê - her weha ji awirê li kurdên Bakurê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê) ve - ji nû ve werin lêkirin.

Li Tirkiye'yê pirsgirêka kurd bi rastî jî xwe xistiye rojevê, li hemberî vê li Îran'ê ti liv û tevger nîne (jixwe qet navê em behsa Sûriyeyê bikin). Li Îran'ê sistem navendî dimîne; ji dema tepisandina daxwazên kurdan piştî Şoreşa Îslam'ê ya sala 1979'an û vir ve, ti gav ji bo dana mafên siyasî û çandî nehatiye avêtin. Li navenda "siyaseta kurd" a Tehran'ê, li Kurdistanê Îran'ê (Rohilatê Kurdistan'ê) tepisandina hêzên muxalîf ên bi rastî û yê zen jiwan tî birin muxalîf in, heye. Di vî karî de jî Muhafîzên Şoreşê û eskeriya Îran'ê bi hêzên eskerî yê Tirkiye'yê re hevkarîyê dikin.

Ji dema dawîlêhatina Împeratoriya Osmanîyan û vir ve pirsgirêka kurd her meseleyêke siyaseta navneteweyî bû. Ev yek roja me ya îro jî bi vî rengî ye û bi du awayan e: Ya li pêş xuya dike ew e ku pirsgirêkên etnîk îstîqrara tevahiya herêmê dixin tehlûkê; dema ku mirov berjewendiyên aborî yê pêwendî enerjîyê yê civaka navneteweyî li ber çavan bigire, ev îstîqrar xwedî girîgiryêke mezin e. Li aliyekî pirsgirêka gelekî bingehîn a gelê kurd a maf û diyarkirina çarenûsa xwe bi xwe û li aliyê din jî desthilatdariya li ser

erdên xwe ya dewletên heyî, bi kêmanî di heman astê de girîng in. Şer û pirsgirêkên li Yugoslavya'yê berê û Îlankirina serxwebûnê ya Kosova'yê dikin ku civaka navneteweyî bibîne ka ev pirsgirêk heta bi ku derê dikare biçê.

Mirov çawa dikare bike ku daxwaza kurdan ya dewleta xwe "Kurdistan'ê", ku di dehsalên dawî de herî xurttir tî ziman û mafê desthilatdariya li ser erdên xwe ya dewletên piştî şerê cîhanê yê yekemîn pêk hatin (û Îran'a ku dewletbûna wê gelekî kevintir e) li hev bikin? Divê civaka navneteweyî di çareserkirina vê pirsgirêkê de cihê xwe bigire: Neteweyên Yekgirtî, DYE û Yekîtiya Ew-rûpa'yê. Paşeroja Îraq'ê divê xwe bisipêre statuyêke huqûqa dewletan, ku bi hev re jiyana ereb û kurdan li ser hîmê nasnameyên wan bi xwe, mumkin bike. Gelê kurd divê bibîne ku di vî statuyê de daxwaz û hîsên wî yê neteweyî li ber çavan hatine girtin. Di heman demê de divê li dewletên cîran jî kurd bibin xwediyê statuyekê ku pêkanîna mafên wan ên siyasî û çandî misoger dike.

Awira me li ser Tirkiye'yê be, rolekî kilît dikeve ser milê YE'yê. Bruksel divê bi awayekî eşkere û xurt destekê bide demokratîkbûyîneke reh û rîşên xwe kûr diçin ya Tirkiye'yê ku Serokwezîr Erdoğan weke rê daniye ber xwe - bi taybetî jî li dijî dijberên vê pêvajoyê.- Bi perspektîveke endametiya YE'yê û bi pêkanîna tevahiya mafên hindikahiyan ku li YE'yê tî qebûl-kirin, tirk û kurd wê hîmekî

nû yê bi hev re jiyaneke aştîyane peyde bikin.

Divê berjewendiyê Almanya'yê jî di vê yekê de hebe. Ji çar paran yekê koçberên ji Tirkiye'yê kurd in. Di van salên dawiyê de di nava penaberan de ku ji bo mafê penaberîya siyasî serî li Almanya'yê didin, di statîstîkan de hejmara yê ji Tirkiye'yê de herî zêde ye. Di salên 90'î de pirsgirêka di navbera kurd û tirkîyan de bi awayê şidetê xwe li ser kuçe û rîyên Almanya'yê da xuyakirin. Vê yekê zirar li her kesî kir: Îmaja tirkîyan, kurdan û ya Tirkiye'yê bi tevahî li ber çavên raya giştî ya alman neyênî bû. Li aliyê din gelek tîkiliyên siyaseta Alman bi aliyan hemûyan re hene, di serî de li Tirkiye'yê, belê her weha li Bakurê Îraq'ê (Başûrê Kurdistan'ê). Hikûmeta Berlîn'ê divê vê yekê jî berê bêhtir bi kar bîne da ku para wê jî di çareserkirina "pirsgirêka kurd" û bi vî ve girêdayî bi îstîqrarkirina herêmekê de hebe ku di warê siyasî û aborî de di sistema navneteweyî de xwediyê girîngiyêke mezin e. Piştî jihevketina Împeratoriya Osmanî, ev cara pêşî ye ku helwestên sereke yê realist yê ji bo çareseriyê pirsgirêka kurd xwe nîşan didin. Pêkanîna vê her weha di destê kurdan de ye. Ji bo pêkanîna van di navbera vîzyon û rastiyê de divê jî lihevkerinê re amade bin.

**Wergera ji almanî
Lokman Turgut**

Ev nivîs ji bo LMD kurdî hatiye nivîsandin.

Rebwar Saeed

Di sala 1962'an de li Başûrê Kurdistan'ê li bajarê Silêmanî jidayik bû. Li London'a Bîrtanya'yê di Akademiya Huner de xwendiyê û niha jî xwendina doktoraya xwe didomîne. Di heman demê de li Silêmanî di Fakulteya Hunerê de wek mamoste dersên wênesaziyê dide. Endamê rêveberîya muzexaneyê Silêmanî ye.

Lig elek bajarên Ewropa, Kanada û Amerika'yê tevli pêşengehan bûye. Di Biennalî'ya de temsîla Kurdistan'ê kiriye. Rebwar Saeed li gel wênesaziyê seramik, peyker û dekorasyonê jî çêdike. Di berhemên wî de mirov hîsa rêwîngiyê dike. Ew di wêneyên xwe de ornamentên dîrokî bi teknîka nûjen ya roja me re bi awayekî serkeftî tîkel dike.

EWRÛPA

Di sedsala 21'an de wêneya siyasî ya Ewrûpa'yê

AHMET DERE*

Di van salên dawîn de rengê siyaseta Ewrûpî ya hindirîn ji sor derbasî şîn bûye. (Sor = Çep û Sosyalîst, Şîn = Xirîstiyî Demokrat û rastgirên din). Bi taybetî hatina Angela Merkel, di sala 2006'an de, ya Birêz Nicolas Sarkozy, di sala 2007'an de û ya Birêz Silvio Berlusconi re, di sala 2008'an de, rengê şîn bandora xwe li ser jiyana rojane ya tevahiya Ewrûpa'yê nîşan dide. Heman rewş liser hikûmetên hemû welatan de jî tesîrekê giran çêkiriye.

Ji Şerê Cîhanê yê Duyemîn û vir ve, di wêneya siyaseta Ewrûpa'yê de guherînekê girîng çêbûye. Bi taybetî ji salên 1980'ê vir ve ev guherîn weke pirrengî derketiye pêş û he baştir xuya dike, bandora wê jî heye. Wisa diyar e ku êdî li vê parzemîne yek nêrîneke siyasî nikare bi dehan salan desthilatdariyê bike û hikûm bajo. Pêşketinên demokratîk ku li Ewrûpa'yê çêbûnin weke encamê heman guherînan e. Lewre civakên Ewrûpî wisa bihêsanî dest ji pirrengiyê bernadin û xwe ji mentalîteya ku wan afirandiye dîrnaxin. Li gorî ku tê dîtin, her ku diçe li Ewrûpa'yê dewlemendiya siyasî pêşdikeve. Ev rastî di niqaşên hemû sazîyên YE'yê de derdikeve pêş.

Dema ku mirov li dîrokê dinêre Ewrûpa di demeke bizemet de derbas bûye. Însanên vê parzemîne gelek zehmetî dîtine. Piştî şerên ku bi salan qewimîne di navbera civakên vê herêmê de konsenûsekê çêbûye. Ji ber vê rastiyê mirov dikare siyaseta heyî ya Ewrûpa'yê li ser bingehê saxlem bibîne. Ev rastî ji Ronêsans'ê vir ve (1500) pêş ketiye û didome. Di dîrokê de baş dixûyê ku heya salên 1800'î rêberên olî (ên dêran) di qada rêberiyê de xwediye serdestiyekê ne. Lê belê ji salên 1800'î vir ve di qada rêberiyê de guhertin çêbûne. Di cewherê bingehîn de zêde guhertinên

mezin tinebin jî ev weke destpêka pêvajoyeke nû dikare bê dîtin. Bêguman ji bo hemû sazîyên ku rêberiyê dikin ya herî girîng parastina berjewendiyên dewletan e. Bi taybetî ji salên 1950'î vir ve li vê parzemîne mijara mafên civakê derketiye pêş.

Li gorî pêwîstiyên dewletan û yên civakê, an jî civakan, di van salên dawîn de rengê siyaseta Ewrûpî ya hindirîn ji sor derbasî şîn bûye. (Sor = Çep û Sosyalîst, Şîn = Xirîstiyî Demokrat û rastgirên din). Bi taybetî hatina Angela Merkel, di sala 2006'an de, ya Birêz Nicolas Sarkozy, di sala 2007'an de û ya Birêz Silvio Berlusconi re, di sala 2008'an de, rengê şîn bandora xwe li ser jiyana rojane ya tevahiya Ewrûpa'yê nîşan dide. Heman rewş liser hikûmetên hemû welatan de jî tesîrekê giran çêkiriye. Hilbijartinên li Belçîka'yê ku di sala 2007'an de pêk hatin, bandora partiyên rastgir li vî welatî zêdetir kir. Li vî welatî Partiya Xirîstiyî Demokrat bi % 31'ê dangan bû yekemîn partî. Tê zanîn ku li Fransayê jî partiya UMP, ya Sarkozy weke partiya yekemîn derketibû pêş. Li Îtalyayê jî, di hilbijartinên Nîsan a 2008'an de, partiya rastgir ya Berlusconi ji % 47'ê dangan girtibû. Digel hevkarîya ku di navbera partiyên Îtalya yê çepgir de hate avakirin, dîsa jî wan nikaribû ji % 38'ê dangan zêdetir bistînin. Bi rewşa welatan ve girêdayî, ji sala 2006'an û vir ve, di nava

sazîyên YE'yê de jî heman guherîn tê dîtin û bandora wê zêde dibe. Ji sala 2007'an û bi şûn de, hinekî Birêz Hans-Gert Poettering, ku bi eslê xwe alman e û ji partiya CDU'ye, weke serokê Parlemana Ewrûpa'yê hatibû hilbijartin, di vê sazîyê de jî giraniya Xirîstiyî Demokrat zêdetir bûye. Çendî serokatîya heman parlemenê niha derbasî Sosyalîstan bibe jî ev nayê wateya ku bandora rastgiran kêmbûye. (Ev guherîn li gorî konsansusa di navbera komên siyasî yê PE'yê çê bû. Her carê komekê cuda serokatîya vê sazîyê digire destê xwe). Dema ku mirov li siyaseta sazîyên ewrûpî dinêre giraniya rastgiran pir aşkere tê dîtin. Lewre nêzîkatîya sazîyên vê Yekîti'yê her ku diçe li gorî pozîsyona rastgiran pêşdikeve.

Di rojên 5 û 7'ê Hezîran a 2009'an de li 27 welatên endamên Yekîtiya Ewrûpa'yê hilbijartinên Parlemana Ewrûpa'yê pêk hatin. Ji bo hilbijartina 736 parlementeran nêzîkê 450 mîlyon ewrûpî çûn ser sandoqan. Ji dema avakirina PE'yê û vir ve, yanê ji sala 1979'an vir ve, ev bû cara 7'an ku ewrûpî çûn ser sandoqan û nûnerên xwe hilbijartin.

Ji bo ku rewşa hêzên siyasî, ên ewrûpî were fêmkirin baş e ku em bihev re çav bavêjin encama hilbijartinên destpêkê û ên dawî. Di sala 1979'an de di PE'yê de Koma Sosyalîst hêza herî mezintirîn bûye, rêjeya wî a dangan ji %27.3 bûye. Koma

Xirîstiyî Demokrat hêza duyemîn bûye, rêjeya wî a dangan ji %26.3 bûye. Rewşa Komên din jî wiha bûne; Koma Demokratên Ewrûpa'yê %15.3, Koma Komunîst; %10.7, Koma Demokratên Lîberal; %9.7, Koma Demokratên Ewrûpa'yê; %5.3.

Piştî 30 salî rewş bi vî awayî hatiye guhertin; Koma Xirîstiyî Demokrat; %35.9, Koma Sosyalîst; % 22, Koma Lîberal; % 10.9, Koma Keskan; % 7.1, Koma Neteweyên Ewrûpa; % 4.8, Koma Çep; % 4.5.

Li gorî van encaman komên ku herî zêde hêzên xwe winda kirine ên Sosyalîst û Çep in. Koma ku herî zêde hêza xwe parastîye û her wiha zêde kiriye ya Xirîstiyî Demokrat e. Komên Keskan û ên Rastgirên Nasyonalîst jî hêzên xwe zêde kirine. Bêguman ev rewş mirov dike nava pir fikaran. Ger wisa bidome wê paşeroja Ewrûpa'yê bikeve bin bandora rastgiran. Ger hêzên çepgir xwe bihêz nekin wê ev rewş hêza Ewrûpa'yekê sosyal qels bike. Lewre hêzbûyîna sosyalîst û çepgir pir girîng e.

Di rastiya bûyera hêzbûyîna rastgiran de rola belavebûyîna çepgir mezîn e. Mixabin partiyên çepgir di warê stratejîk de ketine nava nediyariyekê. Hin caran û li hin welatan, hêzên çepgir nizanin ka ew çî bikin. Li hemberî hêzbûyîna rastgiran ew car carna dikevin nava hejmarên pir pragmatist. Di vî warî de ez bawer im serê civaka Ewrûpa'yê jî tevlihev e. Heman

mijar di Parlemana Ewrûpa'yê de jî dixûyê û bibandor e.

Encama hilbijartinên Parlemana Ewrûpa'yê ji bo Tirkiye'yê jî pir girîng bû, wisa diyar e ku ew bi xwe re zehmetiyên jî derdixin holê. Encama van hilbijartinan bûye sedemê ku nêrîna Sarkozy û ya Birêz Angela Merkel, a di derbarê pêvajoya guftugoyên bi Tirkiye'yê re, her ku diçe xurttir dibe. Di bingehê de ez dikarim bêjim ku ji bo kurdan jî zêde guhertin çênebûne. Belkê Xirîstiyî Demokrat, Kesk û Rastgir ji Sosyalîstan baştir nêzîkê pirsgrêka kurd bibin. Digel çend mehên borî ev hê ne diyar e, lêbelê ji bo ku wisa nebe zêde sedem jî tinene.

Li gorî vî tabloya heyî wisa dixûyê ku hêzên sosyalîst û çepgir xwe nû nakin û ji daxwazên civakê re nabin bersiv. Heke di stratejiya van hêzan de guhertin çênebin wê her ku biçe ew ên zêdetir winda bikin. Dema ku çepgir nikaribin li berpirsartiyên xwe xwedî derkevin civak berbi hêzên rastgir ve diçe.

Amerîka û Ewrûpa

Ji destpêka sedsala 21'an vir ve wisa hatiye dîtin ku YE'yê xwe zêdetir nêzîkî Amerîka'yê dike. Nuansa siyasî ku heya niha di navbera van du hêzan de heyî her ku diçe kêmbûye. Lê-

* Lêkolîner.

Rebwar Saeed, (Acrylic on wood)

belê ev nayê wateya ku Ewrûpa wê bikeve bin bandora Amerîka'yê û ji daxwazên wê re serî deyne. Ji ber ku Ewrûpa xwe mîna dayîka Amerîka'yê dibîne ew naxweze ti car bikeve bin bandora yekser a serdestiya vê hêzê. Digel ku hêzên rastgir li Ewrûpa'yê xurt bûne û di pir welatan de bûnin desthilatdar, wisa dixûyê ku di wênayê herî dawî yê siyaseta Ewrûpa'yê de xala ku herî zêde derdikeve pêş ev e: Ewrûpa wê bi rêbazên xwe ên nû nêzîkê Amerîka'yê bibe. Heman nêzîkatî zêdetir di siyaseta wê ya derve de jî tê dîtin. Bêguman bi vê rastiyê ve girêdayî bandora çanda Amerîka'yê jî li heman herêmê belavtir dibe. Herçend rayedarên ewrûpî di zanistiya vê fenomenê de bin, ez bawernakim ku civaka ewrûpî xwediyê heman zanistiyê be.

Bi taybetî ji destpêka sedsala 21'an vir ve her kesê ku dibe nûnerê taybet yê bepirsyarê karê derve yê YE'yê (di dema borî de Birêz Xavier Solana bû niha jî Birêz Xanim Catherine

Ashton e) zêdetir bi pirsgrêkên cîhanê ve eleqedar dibin. Di van salên dawî de jî em baş dibînin ku Ewrûpa li hemberî pirsgrêkên li Afganistan'ê û li Rojhilata Navîn zêdetir aktîf bûye. Di derbarê van herêman de bi Ewrûpa bi Amerîka'yê re di nava têkiliyên teng de ye. Di meşandina van têkiliyan de jî dîsa nêzîkatîya partiyên rastgir zêdetir bi-bandor e. Ger wisa bidome wênayê siyasî yê Ewrûpa'yê û Amerîka'yê hev du temam dikin.

Ji destpêka sala 2009'an vir ve atmosfera siyasî a cîhanê û her wiha ya herêma Rojhilata Navîn û Ewrûpa'yê berbi rewşeke nû ve diçe. Serokê nû yê Amerîka'yê Birêz Barack Obama di merasîma sondxwarinê de wiha digot; "Cîhan diguhere, divê em jî xwe biguherînin." Obama di serdana xwe ya li Tirkiyeyê de jî (6-7'ê Nîsan a 2009) heman gotinan anîbû ziman. Di hemû axiftinên wî de gotinên "guhertin" û "veguhertin" tê dubarkirin. Lê belê hê jî naveroka heman gotinan neha-

tiye tijekirin, kes jî nizane ka wê çawa tije bibe.

Li kû dibe bila bibe pêwîstiya bi guhertinê rastiyeke aşkere ye, ev rastî tenê ji aliyê Obama ve nayê dîtin, ji bo hemû cîhanê ew xaleke biwate ye. Dema ku em li rewşa cîhanê û bûyerên objektîf dinêrin, baş tê dîtin ku ji her aliyê ve sedsala 21'an ji a 20'an wê cudatir be. Pêşketinên ku mirovahiyê di cewherê xwe de çêkiriye bi şert û mercên sedsala borî nikare têr bibe û ew sinorên pêserojê nas nake.

Beriya ku Obama bibe Serokê Amerîka'yê dihate xuyan ku wê di siyaseta vê hêzê de guherînen bingehîn çêbibin. Ne ku Obama pir serkeftî bû, an jî civaka reşan li Amerîka'yê pir bihêz û xurt bûye ku ev guherîn di asta serokatîyê de ferz bû û pêkhat, ya herî esasî ew e; rastiya bingehîn ku li Amerîka'yê ev guherîn ferz kiriye rewşa objektîf ya cîhanê ye. Pêwîstiyên mirovahiyê vê hêzê mecbûrî guherîneke di asta jorîn de kiriye. Ji ber vê yekê serokatîya Obama weke bersiva daxwazên pir der-

doran derketiye pêş. Barack Obama li Ewrûpa'yê jî hate desttekkirin û hê jî hezkirinekê li hemberî wî heye.

Niha pirsê herî girîng ew e ku wê ev daxwaza guherîne çawa pêkwere, ka wê Amerîka û cîhan berbi kû ve biçin. Ji destpêka vê sedsala 21'an vir ve ev mijar pir tê niqaşkirin. Digel hemû rastiyan hê jî ne diyar e ku beriyê vê pêvajoya guherînan bikû ve ye. Tenê ez dikarim li gorî rewşa heyî, û bi gotinên giregir, teqmîn bikim ku wê ev pêvajoyê bikû ve biçê. Xalên nediyar jî ên diyarbûyî zêdetir in. Ev ne tişteke ku rêveberiya Amerîka'yê, an jî ya YE'yê dikare biryar bidê ye. Lewre Obama û ekîba wî jî di vî warî de baş zelal nîn in, rastgirên ewrûpî jî wisa.

Beriya her tiştî, û li gorî ku me ji dîrokê ders girtiye, çî dibe bila bibe, di guherînan de wê mijarên di derbarê mafên mirovan û pêşxistina demokrasîyê de zêdetir lipêş bin. Rêveberên amerîkî jî baş dizanin ku, beryê guherînekê demokratîk ew nikarin di cîhana heyî de berje-

wendiyên xwe ên hegemonîk biparêzin. Digel vê rastiyê dîsa jî divê em li benda netbûyîna asta siyasî a pêserojê bin.

Piştî hîlbijartina Obama û her wiha ên PE'yê, bi taybetî ji mehên dawî sala 2008'an bi şûn de rewşeke nû ketiye rojê niqaşan. Ez dikarim bêjim ku hêzên navnetewî ketin nava helwesteke nû. Amerîka û Yekîtiya Ewrûpa'yê bihev re li ser hewldanên ji bo pêşxistina konseptekê nû di sekinin, rayedarên wan ên pêwendîdar bihev re kar dikin.

Ne ecêb e ku hêzên weke Amerîka û Yekîtiya Ewrûpa'yê tim di nava hewldanên lezgîn de bin ku berjewendiyên xwe biparêzin û wan pêşbixin. Di çarçova vê armancê de salên 2010 û 2011 ji bo heman hêzan girîng in. Wisa dixûyê ku di van du salan de ew dixwezî konseptekê nû ya cîhanî bihevre bi-meşînin.

Ev nivîs ji bo LMD kurdî hatiye nivîsandin.

PÎŞTÎ LÎZBON'Ê

Kî siyaseteke derve ya Ewrûpa'yê dixwaze?

FEDERICO SANTOPINTO*

Wezîfedarkirina li ser nîqaş tîn kirin a Herman Van Rompuy ê belçîkî û Catherine Ashton a brîtanî weke serokê Konseya Ewrûpa'yê û nûnera bilind ji bo Yekîti'yê, ji bo siyaseta derve û ya ewlekariyê di 23'ê Mijdara 2009'an de piştrast dike ku dewletên endam dixwazin kontrola xwe ya li ser siyaseta derve ya hevpar dewam bikin. Peymana Lîzbon'ê bi kedeke mezîn û bi awayekî nezelal hat erêkirin, zelalkirinên pêwîst ji muzakereyên nemisoger ên paşerojê re hiştin.

Jêre 8 sal hevdîtin, rêzik, konferansên navhikûmetî, referandûmên tesîra trawmayê kirin, lihevkirin û civînên bilind ên Ewrûpa'yê diviyabû ku Peymana Lîzbon'ê pêkbînin – ji bo vê diviyabû dev jî peyman destûra bingehîn were berdan. – Peyman 1'ê Kanûna 2009'an kete meriyetê. Ev “dewra şer” hê jî bi dawî nebûye. Di qada temsîlî ya di siyaseta derve de, reformên destûra bingehîn ên ku diviyabûn karên derve yê Yekîtiya Ewrûpa'yê bêhtir lihevkirî bîkîra, di dawiyê de şibiyana mamîkekê: formulasyonên şîlo û nediyar yê peymanê xwe nadin ber ti tiştî û her tiştî paşve dixin û ihtîmal e hevdîtinên piştî ku reform dikevin meriyetê zehmettir dike.

Di nava nûkirinên sereke de sazîkirina erka serokê daîmî yê Konseya Ewrûpa'yê (ji bo demeke du sal û nîvan ku dikare carekê were dirêjkirin) û erka nûneriya bilind a Yekîti'yê ji bo Karên Derve û Siyaseta Ewlekariyê hene. Konseya Ewrûpa'yê 23'ê Mijdara 2009'an ev herdu erk dan Herman Van Rompuy ê belçîkî û Catherine Ashton a brîtanî. Her weha Beşa Karên Derve ya Ewrûpa (SEAE) jî hat sazîkirin û nûnera bilind wê birêve dibe. Nûnera Bilind di heman demê de erka Cîgirê Serokê Komîsyon'ê jî bi cih tîne. Ev avahiya nû sistema sazûmaniyê ya heyî tamam dike (weke

mînak her 6 mehan careke bi dorê guherandina serokatîya Yekîti'yê weke berê hatiye hiştin), bêyî ku kite bi kite kordînasîyona tevahî rave bike (1). Nebûna hevgirtina pratîka siyaseta derve ya ewrûpî encama nakokîyekê ye ku ji berê ve di avahiya civakî re derbas dibe. Li aliyekî dewletên endam yeqîn dikin, eger ew nebin yek li dinyayê her biçe ew ê bêhtir marjînal bibin. Li aliyê din ditirsîn ku siyaseteke derve a hevpar pêş bixin ku kontrola wan li ser wê nebe. Bi kurtebirî, daxwaza wan Ewrûpa'yêke bi hêztir e, lê bêyî ku serweriya xwe par ve bikin. Di nava daxwaz û şertên nakok de bi pelandinê hêdî hêdî sazî û prosedûrên gelekî tevlihev çêkirin û hêvî dikin ku rojekê formulêkî “efsûnî” karibe hewldanan bîne cem hev. Peymana Lîzbon'ê divê careke din di serê ve bihevkirinê re bibuhure ku bi rastî zehmet e were fêmkirin; divê wê jî beriya ku rastî bendên berê were, bike.

Mirov berê awirên xwe bide dîrokê, rewş zelal dibe. Jêhatîbûnên ewrûpiyan di cewherê xwe de aborî (komir, pola, bazara hevpar) ne. Ango bi riya ve Yekîti her ku çû bêhtir derkete ser dika navneteweyî. Ji bilî ve jêhatîbûna Yekîti'yê di mijarên aborî de – weke mînak ew li ser navê 27 endaman di Rêxistina Bazîrganî ya Cîhan'ê (RBC) de hevdîtinan pêk tîne – wê bi demê re siyaseteke xurt a hevkarîya ji bo pêşvebirinê pêş xist (bêhtirî ji sedî 5'ê budceyê angoserê 5 salan 7 milyar euro (2)). Weke yek ji sektorên tede Yekîti

mumkin e karibe xwe cihê bike û doza nasnameyêke xwe bi xwe bike tê dîtin. Ev siyaseta ji aliyê du saziyên sereke yê di ser neteweyan re tê birêvebirin: Komîsyon û Parleman.

Sala 1993'an di nava dû û mîja şerê yugoslavan ê ku lawaziya Ewrûpa'yê nîşan da, bi Peymana Maastricht'ê Siyaseta Derve û Ewlekariyê ya Hevpar (PESC) hat damezrandin, paşê sala 1999'an Siyaseta Ewrûpî ya Ewlekarî û Parastinê (PESD) hat damezrandin. Destpêkirina PESC û PESD'yê çawa daxwaza bihurîna ji sînorên aborî ya avahiya civakî nîşan bide û bersivê dide pîrsîgîrêkê zehmet ên divê werin çaresekirin ên piştî şerê sar, ew her weha daxwaza dewletên endam a kontrolkirina ve berferêhûna erk û jêhatîbûnê jî tîne ziman.

Bi rastî jî PESC/PESD bi awayekî zelal Komîsyon, Parleman û Dadgeha Civaka Ewrûpa dide aliyekî, ya dimîne Konseya Wezîran e ku nûneriya dewletên endam dike û di siyaseta derve de bi yekdengî biryarê dide. Di çarçoveya ve awira li mijarê de erka Nûneriya Bilind ji bo PESC sala 1999'an hat sazîkirin. Bi awayekî seffîrekî super e, ew bi rastî biryardarekî siyasî nîne. Hevkarîya ji bo pêşveçûnê û bazîrganîyê, herdu jî weke mafê ji berê ve diyarkirî yê Komîsyon'ê man. Ango herdu qad jî bi hev re paralelî hev pêş dikevin.

Destpêka salên 2000'î beridîna çarçoveya navneteweyî, kir ku ev rewş êdî nikaribe dewam bike. Derketina holê ya “tehlûkeyên nû” (terorîzm, dewletên

îflaskirî, krîmînalîteya di navbera neteweyan de, koçberiya nekontrolkirî) weke encam xwezaya hevkarîya di mijara pêşveçûnê de guhert û ew veguherand hêmanên mezîn ên stratejîk. Şerên Îraq û Afganîstan'ê sînorên hêza eskerî nîşan dan, alîkarî xwe weke hêmanekî girîng a tevahiya siyaseta derve îsbat kir. Di nava pîvanan de ku pê navgînên tevgera wê ya derve (li aliyekî hevkarîya ji bo pêşveçûnê, li aliyê din PESC/PESD) di nava gelek saziyan de parçekirî ne û li gorî prosedûrên cihêreng dixebitin. Di rewşa pêşî de civakî di ya din de navhikûmetî xebitîna Yekîti'yê bi xwe hevnegirtî xuya dikir.

Bi ser de jî her sazî bi xwe xwedî struktûrekî tevlihev e. Weke mînak dema Komîsyona Ewrûpa'yê li derveyî Yekîti'yê dikeve nava xebatê, ber bi şeş aliyên giştî ve parçe bû û ev alî ji aliyê 4 komîserên cihê ve hatin birêvebirin (3), helbet divê em ji bîr nekin serokê Komîsyon'ê bi xwe jî li wan zêde bikin. Em li Konseyê binêrin, nûneriya wê ne bi tenê bi Nûnerê Bilind ê ji bo PESC'yê misoger bûye, her weha bi dewleta endam a ku erka serokatîya Yekîti'yê ya serê şeş mehan diguhere, pêk tîne. Serokatîyêke ku weke çavkaniya hevnegirtin û nedewamdariyê tê dîtin.

Peymana Lîzbon'ê di ve çarçoveya ji hev belawela de dikeve meriyetê. Di avahiya nû de ku wê saz kir, bêguman rola herî girîng û herî nazîk a Nûnerê/Nûnera Bilind ê/a ji bo Siyaseta Derve û Karên Derve ye.

Ew divê erk û jêhatîbûnên berê yê Nûnerê Bilind û yê Komîsyon'ê bike yek ku ew weke cîgirê serok pêk tîne. Lingekî wê, wê li Konseyê be, lingê din li Komîsyon'ê ango wê du karan bi hev re bike. Ev çareserîya encama hevdîtinên dirêj û zehmet weha xuya dike ku ji bo bêhtir hevgirtîkirina karên derve yê Yekîtiya Ewrûpa'yê zêde kêrhatî nîne.

Weke encam, sererastkirinên nû ti tiştî di dualîzma Komîsyon û Konseyê de naguherin. Weke mînak dema ku Nûnerê Bilind di mijara hevkarîyê de bikeve nava meseleyekê de, hingî çarçoveya ew tede tevbigere wê li gorî hêzên ji berê de yê Komîsyon'ê û prosedûrên wê yê nivîndî ser neteweyan re were sînodarkirin. Ev yek jî Yekîti'yê dike rêxistina herî zêde întegrekirî ya cîhanê. Dema ku di qadên diplomatîk û eskerî de bixebite, hingî ew ê dîsa bibe ew ê ku beriya Peymana Lîzbon'ê ew bû: nûnerêkî dewletên endam e û ne kesê biryaran dide ye. Sererastkirinên nû di navbera herdu qadên çalakiyan de pirekê ava dikin, lê bingehê pîrsîgîrêkê çareser nakin. Avahiya sazûmaniyê ya ku bi Peymana Lîzbon'ê hat pêkanîn weke ku gelek mamikan û nezelaliyan di xwe de dihevine û ev jî di nava Yekîti'yê de tovê tevliheviyan direşîne. Di Tîrmeha 2010'an de dora serokatîya Yekîti'yê ji bo şeş mehan digihe Belçîka'yê. Belçîka ji niha ve da zanîn ku serokatîya bi dorê ya dewletên endam, a ku wê di meriyetê de be, nabe ku bi tevahî ji

* Lêkolînerê Koma Lêkolîn û Agahdariyên li ser Aştî û Ewlekariyê (GRIP) li Bruksel'ê.

Rebwar Saeed, (Acrylic)

PESC were derxistin, tevî ku di prensîbê de Nûnerê Bilind divê serokatiya Konseya Wezîrên Karê Derve bike. Çileyê bê Spanya'ya ku wê rêveberiyê bigre destê xwe, xuya ye hem-fikr e. Hingî, eger karên derve yên Yekîti'yê beriya Peymana Lîzbon'ê ji aliyê sê seriyên ve dihatin rêvebirin, piştî peymanê mumkin e ev bibin çar serî.

Ya diduyan, reforma herî dawî ya Komîsyon'ê ya ku di Sibata 2010'an de dikeve meriyetê, ji bo vê saziyê sê komîser û pênc Rêveberiyên Giştî (4) yên di mijara têkiliyên bi derve re xwedî erk destnîşan dike; Nûnertiya Bilind/Cîgirê Serokê Komîsyon'ê û beşa nû ya karên derve ya Yekîti'yê jî li van zêde dibin. Vê beşê diviyabû gelek beşên Yekîti'yê yên di navbera Konsey û Komîsyon'ê de belav bûyî, bîne cem hev. Lê rewşa wê bi xwe jî hê bi tevahî bi awayekî zelal di navbera herdu saziyan de nehatiye destnîşankirin. Em hîne nizanin, ka çawa Parlemana ku hêza wê ya kontrolkirina kirinên Komîsyon'ê heye, lê nikare PESC'yê kontrol bike, çawa dikare pêwendiya xwe pêre çêbike.

Weke xala dawiyê jî Peymana Lîzbon'ê bi awayekî zelal rewşa hiyerarşik a Nûnerê Bilind/Alîkarê Serokê Komîsyon'ê destnîşan nake. Gelo komîserêk divê hê jî raporê bide serokê xwe – eger na serok dikare bixwaze ew îstîfa bike? Ev serok jî niha Canik Ashton e, ku rewabûna wê ji Konseya Ewrûpa'yê ya ku ew wezîfedar kirî tê? Otonomiya rêveberiya brukselî beramberî dewletan wê çi be? Derveyî sînorên Ewrûpa'yê Komîsyon wê veguhere bedeneke bi du seriyên. Ne ku bi tenê dualîzma sazîbûnê ya karên derve têde heye, tehlûke niha heye ev dualîzm bikeve nava Komîsyon'ê bi xwe jî.

Ev pirs û hinên din jî, divê di hevdiîtinên nû de - yên piştî ku reform ketin meriyetê - werin girtinî dest. Lê belê kêrhatin û dewamdariya saziyên nû wê her weha girêdayî kesayetiyên jî be ku wê li serên wan bin. Wezîfedarkirina Van Rompuy ê belçkî û Ashton a brîtanî jî ber ku çarçoveya bandora wan kêm e, jixwe hatibû rexnekirin. Bijartina van kesan daxwaza paytextên ewrûpî tîne ziman ku dixwazin destê wan li ser siya-

seta derve ya hevpar bimîne.

Peymana Lîzbon'ê ne tevlihevîya Yekîti'yê çareser dike ne jî gavgiraniya rêveberiya wê. Em dikarin ji xwe bipirsîn ka gelo reformên sazûmaniyê, pirsên nebûna siyaseteke derve ya hevpar wan bi kurtasî tîne ziman, çareser dike. Divê aliyê wê yê bi tevahî siyasî jî her weha were dîtin. Gelek caran dema behsa dewletên endamên Yekîti'yê dosyayên navneteweyî yê wê keliyê ne, berjewendiyên wan ên hevnagirin hene. Ev ne bi tenê eks û vedana rewşên berçav e; ev berjewendiyên hev nagirin berhemên tercîhên stratejîk in ku berevajî herika tevahiya siyaseta derve ya hevpar diçin.

Mînaka herî zêde darîçav der darê enerjîyê de ye. Ti reforma sazûmaniyê bi qasî siyaseteke hevpar nikare ewrûpiyan bike yek. Bêyî siyaseteke bi vî rengî, Yekîtiya Ewrûpa'yê wê beramberî Rûsya'yê çawa bibe xwediyê kirineke hevpar? (5) Bi gotinên berçavtir, eger British Petroleum (BP) xeta lûleyên petrolê BTP'ê (Bakû-Tiflîs-Ceyhan) çêbike ku di Gurcistanê re derbas dibe û bi şîrketa emêrîkî

Chevron'ê re vî karî birêve dibe; Almanya jî di bin derya Baltîk re xeta lûleyên gaza xwezayî çêbike ji bo ku di nivê Ewrûpa'yê re nebihure û wê yekser bi Moskov'ê ve girê bide, çawa em şaş bimînin ku London û Berlîn li beramberî krîza Gurcistan'ê û Moskov'ê xwediyê siyaseta jî hev cihê bûn? Naxwe pirsê tê kirin der barê têgîna berjewendiyên hevpar ên ewrûpî ye (6).

Dema ku saziya ewrûpî li dibistan û zanîngehan weke ders tîne dayîn, wê weke "şoreşeke nabêje va me" didin nasîn. Ji bo ku sedem, sînor û şaşiyên prosedûrên întegrasyonê rave bike, bi taybetî teoriya "gavên piçûk" tê bikaranîn. Dîsa jî di vî keliyê de ev argûman weha xuya dike ku bi kêra rewakirina lihevkirina sazûmaniyê tê, ya ku her diçe sergêjtir û tevlihevîtir dibe. Dema vê dike, hizirîna li ser naveroka polîtîkayên divê werin pêkanîn jî red dike.

Wergera ji fransî Lokman Turgut

(1) Jêrenota redaksiyonê: Redaksiyona Le Monde diplomatique pêwendî pêre danî, weha xuya dike ku avahîsaziya sazûmaniyê ya nû serî li beşên pispor ên Komîsyona Ewrûpa'yê jî gerandiye: Wan bi tenê karîbû hîpotezên der barê fonsiyon û kêrhatina wê ya paşerojê de bînin ziman.

(2) Budceya PESC'yê salê li derdora 250 milyar euro ye (ango di navbera 2007 û 2013'an de 1.74 milyar euro).

(3) Têkiliyên bi derve re (Canik Catherine Ashton), pêşveçûn û alîkariya insanî (Birêz Karel de Gucht), berferêhbûn (Birêz Olli Rehn), bazirganî, siyaseta ewrûpî ya cîrantî û ofîsa hevkarîya EuropeAid (Canik Benita Ferrero-Waldner).

(4) Ev divê Rêveberiya Giştî (RG) ya bazirganî, RG ya pêşveçûn, ya ofîsa alîkariya insanî ya Komîsyona Ewrûpa'yê (ECHO), ya EuropeAid (alîkariya ji bo pêşketinê birêve dibe), û RG ya berferêhbûnê (ku dikare erkên siyaseta cîranan jî bigre nav xwe) bin.

(5) Bixwîne Mathias Reymond, "L'Europe énergétique, entre concurrence et dépendance (Ewrûpa .enerjîtik, di navbera hevrikî û girêdayîbûnê de)", Le Monde diplomatique, Kanûna 2008'an.

(6) Bixwîne Michel Foucher, "Quelles frontières et quel projet pour l'Union? (Kîjan sînor û kîjan proje ji bo Yekîtiyê)", Le Monde diplomatique, Gulana 2007'an.

JINÛVE DAHÊNANA ÇAND Û ABORIYÊ

Amazon, Apple, Google, dêwên
piştî qeyranê

DAN SCHILLER*

Di sala 2008'an de, berî ku Banka Citygroup alfkariyeke îstisnayî ya 45 milyar dolaran ji hikûmeta Dewletên Yekgirtî wergire, bîst û pênc hezar konseptorên bernamêyên kompûteran jê re kar dikirin û li dor 4,9 milyar dolaran veberhênanana wê hebû di teknolojîyên Enformasyonê de –ji bilî mesrefên din ên kar û rêvebirina şirketê. Lehman Brothers jî bi rexê xwe ve, berî ku di îlona 2008'an de topa xwe bavêje, bi sê hezar bernamêyên kompûterî kar dikir ku li ser bîst û pênc hezar serverên [server: kompûter an jî bernamêya ku karûbarên serûkaniyeke navendî an jî torekê bi rêk dixê] li çend serzemînan bûn. Gava qeyrana aborî rû dide di goşetariyên sîstemên bazaran de, tora înternetê di cihê xwe de ye, amade bo belavkirina tesîra kujende berev dor û qeraxan (1).

Lê belê heta îro jî, rola endûstriya enformatîkê [beşê kompûtergeriyê] di rabûna felaketa 2008'an de heta dereceyeke bilind nehatiye tespîtkirin. Herwekî rehên pêwendîya digel warê ragihandinê û pêwendîya beşê darayiyê.

Çinên rêveberan, ji bo berlêgirtina qeyraneke din, qeyrana serê salên 1970'an, dest pê kirin ji sîstemên nû yên hisêb û ragihandinê wekî amrazên "tehmîra zemanî-mekanî (2)", bi gotinên David Harveyî, sûd wergirtin. Armanc, berî her tiştî, bi rêya veguhastina sermiyanî bo beşê ku ihtimala mezinbûn û geşedaneke bihêz nîşan dida, dîsa gihîştina bi kar û qazancê bû. Hingî, veberhênanên gişkî û bi tibabên pir mezin, teknolojîyên enformasyon û ragi-

handinê (bi kurteya TIC tê nasîn) av didin, û di raya giştî de wê baweriyê durist dikin ku çaxekî nû dizê: çaxê rûken û zêrîn ê bi navê "civaka enformasyonê."

Lê belê, di serî de, beşê finansê tu kar tê de nebû peryan

razîne sektora enformatîkê. Lê, enformatîkê qîmeteke stratejîk bi dest xist digel mezinbûna xwe ya ku bi veberhênanên navneteweyî dihate destekkirin: şirketên gewre dane ser rêya razandina pereyê xwe li cihên derveyî bazarên xwe yên

navxweyî, û li her der û deve-reke cîhanê karxane, ofîs, kan û zeviyên çandiniyê kurrîn (3). Ev bizava dagîrkirinê bû ku roleke serekî sparte endûstriya ragihandin û enformasyonê.

Ji bo veavakirina sîstema hilberînê û teqezkirina bazareke

destxweş bo mal û karê wan ê êdî global, şirketên pir-neteweyî avahî û şeweyê karkirina xwe bi enformatîkê jinûve bi rêk xistin. Bi vî rengî, sîstemên xwe yên ragihandin û pêwendîyan bînavber jinûve eyar kirin da ku wan biguncînin digel guherînên di stratejîyên xwe de, di polîtîkaya bazirganî û di rêyên wan ên tîketina nav bazaran de. Ji dawiya salên 1980'an ve, TIC û bernamêyên kompûterî zêdetir ji nivê veberhênanên şirketên pir-neteweyî digirin. Meblaxên li mexderê astronomîk in: Bi tenê sala 2008'an, beşê taybet û hikûmetê pêkve, li dora 1.750 milyar dolar mezaxtine li ser enformatîkê (4).

Heynê ku ragihandin û enformatîk dibûne du kaniyên kawdana kapîtalîst, hinek teknolojîyan çend warên karan bêkêr hiştin û bi vî rengî hema bêje bi temamî ji nav birin. Skype, bernamêyeke kompûterî ya belax ji bo axaftinên bi tîlefonê li ser înternetê, di sala 2009'an de zêdetir ji çarşed milyon bikarhêner bi xwe ve kêşan (5). Bi tenê di nav pênc salan de, vê nûhatiye xwe wekî girîngtirîn dabînkere cîhanî yê ragihandina der-sînorfî dasepand li ser maseya mezinan. Skype jî, wekî hemû operatorên VOIP'ê ("Deng li ser Înternetê"), fişareke reqabete tîne nav bazarê û pratîkên rojane yên bikarhêneran diguhurîne –lewma êdî bikarhêner tu mifa û me'nayê di tîlefonkirina ji xeta xwe ya sabît de nabînin. Navûbangê wê lez da berbelavbûna bikaranîna înternet û tîlefonên mobîl, herwiha xizmetên înternetê yên taybet bo şirketan gelek mişe bûn.

Girêdan û pêwendîgirtina bi erzanî dibe sebebê jinûve navdîkirina qismî ya enformatîk û bernamêyên kompûterî. Modêla kompûtera şexsî ya bi hemû amrazên xwe ve tekmîl û serbixwe, ku bêyî girêdana bi

Rebwar Saeed, (Acrylic on canvas) - Efekt LMD kurdî

* Profesore Beşa Ragihandinê li Zankoya Urbana-Champaign (Illinois), nivîskarê *How to think about information*, University of Illinois Press, Chicago, 2006.

xeta internetê dixebitî û ku ji salên 1980'an ve ye serdest bû, êdî kevnemodê ye. Dane (peyamên elektronîk, wêneyên şexsî, daneyên şirketan, hwd.) her ku diçe zêdetir di nav depoyên serverên opertarên mezin de têne parastin: Ev "enformatîka li nav ewran (6)" e.

Têlêfônên mobil bi xwe jî li ser bazarên kompûter û televîzyonan bûye gef. Li ser rûyê dinyayê li dor 4,5 milyar têlêfônên destan hene, ku ji wan modêlên herî taze êdî mîna ekranên mûlîmedyayî dixebitin. Di nav wan neh heyvan de yên piştî derxistina nav bazarê ya têlêfona Apple, li dor bîst û pênc hezar bernameyên kompûterî hati-bûne pêşxistin ji bo vê têlêfônê (heta îro ew hejmar gihîştîye sed hezarê, lewre berhema nû ya Apple'ê bazarê Çîn û Kore ya Başûr dagîr kirine), û bi vî rengî, 800 milyon caran bername li ser internetê hatibûne dabarkirin.

Di heman demê de, Amazon, Apple û Google'ê ew asteng jî radan ku hakim û serdestên piyaseya mûzîk, kitêb, yariyên vîdyoyî û sînemayê diparastin (7). Deqên dijîtal, xizmetên dîtinî-bihîstinî (audio-visual) li ser daxwazê û nûkariyên teknolojîk rêz û rêzikên li vê qada şerî destnîşan dikin. Di demê de ku bazara kompakt-dîskan têr diçe, çar mezinên ku pişka şerî ji endûstriya dîskê di navbera xwe de par dikirin, bêgav in pişkeke qazanca xwe bidin Apple'ê. Heman tişt li ba wan gewre-şirketên pirneteweyî yê sînemayê jî diqewime ku qada xwe ji dest didin beramber YouTube'ê, kana vîdeoyan a Google'ê. Heçî televîzyon e, ku di rewşeke xerab de ye ji ber ketina dahatên xwe yê ji reklamman, bi sedan kanalên kabloyî û peykî û bernameyên ji bo têlêfônên mobil jê dizên, û mîna di nimûneyên Hulu, BBC iPlayer an jî YouTube'ê de, meydanên belavkirinê li ser internetê karîgeriyên wê vedigirin.

Heçko şêlûbêl e? Rast e. Gorrankariyêke pir mezin xerîk e li pêş çavên me pêk tê. Êdî çî bi naveroka xwe, çî bi hêza xwe ya derblêdanê, endûstriyêke nû de bizê ji vê hêzê, lê vê carê, di nav şert û mercên wisa de ku dê nema bişibin şeweyê kevn ê nû û nûjenkirina kultûrî ya li jê cesareta serkêşekî. Heynê şoresên civakî yê salên 1789, 1917 û 1949'an, hêzên civakî yê qewî hewl didan şeweyê û rêbazên kultûrê veguherînin. Êdî, li jê mertalê sermiyanê, bi tenê yê wê, pirêzeyên kultûrî terîfa xwe digirin li sertaserê cihanê. Hewl û teşebûsên bergîrîkirina li wê hegemonyê heta îro li rûyê siyasî ve bêkêr û bê encam mane.

Di demê de ku teknolojîyên ragihandinê bûne warê hemû ihtimal û hêviyên veguherînê,

karê bimûçe û qanûna bazarê her ku diçe bêtir cihê xwe xurt dikin di nav hinavên civakî û kultûrê de. Internet amrazê herî kêrhatî ye di destên kapîtalîzmê de ji bo belavkirina şeweyê-pêwendiyên xwe yê civakî. Her ji ber vê hindê ye ku kontrola li ser Web'ê dibe dabaşa munaqeseyên ewqas kel. Dewletên-Yekgirtî cihêkî serkêş û serêkî digire di vê tabloyê de. Ya rast, rêveberiya Barack Obamayî, van heyamên dawî, razî bû ji bo avakirina "lijneya serperîştîyê" ya navneteweyî, ku xwedanê mafê çavdêrîkirinê ye li ser xebatên Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (Icann), saziya Amerîkan ya gerîndeya internetê û ya navên malikan [domain](8). Lê belê, divê mirov pir sade be ji bo ku bigihe wê qenaetê ku Washington dest ji desthilata xwe ya li ser vê amraza bingeşê dikêşe. Axirî biryarên Amerîka'yê di mijara belavkirin û rêvebirina navên malikan ji aliyê komeke seyr ve hatine girtin ku tê de nûnerên artêşê, yê ajansên federal, rêxistîneke ne-hikûmî û şirketên taybet cih digirtin.

Rast e ku hêz û desthilata wan ên dawî, anku şirketên taybet, qet simbolîk nîne: Cisco ji tevahiya cihanê re routerên torê (amrazên hev-girêdana torên enformatîk) dabîn dike; Google hukmê li motorên lêgerînê û vîdyoyên ser internetê dike; Facebook behsa sêsed milyon endamên çalak dike û Apple wan bernameyên kompûterî çêdike ku li nav elîtan herî zêde têne bikaranîn. Jixwe hewce nîne behsa Microsofta qralê sîstemên bikarhênanê [processor], an jî Intelê lîdera cihanê ya bîrên kompûteran bikin.

Di 2005'an de, ji wan bîst û pênc şirketên ku li ser bazara bernameyên kompûterî û Internetê zilhêz bûn, nozdeh Amerîkan bûn (9). Gava mesele dibe pawankirina çekên şerê-sîber [cyber: ya ku ji cihana internet û kompûterê ye], mezintirî hêza cihanî [Dewletên Yekgirtî] çikûsiyê nake ji bo îmkanan: zêdetir ji nivê peykên ku niha li kar in, rengên alaya Dewletên-Yekgirtî hildigirin (10). Lê belê, şirketên Amerîkan, bi rêvebirina teklîfê [piyaseya halêhazir] qayil nabin: ew herwiha dirûvê bazara tebebê jî didinê. Şirketên giran ên wekî Wal-Mart an jî General Electric jî mişteriyên dewane ne ji bo sîstem û bernameyên internetê: Pêdiviyên wan rêbaz in û standardên ku dê pişt re li cihanê berbelav bin diyar dikin.

Lewma, wisa diyar e ku Dewletên-Yekgirtî zilhêziya xwe ya di vî beşê de, ku ewqas heyatî ye ji bo hêza wê ya aborî, qet bernade. Heke em li lista dused û penceh şirketên di bazara cihanî ya TIC'an de herî li pêş in binêrin, aşkera dibe ku "şirke-

tên Amerîkan di 2006'an de ji çend salên pêştir kêmtir bûne", lê ku Çîn, Hindistan, Taywan, Kore ya Başûr, Singapûr, herwiha Brezîlya, Efrîqa'ya Başûr, Rûsya û Misr ciheke her bêtir girîngtir vedigirin (11). Sermiyanêke ne-amerîkan ê tîra xwe giran û girîng niha li Ewropa, Asya û li cihine din berhev bûye: Samsung, Nokia, Nintendo, Huawei, Tata, SAP, Telefonica, DoCoMo, America Movil, Vodafone an jî China Mobile. Di heman demê de, lehiya veberhênanan ku li ser tora internetê tê rêtin, her ku diçe zêdetir ji wan welatên başûrî tê, wekî Meksîka, Hindistan, Çîn.

Digel vê hindê jî, rayedarên amerîkan têkçûnê ji xwe re qebûl nakin. Karîgeriya endûstriya ragihandinê, îro, berevajî daketîne, her bêtir bi giraniya xwe ya li ser siyaseta Dewletên-Yekgirtî dide hestkirin. Ne ji xwerayî ye ku Obamayî, bi gotînen sosyolog Mike Davis "serokê silîkon"(12), her berî hîlbijartina xwe, piştigirîya tam a rêveberên Google, IBM û Dîwana Endûstriya Teknolojiyên Enformatîk (ITIC), rêxistina karsazan ku hemû giregirên sektorê digihîne ba hev, wergirtibû. Pêşniyarên vê lobiyê heta dereceyêkê rê û dirûvê bernameya aborî ya hikûmeta nû diyar kir: Subvansiyonên mezin û gişkî ji bo pêşxistina adsl'yê [interneta bilez], enformatîzîkirina bernameyên tendurîstiyê, îmtiyazên berfireh ji bo şirketên endûstriya ragihandinê... Piştî helgirtina vê pîlanê di reşemeya 2009'an de, Dean Garfieldê serokê ITIC'ê, nema dikarî xweşaliya xwe veşêre: "Çend xweş e ku hinek guh di dine banga me. (13)"

Lê belê, teqez nîne bê ka ev dê tîra karsazên Obamayî bikin: Dominique Strauss-Kahn'ê Serokê Fona Darayî ya Navneteweyî (IMF), Îlona 2009'an, dipirsî, "Kîjan dê bibe motora tê ya mezinbûna aborî ya cihanê?", û bi xwe jî dipejirand ku bersiva wê pîrê "ne hêsan" bû. Gelo enformatîk û ragihandinê hê jî xwedanê wê potansiyela sî sal berê ne ku bikarin kapîtalîzmê jinûve zindî bikin?

Sererra tingetînga daholê ku sibeyên hêvîdar radigihîne, pişkeke mezin a saziyên darayî hê jî bi xêra xercên dewleta ezîm dijî. Hikûmeta Amerîka, di nav ji sêyan du parên endûstriya otomobîlê de pişkek blokekî radigire, lê kar û serf her ku diçe bêtir beqem dibin. Qeyran, sîstema aboriyê di bingeşê re dikirîtîne, lê bi awayekî ne-yeksan. Herçend qazancên şirketên pirneteweyî bilind bûbin (14), sektorên wekî otomobîl, darayî, çandinî, metalûrjî û elektronîk hê jî lawaz û bêtaqet in.

Gelo teknolojîyên ragihandinê û enformatîkê di çî rewşê de

ne? Aşkera bû ku, ji ber ku bûye mîhwera sîstema kapîtalîst, sektorê gelek nazik e li ber qeyranê. Di maweya nivê yekê ji sala 2009'an de, mesrefên reklamê li cihanê -li dor 500 milyar dolaran- di hejmareke zor a welatên pêşketî de, bi zêdetir ji % 10 ketin (15). Ji heftiyên cotmeh heta kanûna 2008'an, şirketên TIC'ê xwe ji herîfina bazarên neparastin, lê divê bê diyarkirin ku tesîra qeyranê bi rêjeyên cuda hate dîtin di nav wan de. Hinek şirket, ser bi xwe, gelek serkeftî û bixêrûbêr man, wekî Cisco'yê, ku sercemê qazanca wê digihe 20 milyar dolaran di serê sala 2009'an de, an jî Microsoftê (26 milyar), Google (16 milyar), Intel (10 milyar), Dell (6 milyar) û bi taybetî Apple (26 milyar).

Ev şirket di nav koma dewlemendtirî şirketên navneteweyî yê amerîkan de cih digirin, lê belê di heman demê de rast e ku halêhazir bi tenê operatora têlêfônên mobil ya bi navê China Mobile gencîneyên qazancê -bi karekî 18 milyar dolaran- ji bo serê sala 2009'an- bi dest dixe. Diyar e pere û saman bi hêsanî xwedanê xwe diguhurin, lewma ji bo destnîşankirina pozîsyona xwe, şirketan pêdivî bi şiyânê livînê yê wisa heye ku fon û malên li ser bazarên kêmtir berçav de ew şiyân nebin. Dawiya 2009'an, dêwên teknolojîyên ragihandinê pir bihêz bûn. Pêşbîniyên ku li gorî wan "dê bi beşeke qazanca xwe reqîbên xwe bikirin (16)" jî hingî heta niha rast didêrin.

Lewre hê gelek maye ku sektor potansiyela xwe ya veberhênan û qazancê bibirîne. Di sala 2008'an de, herçend sala qeyranê be jî, mesrefên ji bo berhemên multîmedyayî li Dewletên-Yekgirtî bi % 2,3 zêde bûn (anku gihîştine 882,6 milyar dolaran). Bi ya hinek çavdêran, endûstriya TIC'an, yek ji wan sê sektorên aborî ye ku dê bi rêjeyê herî bilind mezin bibin (17).

Paşketinê jî kel û heyecana bikarhênerên internetê sar nekir. Heye ku wê ew bêtir handan, lewre trafîka li ser internetê her bêtir berê tîrê hilkişand: bi ya texmînen dawî, zêdebûna bi % 55 di 2008'an de, û bi % 74 di 2009'an de (18). Nûkariyên di warê bernameyên kompûterî û sîstemên bikarhênanê de, dihêlin ku şirketên pir-neteweyî karîgeriya xwe li ser birreke pirêzeyên sosyo-kultûrî (ji perwerdeyê heta digihe biyo-teknolojiyên çandiniyê) nîşan bidin û bi vî rengî rê û dirbeke nû li ber qazancê di sektorên din de, wekî pizîşkî û enerjî, vekin.

Gelo cihê kêfxweşiyê ye ku teknolojîyên enformatîkê û ragihandinê wekî warê peresendina aborî dimînin? Di bingeşê

de, kapîtalîzma dijîtal -mîna selefên xwe- bi rêya van serdemên qeyranê kaw dide. Her ew serdemên qeyranî ne ku dibin sebebê xuyakirina barekî civakî yê bi ne-yeksanî dabeşkirî, şeweyên nû yê bandûrê, û gelek xweşbextane, rê û dirbên nû yê berxwedan û veavakirînê.

Wergera ji fransî Ergîn Opengîn

(1) Çavkaniya vê paragrafê: Financial Times, Londres, 22 Gulan 2009 û 28 çîle 2009; Fonds monétaire international [Fona Darayî ya Navneteweyî], "Rapport sur les perspectives de l'économie mondiale", Nîsan 2009, beş 4: "La transmission des tensions financières des pays avancés aux pays émergents: comment les liens financiers et commerciaux enveniment la situation."

(2) David Harvey, The New Imperialism, Oxford University Press, 2003, rp. 87-88.

(3) Sala 2007'an, pişka veberhênanên biyanî li dor % 25'ê qazancê aşkerakirî yê şirketên emêrikayî bû, bermaber rêjeya bi % 5'ê di salên 1960'an de (Wall Street Journal, 9 Tebax 2007).

(4) The New York Times, 15 Mijdar 2008.

(5) Wall Street Journal, 23 Adar 2009.

(6) Bixwîne Hervé Le Crosnier, "A l'ère de l'«informatique en nuages»", Le Monde diplomatique, Tebax 2008.

(7) Bixwîne Robert Darnton, "La bibliothèque universelle, de Voltaire à Google", Le Monde diplomatique, Adar 2009.

(8) Bixwîne Bobbie Johnson, "US relinquishes control of the internet", www.guardian.co.uk, 1 Cotmeh 2009, û Ignacio Ramonet, "Contrôler Internet", Le Monde diplomatique, Mijdar 2005.

(9) Bixwîne Catherine L. Mann û Jacob Funk Kirkegaard, Accelerating The Globalization of America: The Role for Information Technology, Institute for International Economics, Washington, D.C., 2006.

(10) "Junk in space", Financial Times, 13 Reşeme 2009.

(11) "Perspectives des technologies de l'information de l'OCDE 2008"; www.sourceoecd.org

(12) Mike Davis, "Obama At Manassas", New Left Review, n° 56, Londres, Adar-Nîsan 2009.

(13) Charlie Savage û David D. Kirkpatrick, "Technology's Fingerprints on the Stimulus Package", New York Times, 11 Reşeme 2009.

(14) Hal Weitzman, Jonathan Birchall et Michael Mackenzie, "Upbeat start to earnings season", Financial Times, 21 Cotmeh 2009.

(15) New York Times, 2 Îlon 2009.

(16) Steve Lohr, "The Tech Sector Trumpets Signs of a Real Rebound", New York Times, 16 Cotmeh 2009.

(17) New York Times, 4 Tebax 2009.

(18) "What Recession? Internet Traffic Surges In 2009", Telegeography Feed, Washington, 15 Îlon 2009.

SERDEMA DIJÎTAL

Îhtîşam û sefaleta rojnamevaniyê

MARIE BÉNILDE*

Rebwar Saeed - Efekt LMD kurdî

Di sala 2006'an de bankavanekî BNP-Parisbas'ê yê vexwendî Kongreya Federasyona Nete-veyî ya Çapemeniya Fransa ya li Strasbourg'ê, gotibû rewşa

* Rojnamevan. Nivîskara *On achète bien les cerveaux (Mejiyan dikirin), Raisons d'Agir, Paris, 2007.*

rojnamevanan weke rewşa kar-kerên hesin û pola yên salên 1970'î ye û bi vê yekê jî bûbû sedema sensasyonê: diviyabû tine bibin lê ... hê jî haya wan jê nebû. Hejmarên li ber destên me wî mafdar û heq nîşan didin. Di dawiya 2009'an de bêhtirî 2300 cihên kar yên sektora rojnamevaniyê jê hatin birin, li Fransa'yê krîzeke mîna ya roj-

nameyên Amerîka'yê diqewimî. Li Amerîka'yê par 24500 cihên kar kêr bûn û hejmara xebat-kerên rojnameyan dakete 300000'î, ev hejmar beriya bi deh salan 41500 bû (1). Di 2009'an de Washington Post neçar ma buroyên xwe yên li derveyî paytextê bigire û Los Angeles Times û Chicago Tribune'ê xwe sipartin parastina qa-

nûna îflasê. Li Fransa'yê ji bilî L'Equipeê karê tevahiya rojnameyên neteweyî kêr bû.

Mirov êdî ji ber tîkçûneke bi vî rengî matmayî namînin. Li gorî kabîneya Bain & Company di nava deh salan de internet pişkivî, para xwe ya di karê îndustriya çandî ya cîhanê de ji sedî 4'an gihande ji sedî 22'an û kir ku karê çapemeniyê kêr

bibe, karê çapemeniyê ji sedî 40'î dakete ji sedî 14'an, ji navgîn û medyayên din hat ku kêrhatin û karanîna xwe ya global biparêzin û heta zêde bikin (2). Budceyên karê reklaman û danezanên piçûk ji rojnameyan ber bi internetê ve diherike û ev yek tê gunehbarkirin. Rojnamevan Bernard Poulet weha dinivîse: "Yekem car e ku di dîroka

çapemeniya girseyî ya ku nivê sedsala 19. destpêkirî, ji bo malên xwe bi berxuran bidin nasîn, yên reklamê dikin êdî neçar nînin ku medyayên agahdarkirinê bi kar bînin (3)."

Lê di heman demê de eleqeya raya giştî ji naveroka pere pê tê dayîn re kêm bûye. Ev naverok ji aliyê elîteke rojnamevaniyê ve ku bawerî êdî pê nayê, tê amadekirin. Sedema pêbawerîyê bûnê jî alîgirî û texlîdvaniya wê ye û tevî ku doza pereyan dike jî qîmet bi xwendevanan nade. Di 2009'an de edîtorên rojnameyan avakirina konseyeke çapemeniyê qebûl nekir. Vê konseyê karîbû dest werde rojnamevanan da ku pêwendiyek bi raya giştî re mumkin be. Blogvanê navdar ê amerîkî Jeff Jarvis di pirtûka xwe ya bi navê rêbaza googleê (4) de weha dinivîse: "Hêzê bidin dest miştiriyên û ew ê rahêjinê. Eger hûn vê nekin, ew ê ji dest we biçin." Desthilatdariya rojnamevanan ji ber şoreşeke dijîtal jî bi vî awayî tê jêpîrsîn. Weke ku rêveberê beşa stratejiyê ya Agence France Press Eric Scherer gotî, ev şoreş "afirandina pêdiviya gelemperiyê bi rastî ye (5)". Lewra, krîza çapemeniyê kapasîteyên lêkolînê yên rojnameyan dixwe tehlûkeyê, lê ev ji bo xweifadekirina demokratîk gavvêtîneke ber bi paş ve nîne.

Berovajî, malperên înteraktîf – em nav lê bikin 2.0 – dike ku girseyên xwendevanan hemû agahiyan di cih de bigirin û bi xwe wêneyan, vîdeoyan lê zede bikin û her weha şrove û analîzên nûçeyan bikin. Ji tsunamiya li Asya'yê heta bi serhildanên li Îran'ê, ji êrîşên li London'ê heta bi yên Bombay'ê, komkirina şahidî, agahdarî û fikran her diçe bêhtir di navbera medyayê û blogan yan jî tevnên civakî de tînin parvekirin. Ragihandina agahiyan bi xwe jî êdî bi tevahî di destê medya kevneşop de nîne. Medya kevneşop her diçe bêhtir neçar dibe girîngiya bi bûyeran dide li gorî reaksiyona ku wê li cem bikarhênerên înternetê peyde bike, diyar bike. Tevna înternetê qismî rojeva medyayê diyar dike.

Ji berdêla takekirina naverokên xwe da ku li ser înternetê xwe baştir cihê bikin, rojname giraniya xwe didin li her deverî amadebûnê û lezê. Divê li her derî, her kêlî, li her platformê û di her awayê xweifadekirinê de hebî: blog, dîmen, wêne, îşaret biwankirina li ser motorê lêgerînê, xuyakirina wan li ser malperên civakî yên mîna Facebook yan jî Twitter'ê... Di sala 2010'an de edîtorên rojnameyan hêviyê ji belavbûna telefonên bîaqîl (smartphones) yên weke I-Phone, Apple dikin, ku li Fransa'yê niha behtirî du milyonan miştiriyên wan hene. Armanç ew e ku bikin bikarhê-

nerên telefonên destan pereyan bidin. Lewra gelekî zehmet e pereyan ji bikarhênerên înternetê bistînin, jiber ku ew fêrî belaşbûnê bûne. Lê belê mirov çima qadeke li ser înternetê ya malpereke çapemeniyê bi pere bi kar bîne, tevî ku ji sedî 90'ê 100 hezar kirariyî belaş in?

Em berê xwe bidin rojnamevanan, ew divê êdî hertim bêhtir û çêtir bikin... û vê yekê bi hejmareke kêmîr bikin. Tehlûkeya her diçe bêhtir zehmetbûna vê rewşê ya nakok ew e ku rojnamevan bi karên multimedya re mijûl dibin û ji ya ku diviyabû herî lezgîn be, dûr dikevin: Lêkolîna agahiyên nehatî sererastkirin û awirên orjînal ên li bûyeran. Bi ser de jî, ev pozîsyonek e ku xwe li gorî bikaranîna dijîtal bi rêk û pêk dike. Ev pozîsyon têra xwe dûrî ya li gorî Jeff Jarvis diviyabû bibe ye. Jarvis dema şîretan li rojnamevanan dike dibêje divê ew giraniya xwe di serî de bidin hilberîna "naverokên nîrxên zêdetir" ku dikarin bala mirovan bi kişînin ser înternetê: "Dêhn û bala xwe bidin karê hûn herî baş dikin û girêdanan bi ya mayî re deynin (6)."

Hê ti carî agahdarî ewqasî li ser evçend qadên curbicur amade nebûn, lê amadekirina wan jî ti carî ewqasî di tehlûkeyê de nebû. Krîza çapemeniya bi pere, dike ku hejmarên nûçegihanên dewamî yên li derve were kêmkirin, lêkolîn û hevpeyvînan dirêj werin sînordarkirin û redaktor û sererastkeran ji kar derxe... Ji bo ku li ber xwe bidin, medyayên kevneşop neçar in bibin yek yan jî xwe veguherînin karxaneyê agahdariyên erzan, weke di komên Alain Weill'ê (La Tribune, RMC, BFM TV) de qewimî. Di vê komê de rojnamevanên ciwan ên mûçeyekî kêm distînin weke hemalên nûçeyan tînin bikaranîn (7). Ma sibe? Serokê Konseyê AM Conseil'ê (şirketeke finansê û karê bankayan e) Alain Minc bi hêrs dugesînî dike û dibêje "Rojnameyên heya rîyêke din li pêşiya wan nîne, ew neçar in bibin yek, lewra naveroka wan weke hev e (8)". Bi giştî, piştî ku piştigirîya besîtkirina karê edîtoriyal ku armanca wê peydekirina reklamman e, stendin, dîsa jî hênceta ku Philippe Merlant (9) jêre gotî "hevrikiya texlîdkar" bikartînin da ku banga demeke nû ya konsantrasyonê bikin. Di dawiya vî mentîqî de ev hene: proleterkirina redaksiyonan û lawazkirina kalîte û çawanîya agahiyan. Ev jî wê bike ku xwendevan berê xwe bêhtir ji wan bidin alî û serberjêrcûna rojnameyên bi peran bi leztir bibe.

Gelo gava li pêş wê bibe, weke îndustrî, jihevixistina çapemeniyê? Hew bikaranîna kaxezê wê destûrê bide edîtoran ku mesrefên hilberînê û belavki-

rîna rojnameyekê kêmîr bikin. Edîtor hêviyê dikin ku bi vî awayî karê xwe zêdetir bikin. Lê ev mijar niha li bin guhê dîwarekî dikeve, ango ne mumkin e mesrefên redaksiyonê bi tevahî ji malperên înternetê heqê xwe derxe, ji ber ku di dinyaya înternetê ya mişt reklam de miştîrî bê qîmet dibin û belavkerên teknolojiyê navbênkarîyê dikin. Malpereke înternetê divê ji sedî 30 komîsyonê bide da ku Apple wan qebûl bike, eger dixwaze pîre kar bike jî divê nivê karê xwe yên reklamman bide Google'ê û eger dixwaze bikeve bernameya xwendinê ya Kindle ya Amazonê divê ji sedî 70'ê bide. Ev bername jî lewheyê xwendina dijîtal e. Me behsa motorên lêgerînê nekir yên ku ji pereyên peyvên danasîna dema lêgerînê qirûşeke bi tenê jî nade edîtorên naverokan.

Hevseroka rêveberîya rojnameya Libérationê Nathalie Collin gazinên xwe weha tîne ziman: "Mirovên teknolojiyê gotin li cih be nîrxê [naverokên me] kêm kirin (10)". Berdêleke tînekirina materyalan jî heye. Ma gelo bi rîyêke din jî dibe? Xwediyê Wall Street Journal, Times û New York Post'ê Rupert Murdoch gef li dewê înternetê Google'ê xwarin; eger qebûl neke karê xwe parve bike, gotarên xwe ji Google'ê nivê sala 2010'an wê bikişîne. Ya çêtir jî wî banga damezrandina konsorsiyûmeke edîtoran kir da ku bikin xwendevan li ser înternetê pereyan bidin. Lê ti kes xewnan nabîne: heta ku hevriken wî hemû heman tiştî nekî Murdoch wê rojnameyên xwe venekişîne. Ew dizane ku nîrxê agahdariyan sînordar e, ev nîrx nikare di demê de bi awayekî birêkûpêk li ser tevna înternetê were parastin. Google bi gelekî rihettir li ser vî rûbirûbûnê serwer e ku karê wê yê ji rojnameyan marjînal e û bi tenê ji sedî 1.5 heta 3'yê lêgerînê li ser motor pêktînin.

Gelo paşeroj ya yên bi pere ye? Apple li ser lewheyê belavkirina çapemeniyê ya ku wê li gorî bikaranîna gotarên di înternetê de pereyan bistîne, dixebite. Ev yek jî bo sala 2010'an hêviyê dide. Lê misoger nîne ka kirîna rojnameyekê li ser înternetê wê xwe bide qebûlkirin yan na. Li gorî Boston Consulting Group, ji sedî 54'ê fransiyên amade ne ji bo nûçe û agahdariyên li ser înternetê pereyan bidin, bi taybetî jî di qada herêmî de. Lê dîsa jî bi şertê ku buhayê wê serê mehê jî 3 euroyan nebihure. Ev pereyekî gelekî kêm e, dema ku em li ber çavan bigirin ku malpereke bi pereyan a mîna Mediapart'ê jî bo ku xwe li ser piyan bigire sê caran li vî pereyî dixwaze. Tenbûra belaşbûnê demeke zêde dirêj lîxist; êdî gelekî zehmet e

mîrov paş ve vegere.

Berpîrsiyarê vê rewşê jî aktorên înternetê bêhtir edîtorên rojnameyan in. Ên ku di destpêkê de bijartin gotarên edîtorîyal ên bêmane û bêtam ên bazara reklamê binivîsin, ew bi xwe bûn. Bêyî ku li modelên tevlihev bigerin, yên ku xwe sîpartin karê ji reklamê û belashbûna malperên xwe ferzkirin û xwendevanên xwe gelekî dan ber reklamên listik û lotoyê her weha ew bûn. Pêla ji peravan vedigere ya yên reklama didin, îro tesîreke baş dike: Ew bi tenê dikarin berê rêveberên rojnameyan bidin xwendevanan, bikin ku xwe ji hewcedariya reklamman xilas bikin. Û bikin ku xwediyên rojnameyan yên ku di çapemeniyê de ji çavkaniyêke karê madî pêve tişteki din nabînin, birevin. Ya ku dikeve ser milê rojnamevanan jî ew e ku divê paşerojekê ji xwe re ji nû ve vebînin. Gelo pişeyê wan wê siberokê bi rezonansa xwendevan û pisporên di înternetê de li hev bike, yên ku wê haya profesyonelan bi agahiyan bixin û bibin hemhilberînerê (coproduktorê) nûçeyan? Ji bo derbasdariya agahdariyê, nîfşê ciwan ji markeya medyayê bêhtir guh dide tevna hevalan ya ku agahiyê radigihîne. Ji bo ku bala bikarhênerên înternetê yên ciwan bikişîne ser xwe, nabe ku çapemenî "civakên (înternetê yên)" wan ji nedîtî ve were. Amerîkî ji niha ve ji sedî 17'ê dema xwe li ber înternetê li ser blog û tevnên civakî derbas dikin û ji sedî 0.56'ê dema xwe jî li ber malperên çapemeniyê yên di înternetê de... (11)

Em werin ser mijara modela aborî, ew dişibe ya Pascal Idia kirî. Tecrûbeya malperên nû yên nûçeyan girîngiya zêdekirina çavkaniyên aborî nîşan dide: xwendevanên pereyan didin yên Mediapart'ê û dikanên înternetê, reklama perwerde yan jî xizmetên ji bo kolektîfê herêmî (weke şaredariyê) ji bo rêya 89'an... Sibe, wê wekî din mumkin be mirov beşekê ji lêkolînekê, ji aliyê civakên bikarhênerên înternetê ve bide finansîkirin, weke bi rîya komele yan jî weqfên ji bo xizmeta gelemperiyê yên mîna Pro Publica yan jî Spot US yên li DYE'yê. Heta bi fikrekî xizmeteke gelemperiyê ya agahdarî û nûçeyên nivîsandî jî peyde dibe. Fîlozofê alman Jurgen Habermas weha dinivîse: "Fikra ku mirov rêvebirina hilberîna çapemeniyê di destê bazarê de bihêle, aliyekî wê heye ku wê tiştên mirov ne li bendê biafirîne (12)."

Di civakeke dijîtal de, pêşkêşkirina zêde agahî û nûçeyan dike ku azadî bêhtir bibe û destekê dide şerê li dijî li derveyî xwe hiştinê. Belê şertê vê jî heye, divê ferdek zanibe di da-

ristana înternetê de bi ser rîya xwe ve bibe. Tehlûke ew e ku li ser înternetê nûçe li gorî du çînên civakî yên cihê pêş bik-evin.

Li aliyekî nûçeyên zêde, weke ku Eric Scherer dibêje "înfobezîte (obezîteya nûçeyan)" ango deryaya mezin a nûçeyên negirîng ên belaş ên magazin hene ku di herikîneke dawî lê nayê de yek li pey ya din tê û ne rêzkirî ne û ne jî bi mane ne. Li aliyê din agahdariyên gelekî baş hatî lêkolîn û amadekirin ji bo yên ku dikarin pereyekî baş bidin, pêş dikevin.

Siberoja milkekî bi vî rengî yê hevpar, eger ew bi rastî bi kêra civakê were, wê ne girêdayî karê ku ji xwediyê medyayê re bîne û ne ji girêdayî encama terada di navbera Murdoch û Google'ê de be. Ger û belavbûna agahdariyên ku qîmeta wan kêmpêdeyê wan e, li gorî xwezaya wan nikare bê texmînkirin. Sala 1845, damezrênerê New York Herald'ê James Gordon Bennett, telgiraf bixwe jî weke "awayekî nû yê belavkirina agahiyê" nîrxandibû ku tehlûkeya wê hebû rojnameyan tîk bibe... (13)

Werger ji fransî Lokman Turgut

(1) Hejmarên Bureau of Labor Statistics, Market Watchê di malpera wsj.com de behsa wan kiriye.

(2) Lêkolîna Bain & Company ji bo Forum Avignonê, Mijdara 2009'an.

(3) Bernard Poulet, La Fin des Journaux (Dawiya rojnameyan), Gallimard, Paris, 2009, rûpel 31.

(4) Jeff Jarvis, La Méthode Google (rêbaza googleê), Paris, 2009, rûpel 50.

(5) Eric Scherer, AFP-Media Watch, Observatoire mondial des médias (çavdêriya medyayê ya cîhanê), hejmar 7, payîz-zivistan 2009-2010.

(6) La Méthode Google (rêbaza googleê), heman çavkaniya beriya niha, rûpel 27.

(7) Marc Endeweld, "Des chaînes 'tout info' bien peu dérangeantes (kanalên 'bi tevahî nûçe' têra xwe kêm zivêrker)", Le Monde diplomatique, Hezîran 2007'an.

(8) Colloque Nouveaux Paysages Audiovisuels (Koma xebatê ya Rûyên Nû yên Medya Deng û Dîmenan), Maison de la Chimie, Paris, 22'ê Cotmeha 2009'an.

(9) Philippe Merlant û Luc Chatel, Médias, la faillite d'un contre-pouvoir (Medya, îflasa hêzeke dijber) Fayard, 2009

(10) Binêre li nîqşa "Google, adversaire ou partenaire (Google, hevrik yan hevger e)", 4/12/2009, li ser malpera www.observatoiredesmedias.com

(11) Lêkolîna Nielsen û Nieman JournalismLab a îlona 2009'an, Cotmeha 2009'an, Eric Scherer behsa wê dike, çavkaniya li jor navê wê bihurî.

(12) Jurgen Habermas, Il faut sauver la presse de qualité (Divê çapemeniya bi kalîte were rizgarkirin), Le Monde, 22'ê Gulana 2007'an.

(13) Networks Effects (Bandorên Tevnê), The Economist, London, 17'ê Kanûna 2009'an.

TENDURISTÎ

2,6 milyar mirov bê tuwalet in

MAGGIE BLACK*

Di vê cîhana me de ku xelk bêtir ketine xem û endîşeya belavbûna karbonê, qirêjkerên kîmyayî û nûkleer, qirêjîtiya herî bingehî ku ji terxê nexweşîsaz durist dibe, nabe dabaşa tu muqaşeyên girîng. Ji cerga bêhna pîs a mezin a London'ê, welatên endûstriyel serkaniyên girîng terxan kirine bo paqijî û hîjyena jîngeha bajarî. Li welatên li ser rêya geşedanê, têgihîştineke çaktir a sebebên nexweşîyan, tirsê ji "ta"yê (malarya: mala aria) kêmtir kiriye, ku bi sedsalan e ta bi binasê nexweşîyên cihêreng tê zanîn.

Lê belê, berbelavbûna jiyana bajarî û avadankirinê rê li ber fikareke nû vekirîye. Beşekî mezin ê xelkê bajarî li taxên feqîr dijîn: anku li geto û zoravayan, di bin kepran de dijîn... Milyarek ji xelkê bajarî mexdûr in ji nebûna îmkanên saxlemiyê, û ji netîceyên wê yê di barê hejarî, rûmeta şexsî û tenduristiyê de.

Zambie, piştî ku heft hezar rûdanên kolerayê hatine serî, û sed û şest û du kes jê mirin, ku sî ji wan li paytext Lusaka'yê, hêj nû radibe 12,5 milyar kwachan (1,5 milyon euro) terxan dike bo bernamayeke kêmkirina xetereyan. Di çarçoveya bernamaya navhatî de, ji hêza girtiyan îstîfadeyê dike ji bo paqijkirina leximan, û bi rêya bernamayên taybet ên televîzyonî û ahengan xelkî agahdar dike (1).

Lê belê, şertên jiyana hejar a li qeraxên (hetta carinan navedên) bajarî ku her berfirehtir dibin li Efrîqa, li Asya û li Amerîka ya Latîn kêmkirina çarçoveya gefeke ciddî tê dîtin li ser saxlemiya civakî û bajarî. Li her welatî, binesaziyên medîkal bi giştî têr dikin ji bo berbendkirina belavbûneke berfireh a nexweşîyên perok -ku ji wan ya herî li pêş kolera ye.

Tuwaletên alafranga [bi klozet] û yê hemû pîsiyê dirêjine

nav leximeke giştî, ew bawerî dabû ku dabînkirina aveke têr û tesel bi tenê jî dikare kêşeya birandina terxî çareser bike. Pêwendiya di navbera nexweşî û qirêjîkirina avan [bi terxî] habitû jibîrkin; ev feramoşkarî gihiştibû heta wê dereceyê ku polîtîkaya saxlemiyê, vîjîk û enfeksiyonên din ên têkildarî terxî, dixiste nav kategoriya "berdestbûna avê."

Îro, xwedanên xaniyan muaf in ji "baca li ser avê" ji bo "girêdanên" bi ava vexwarinê, heçko kanalîzasyonên leximan nînin. Bi vê fêla zimanî, ev mijara nerihetker qedexekirî ye ne tenê di nav axaftinê xelkê giştî de, belkî di nav derdorên biryargiran de jî. Li hinek beşên cîhana di geşedanê de, rûbarên ku di nav bajarî re derbas dibin bi qasî Tamise, Ren [Rhein] û Sena [Seine] sedsala XIX'an mend û giran in, û her bi qasî wan aciz in ku nikarin wan gelêşên mirovan ragirin ku bûne serbarê bedenê wan. Lê belê, ev "bêhnên pîs" nema dibin binasê tirsê, û hindî ku dîr bin ji navendên bajarî ku hotelên giran û cazîbeyên tûristîk lê ne, piştguhkirin her meyla serdest e. Di netîceyê de tiştê diyar ew e ku ji bo 2,6 milyar kes -ji sedî 38'ê nufûsa cîhanê-, kêşeya rojane ya rêtin û valakirina terxî çareser nebûye. Ji bo wan ne tuwalet berdest in ne jî co û girêdanên bi leximan ve. Bikaranîna tuwaletekê, ku terxî dirêje di nav kûrik an jî bîrekê de, bi zizmeteke biserûber a valakirinê nayê temamkirin. Herwiha, gava ku xanî bi lexima serekî ve tene girêdan, bi tenê ji sedî 10'ê madeyên terxî tene emelkirin û tunekirin; ji sedî nodê mayî digihe rûbaran, ku tê heye li wê derê netîceyên wê yê li ser jîngeha avî -cînsên masiyan, jiyana giyayî- û li ser saxlemiya mirovî pir wêranker bin.

Di gelek ji wan nimûneyan de, ev av tê bikaranîn ji bo serşuştinê, paqijiyê, cilşuştinê, û hetta carinan ji bo ava vexwarina mirov û heywanan jî ji wan tê dabînkirin. Herçend kirdeyê karîger ê hilmijîn û valakirina gelêşan be, av jî tîra xwe madeyên

nexweşîsaz [patojen] dihevine, wekî bi milyonan bakteriyên mîkroskobîk ên di nav her pîrîs-keke terxî de.

Hindistan'ê, bo maweya pênc salan, yek milyar dolar qerz kirin ji Banka Cîhanî ji bo paqijkirina rûbarê Ganj'ê, ku ji ber gelêşên endûstriyel yê jehrî û paqijnekirina bi salan qirêjî bûye (2). Lê belê, herçend gelek binkeyên safkirinê ava kiribin û dabine xebitandin jî li ser devê leximên sertaserê çemî, hêviya girêdana xaniyên feqîr bi wan leximan ve, bi veberhênan û budceyê wiha mezin jî xeyal e û ne rasteqîne ye.

Hema bêje tevahiya wan ên ku nikarin îstîfadeyê ji binkeyên tenduristiyê wergirin li gund û gundewaran (70 %) di xanî û hêwirgehên sade û îptidaî de, an jî di wan zoravayan (30 %) de dijîn ku her mezintir dibin.

Di piraniya deverên çolter û gundewar ên welatên di rêya geşedanê de, xelk li derve terxî dikin [pîsiya xwe dihêlin]; gava dinya tarî dibe, berê xwe didine nav zeviyên. Kêşeyên bi vî meseleyê ve girêdayî gelek in, bi taybetî ji bo jinan, ku divê gelek bi dizî ve bikin ji bo parastina hetk û avrûyên xwe. Êrîşên fizîkî an jî cînsî jî dîsa kêmkirina di dema wan geriyên şevî de. Li rexê din, mecbûriyeta xweragirtina di nav rojê de dibe bibe binasê kêşeyên mîzîtinê an jî tenduristiyê.

Gava tu cih nebe ji bo çûnê, mesela di nav bajarî de, an jî di nimûneya zarokên biçûk û pîremêr û pîrejînan kêmdam an pir nexweş de, divê satilekê bi kar bînin an jî bi rêya poşetekê xwe rihet bikin. Paşê, poşetê davêjine sergoeye nêzîk; kûçikên bêxwedan an jî beraz tîn, bi usûla xwe, paqijiyê lê dikin. Ev pakêtên bêzewer bi navê "tuwaletên firrok" tene nasîn.

Li gund û gundewaran, hinek dezgehên 'edetî hezar caran çêtir in ji bikaranîna tuwaletên kêrnehatî û bêhnêpîs. Xelkê gundewaran gelek caran qebûl nake holikeke tuwaletê hebe di nav malê de an jî li dora malê; wan pê xweş e heta ku îmkan

hebe, wê madeyê ji jiyana xwe dîr bigirin. Di rabirdûyê de, taybetiyên hişkêr û bêbêhnker ên roj û bayî, her digel paqijkariya bi rêya herikîna avê ya daîmî, bi awayekî herî baş karê wan qedandiyê. Lê belê, li cîhanekê ku nufûsa mirovan pir bilindtir bûye, terxkirina li derve bûye pratîkeke zerermend bo tenduristiyê.

Bi hezaran kes nexweşîyan vedigirin ji ber pîrtikên terxî, ku amade ne li nav zeviyên, li ser rê û cadeyan, li ser peravên behran, çem û dolan. Mîkrobên nexweşîsaz xwe li ser pêyan, di nav xurekan de, di nav alavên metabexê û li ser cilûbergan radigirin û kesên ku di golan de serê xwe dişon û ji ava birkan avdestê wergirin, herwiha zarokên ku li wir dileyîzin wan mîkroban dikêşine nava xwe.

Her sal, 1,5 milyon zarokên temenbiçûk jiyana xwe ji dest didin ji ber enfeksiyonên vîjîkê. Bi milyonan zarokên din jî tûşî bilindbûna kelê û nexweşiyên zikî dibin ku ji ber vî hindê gelek caran bi duristî nikarin dewamê li xwendinê bikin, herwiha ev yek tesîreke xerab li geşepêdana wan dike û dibe binasê mesrefên sexbêriyê û çavkaniyên malbatê. Enfeksiyonên parazit, ku ji ber temasa pêyên tazî digel madeyên terxî pêk tînin, hêj jî gelek belave ne û her sal zêdetir ji 133 milyon rûdanên wiha tene tomarkirin. Askarîd, kurmeke girover ku xwe bi rûviyan ve digire, dikare sêkiyê [ji sê beşan yekê] xurekê ku zarokê dadiqurtîne bimêje, û bibe binasê nexweşîya astimê. Tê heye ku bi hezaran parazit di heman gavê de li ser û nava zarokê ku li deverê qirêjî dijî hebin.

Lê belê, herçend encamên bo tenduristiyê yê sistemeke paqijkariyê ya bikêmasî bibe sebebê nerihetbûna rayedaran, holika tuwaletê li ber nezera xelkî hêj jî ji alîkariyê tenduristî û hîjyenê bêtir wekî malekî şexsî dimîne. Her ku jiyana bajarî belavtir dibe, heke dezgehên ji bo wê yekê hatî danîn nebin, xwe-vedizîna ji bo qedandina wan tengaviyan gelek

zehmettir dibe; herwiha, nebûna mahremiyetê dibe binasê pêkhatina daxwaza danîna wan dezgehên di nav xelkê herî feqîr de, lê bi taybetî di nav wan de yê ku li sirdêya [nêrdewan] civakî hildikişin. Tuwalet, êdî di malbatên feqîr û destkurt de jî, herwekî televîzyonê, nîşaneke nûjeniyê ye ku xelk lê digere.

Di heman demê de, pêdiviya bi hemamekê an jî bi dûşeke sade û kanalîzasyonê bo raguhastina avên zêdeyî, dike ku "gelek amraz û dezgehên maldariyê", ku ewrûpiyan qedere sed sal berê nas kiribûn, pêwîst bin. Diyar e rayedar û rêxistinên lokal, zêde xwe di ber ne nakin û tîra xwe çavkaniyan jê re terxan nakin; ne ji aliyê kesayetên xwedantesîr ên ji çînen rêveber û ne ji ji aliyê xelkê asayî, tu motîvasyon û handanek ji bo qedandina wan kêmasiyan diyar nîne.

Bexşker bi xwe jî xwedan mesûliyet in ji halê heyî. Herçend salê 13 milyar dolaran terxan bikin bo bernamayên avê, bi tenê milyarek ji bo duristkirina tuwalet û binesaziyên wan tê cudakirin (3). Di bernamayên bi navê "av û paqijkarî" de, gelek caran feramoş dikin budceyê cuda bikin ji bo perwerdeya hîjyenê, handana bikaranîna tuwaletan an jî ji bo avakirina binesaziyên valakirina av û terxan, heta wê dereceyê ku êdî peyva "paqijkarî" li wê derê bi tenê ji bo xemilandinê dimîne.

Gava Neteweyên Yekgirtî di sala 2000'an de hedefên mîlenyûmê destnîşan kirin, paqijkarî her hîç di nav de derbas nebû. Bi tenê piştî xebata lobiyeke qewî, di duyemîn civîna bilind a Serzemîn (li Johannesburg'ê, di 2002'an de) de, biryar hate girtin derbarê paqijkariyê de ji hedefekê lê bê zêdekirin ku li gorî wê hedefê, heta sala 2015'an, rêjeya wan kesên ku di 1990'an de îmkana wan a îstifadekirina ji dezgehên bingehî yê paqijî û tuwaletan nebû, nîvenîvê dê bê daxistin. Lê belê, bi ya Unicef'ê, êdî tu hêvî nîne ku ew hedefa nefsbîçûk -lewre hêj 1,8 milyar kes dê li rexê xerab ê xetê bimînin- bibe rastî.

* Nivîskara *The Last Taboo* (Ligel Ben Fawcett): *Opening the Door on the Global Sanitation Crisis*, Earthscan, London, 2008.

Rebwar Saeed - Efekt LMD kurdî

Hêdîtiya -darayî, siyasî, sazûmanî, promosyonî- ya pêşketinên di warê paqijkariyê de kir ku Neteweyên Yekgirtî sala 2008'an wekî "sala navneteweyî bo paqijkariyê" (SNP) destnîşan bike. Çend netîce bi dest ketin ji vê. Axirî, meseleyên ava vexwarinê û paqijkariya bi avê li ber nezera biryargiran wekî du kêşeyên serbixwe ji hev hatine cudakirin.

Li gelek herêmên cîhanê, tuwaletên ku pêkan e li deverên herfî feqîr bîrên avakirin, nikarin avê wergirin ne jî bi kanalizasyonê valakirinê ve bîrên girêdan. Ne şênîyan ne jî rayedarên

lokal ew îmkana hene ku pere birazînine sazîkirina kanalizasyon û bîrên binerdî, û hêj kêmtir ji bo sîstemên valakirin û safîkirina madeyên valakirî. Hejmareke mezin ji welatên Efrîqa û Rojhilata Nêzîk (her wekî Hindistan û Çîn'ê), tûşî kêşeyên ciddî yê kêmasiya avê dibin. Lewma, paqijkariyêke giştî ya cîhanî her ji serî ve hizreke têkçûyî ye.

Herwekî di nimûneyên din de jî tê ditin, gava ku kêşeyêke bo demeke dirêj hatî piştguhkirin tê mexderê, SNP'yê, di rexekê re, pêşketinên perwerdeyî û teknolojîk ên di bin sî û sîberê

de mayî, di rexê din re, rewşên gelek ji wan ên ku em li hêviyê bûn xerabtir, anîne rojevê. Hizreke taze li ser xelkê ku di hêwirên "derqanûnî" de dijîn em têgihandin ku hejmara kesên ku di şert û mercên pir xerab de dijîn, di rastiye de gelek ji yê tomarkirî zêdetir e. Gelek welat, ji ber tîrsa brîndarkirina îmajê xwe ya tûrîstîk, li ser kêşeya kolera'yê, xwe li nezanîne û li nedîtîne datînin; lewma, bi hejmarên mezin ên nexweşan, bi bêdengî êşa nexweşiya xwe dikêşin, lewre wisa bawer dikin ku belaya li ser serê wan "nesaxiyeke kirêt" e (4).

Berî destnîşankirina her çi pêşketinekê di warê tenduristî û paqijiyê de, pêwîst e ew teknolojîyên alternatîf bîne teşwîqkirin ku ji wan sîstemên kevn ên leximên mezin, ku li cîhana endûstriyel û taxên rihet baw û belave ne, erzantir û hêsantir in bo bicihkirin û parastinê.

Wergera ji fransî Ergîn Opengîn

(1) Sam Phiri, "Zambia: Lusaka declares war against malaria, cholera", Times of Zambia, Lusaka, 27 Cotmeh 2009.

(2) BBC News, "World Bank loans India \$1bn for Ganges river clean up", 3 Kanûn 2009.

(3) Global Water Partnership, "Towards Water Security: A Framework for Action", Stockholm, 2000.

(4) Bulletin de l'Organisation mondiale de la santé, vol. 87, 885-964, Genève, Kanûn 2009.

HRANT DÎNK

Sohbetên me yên dawîn bi hev re

TANER AKÇAM*

Dibe ku gelek ji me sosret bibîne lê Hrant, bawer dikir ku di aloziya tirk û ermeniyan de, bûyerên 1915'an, ne pirsgirêkeke esasî û bingehîn e. Bila şaş neyê famkirin, ewî ne digot ku mijara nijadkujiyê ne pirsgirêk e. Ewî bawer dikir, aloziya ku niha di navbêra tirk û ermaniyan de heye, ne ku jiber alî bi awayekî cûda li bûyerên 1915'an dinêrin, di radeyeke bilind de ji awayê jihev-famkirin û jihev-têgîhiştina aliyan çavkanî digire. Nîqaşa wî, ne nîqaşa mirîşk û hêkê bû. Bê guman, ewî didît ku têgîhiştina roja îro, li ser hinek hîmê dîrokî disekine û vê yekê jî bilêv dikir. Lê li gora wî efsûna ku wê girêka Gordiyan'ê veke, ne di dîrokê de, lê di têkîliyên roja îro de veşartiyê. Li gora wî, li her dû aliyan jî derdorên naxwazin bi hevûdin re têkîliyê deynin, dijmanatiyê bi hevûdin re bikin û derdorên ku li serê vê yekê xwe bi xwedî dikin hene. Ev derdorana li ser civakên xwe zextên cidî yên psîkolojîk çêdikin.

Herkes bi awayekî li ber windahiyên xwe dikeve. Çawa ku em bi awayekî li ber windahiya Hrant dikevin. Ez herî zêde li ber dikevim ku min xizmekî xwe, birayê xwe winda kiriyê. Ez niha li ber dikevim ku dema Stenbol tê gotin, ji nêvî zêdetir tiştên dihatin bîra min ji holê rabûn. Ji bo mirov ji Stenbol'ê were Minneapolis'ê divê mirov saet li dora çarê sibê li balafirgehê be. Min jê re digot, "Hrant, amade be ji sibê re, ezê dîsa te bê xew bihêlim." Em li mala wî heta sibê diman, ez li qoltixekî, ew li qoltixekî geh xilmaş dibûn geh li televîzyonê dinerîn, çî tiştên me nikarîbûya bi axivin hingî em li ser dipeyvîn.

Ewî min hîn masîgirtinê kir. Bi saetan li ser qayikê, geh di avê werdibûn geh jî me qerf dia-vêtin birayî wî Orhan an jî heval û hogirê wî yê girtîgehê Necdet, me roja xwe bi henekan derbas dikir ka kî zêdetir hosteyê masîgirtinê ye. Ya herî xweş, masiyên me digirtin êvarî me dibirin loqintê, me diqijiland û serê xwe hinekî xweş dikir. Bi Etyen (Mahçupyan) re evîna pêşbirka hespan û bi zorê dixwest min jî

bixe nav vî karî de, hingî ew kê-feke cûda bû. Niha ezê van gişan bi kê re bikim? Ez ji valatiya ku windahîtiya wî di jiyana min de afirandiye û ji şoqa ketimê de nekarîm rizgar bibim. Gava ez ji merasîma cenazê wî vegeyriyam, hinek rojan 24 saetan ji nav ciyan derneketim; hinek rojan ji 12 saetan zêdetir razam. Beriya mirina Hrant, çarê destê sibê saet li dora 3'an radibûm û diçûm kar. Niha jî ez êdî nikarim rabim. Min dev ji gelek tiştan berda... Nexasim meha borî gava ku Orhan di telefonê de got ku wê Arat (kurê Hrant) here Belçîka'yê (bi cih bibe), hingî ti tiştî nema tam dida min...

Dibêjin ku nivîsandin, rêyeke baş a rehetbûnê ye. Ez jî wiha bikim. Ez qiseyên me yên dawiyê binivîsim. Tiştên ku di dema dawî de di serê wî re derbas dibû û tiştên bi min re parve dikir binivîsim. Belkû ez jî hinekî rehet bibim û qenebe bi vî awayî qismek tiştên wî dixwest bike, were zanîn.

Ezê behsa projeya me ya ku me dixwest li ser navê kovara AGOS'ê weşanxaneyekê ava bikin û hin rêze pirtûkan çap bikin, nekim. Ezê behsa wergêrên me dane kirin ên ji pirtûkên bîranînan ên ermenî ku piraniya wan di salên 1930 û

1940'an de, derbarê 1915'an de hatiye nivîsandin, nekim. Ewî ji bo AGOS'ê beşeke zêde ya ji 4 rûpelan difikirî û di van 4 rûpelan de tenê dixwest li ser 1915'an û bûyerên li derdora vê salê re mijûl bibe. Lê ezê behsa vê jî nekim. Ewê ne bi nivîsên kûr, bi pirs û bersivên hêsan tijî bûba ev çar rûpel. Bi pirs û bersivên hêsan...

Ezê behs nekim ku dixwest ez berpirsariya beşeke wiha bigirim ser xwe û min dixwest ez xwe jê bidim alî. Hingî min gotibû, "Wextê min tine Hrant, ez ne rojnamevan im, ez nikarim bikim" û ew jî wisa razî bibû. Lê min soz dabû ku ezê bersivan binivîsim ji bo pirsên werin amadekirin. Min topê avêtibû ser wî û gotibû, "Pirsan tu amade bike û ezê jî bersivan binivîsim", û ez bi vî rengî jê xelas bibûm. Jiber zêdebûna karê wî ewî nekarî 100 pirsên di serê xwe de derbasî nivîsê bike. Na nexêr ezê behsa van nekim; ezê tenê ji were hinek qiseyên me di sala 2007'an de di 4 û 5'ê Çile'yê de kiribû ragihînim. Bi vî awayî belkû hûn Hrant hinekî din ji nêz ve nas bikin. Em li ser mijarên weke serîlêdana wî ya ji bo Dadgeha Mafê Mirovan a Ewrûpa'yê, parêznameya wê di dadgehê de

bike; tehdît û gefên li dijî wî, tabloya reşbîn a derbarê ku wê sala 2007'an gelekî xirab derbas bibe, her wiha pêwîstiya derketina wî ya dervehî welat axivîbûn. Em li ser sê mijarên girîng axivîbûn. Em dikarin ji van re bêjin sê fikrên girîng, sê projeyên Hrant. Wateya Hrant a ji bo Tirkiye'yê, ji bo xelkên tirk û ermenî, di van projeyên wî de veşartiyê. Bi mirina wî re piraniya van projeyan ketin paşerojê ne diyar. Ev nivîs, wê hinekî ji me re qala wateya Hrant ji bo me çibû û bi mirina wî me çî winda kir, bike.

Konferansa diyasporayê

Mijara vê konferansê, wê polîtîkayên rêxistinên ermenî yên li diyasporayê yên derbarê Tirkiye'yê de baya. Digot "Divê ji sedî sed em hesab ji hevûdin bixwazin." Ew ji siyaseta ku rêxistinên diyasporayê derbarê Tirkiye'yê de dişopandin, gelekî nerazî bû. Min jê re digot "Hrant, hebûneke giştî ya bi navê diyasporayê tine. Lewma ne rast e ku tu vê peyvê

bi yekalî ve bikartîne, tu şaş dikî", ewî jî digot "ez dizanim." "Tu fam dikî ez dixwazim bêjim çî. Gava ez dibêjim 'diyaspora' ez qesta zîhniyetekê, qesta ferasetekê dikim. Zîhniyeteke ku bi giranî li cem Taşnak'an heye û zîhniyeteke ku tu jî nikarî înkâr bikî desthilatdar e. Ev zîhniyet gelekî şaş e û di çareseriya pirs-girêkê de ti feda wê tine, heta ez îdîa edikim ku bûye weke bingehê pirs-girêkê."

Xala bingehîn ku ew jê pê nexweş bû, çima rêxistinên li diyasporayê li hemberî bûyerên li Tirkiye'yê rû didin bê eleqedar û sersarin. Ew Tirkiye û mirovên vî welatî weke yekpare, weke bloqekê diditin. Bi çavê "neyarên li dijî me" li Tirkiye'yê û li mirovên wê dihate nêrtin. Ewî digot "Taner, ev mesele li vê derê, li Tirkiye'yê wê were çareserkirin; ew vê yekê nabînin; vê meselê nikarin li ti deverên din çareser bikin. Bi pişt-spartina Amerîkiyan, Fransiyan, bi alîkariya wan nikarin ti tiştî bikin. Wê mesele li Tirkiye'yê biqede." Ew gelekî hêrs dibû ku rêxistinên diyasporayê, li hemberî pevçûna demokrasiyê ya li Tirkiye'yê bê xem nêzik dibin û piştta xwe gelekî bi aliyê sêyemîn ve girê didan. "Rewşeke gelekî bê rûmet e ku mirov bix-

*Lêkolîner, nivîskar.

waze pirsgirêkên mirov ji aliyê hukumeta amerîkî an jî ji aliyê dewletên ewrûpî ve were çareser kirin. Ne nêrîneke tekûz e ku mirov ew çend piştta xwe bide hineke din.”

Hrant, tim û dayîm heman gotinan ji min re dúbare dikir: “Divê ez qala vê yekê ji wan re bikim. Divê bibînin ku afirandîneke Tirkîye’yeke demokratîk xala çareserîya bingehîn a pirsgirêkê ye. Divê ew bi têkoşîna demokrasiyê ya li Tirkîye’ye re polîtîkayên ahengdar pêş bixînin. Divê ew bibînin ku Tirkîye’yeke ne demokratîk, rêz û rûmetê ji kêmeneteweyên xwe re nagire, dibe ku bi saya zexta derve neçar bimîne stûyê xwe deyne û lêborîneke hêsan ji bo rabirdûyê bide. Gelo tenê ev e xwesteka wan? Tirkîye’yeke ne demokratîk, rêz û rûmetê ji mafê mirovan re nagire, azadiya raman nas nake, Tirkîye’yeke wiha ji bo rabirdûyê lêborînekê bixwaze yan jî bêje ‘belê ev jenosîd e’, hingî wê çi bigûhere? Ev e tiştta dixwazin?”

Hrant bendewariyên xwe yê jî rêxistinên diyasporayê jî bi eşkereyî digot: “Divê ew dev ji xetke wiha hêsan a dijbertiya Tirkîye’ye berdînin. Divê ew ji nêrîna xwe ya Tirkîye’ye weke bloqekê dibînin berdînin. Divê ew ji wê zîhniyeta ku dibêje ‘her tiştta zerarê dide Tirkîye û tirkîyan di fêda me de ye’ berdînin.” Gava min jê re digot, “Hrant, ger konferanseke wiha çêbibe jî, ewê werin biaxivin û biçin, bawer nakim ku siyaseta xwe bigûherînin”, digot, “na nexêr, divê ew fam bikin, divê ez ji wan re bidim famkirin. Di navbêra me de hesapxwestin û hesapstendîneke cidî şert e. Ew ne di ferqa girîngiya têkoşîna li Tirkîye’ye de ne. Şert e ku mirov bi ermeniyên diyasporayê re pir eşkere biaxivin û şert e mirov hesab ji hev bixwaze.”

Hrant ew çend jixwe bawer û zexm diaxivî ku... Ew wisa bawer dikim ku yek ji taybetmendiyên wî yê girîng ên divê were zanîn ev bû. Gelekî lê gelekî bawerîya wî bi wî hebû. Ew bawer dikir ku xwedî kapasîte û behremendiya gûherandîneke ye. Tiştên ku dikir, weke garantiya tiştên dikariya bike didît. Kî di zane belkû jî di vê mijarê de ne neheq bû.

Hrant, di cûreyekî ku dixwaze de hewil da konferanseke Ermeniyên diyasporayê were lidarxistin. Ew bi hin ji parlementerên Parlemena Ewrûpa’ye re axivîbû û ji wan xwestibû malovaniyê ji konferanseke wiha re bikin. Di axavtina me ya dawî de ji min re careke din got ku konferanseke wiha ji bo wî gelekî girîng û diyar kir ku ew di mijara amadekariyên teknîkî de gelekî pêş ve çûne. Bi mirina wî re ev hewildana konferansê jî di nêvî de ma. Dibe ku careke din wê qet nebe. Jiber ji bilî wî

kesek din tine ku bi dengekî bilind bîne ziman ku divê rêxistinên diyasporayê polîtîkayên xwe yê derbarê Tirkîye’ye de di ber çavan re derbas bikin.

Eger mirov bipirse, wateya Hrant û têkoşîna wî ji bo me çiyê, hingî bersiva herî baş a mirov bide, ew nîqaşa ku ew difikirî mirov ji nû ve bide destpêkirin. Ezê pêşniyaz bikim ku rêxistinên cihêreng ên aktîf ên li diyasporayê ve pêşniyaza wî cidî bigirin. Di encamê de Hrant kaniyeke bi xûm xûm diherîkî û şaxekî ji xakê Tirkîye’ye dirêj dibû ku dixwest xelkên tirk û ermenî bîne cem hev. Şaxê me qût kirin, kaniya me çikandin. Ji bo rêzgirtina bîranîna wî baştir be konferanseke wiha were lidarxistin. Dikare di mijara polîtîkayên derbarê Tirkîye’ye de nîqaşên cidî were pêşxistin. Dane-jînkirina bîranîne belkû jî tiştteke wiha be: mirov ala ketiye erdê ji cihê mayî berdwam bike!

Hewildana normalkirina têkiliyên ermenî û tirkîyan

Dibe ku gelek ji me sosret bibîne lê Hrant, bawer dikir ku di aloziya tirk û ermeniyên de, bûyerên 1915’an, ne pirsgirêkeke esasî û bingehîn e. Bila şaş neyê famkirin, ewî ne digot ku mijara nijadkujiyê ne pirsgirêk e. Ewî bawer dikir, aloziya ku niha di navbêra tirk û ermeniyên de heye, ne ku jiber alî bi awayekî cûda li bûyerên 1915’an dinêrin, di radeyê bilind de ji awayê jihev-famkirin û jihev-têgihîştina aliyan çavkanî digire. Nîqaşa wî, ne nîqaşa mirîşk û hêkê bû. Bê guman, ewî didît ku têgihîştina roja îro, li ser hinek hîmê dîrokî disekine û vê yekê jî bilêv dikir. Lê li gora wî efsûna ku wê girêka Gordîyan’ê veke, ne di dîrokê de, lê di têkiliyên roja îro de veşartîye. Li gora wî, li her dû aliyên jî derdorên naxwazin bi hevûdin re têkiliyê deynin, diamanatiyê bi hevûdin re bikin û derdorên ku li serê ve yekê xwe bi xwedî dikin hene. Ev derdorana li ser civakên xwe zextên cidî yê psîkolojîk çêdikin. Li gorî wî ev derdorana, bi qestî dîrokê jî di ve çarçoveyê de bikartînin û li dîrokê weke navgîneke ku neyartiya heyî xurtir bike nêzik dibin. Bi taybetî digot ku li Tirkîye’ye hin derdorên siyasî, heta dawî bi qestî polîtîkaya antî-ermeniyên dişopînin û bawer dikir ku çareserîya bingehîn di gûherandina van polîtîkayên heyî re derbas dibe. Ango mifte di roja me ya îro de ye, ne di dîrokê de.

Ji bo Hrant pirsgirêka naven-

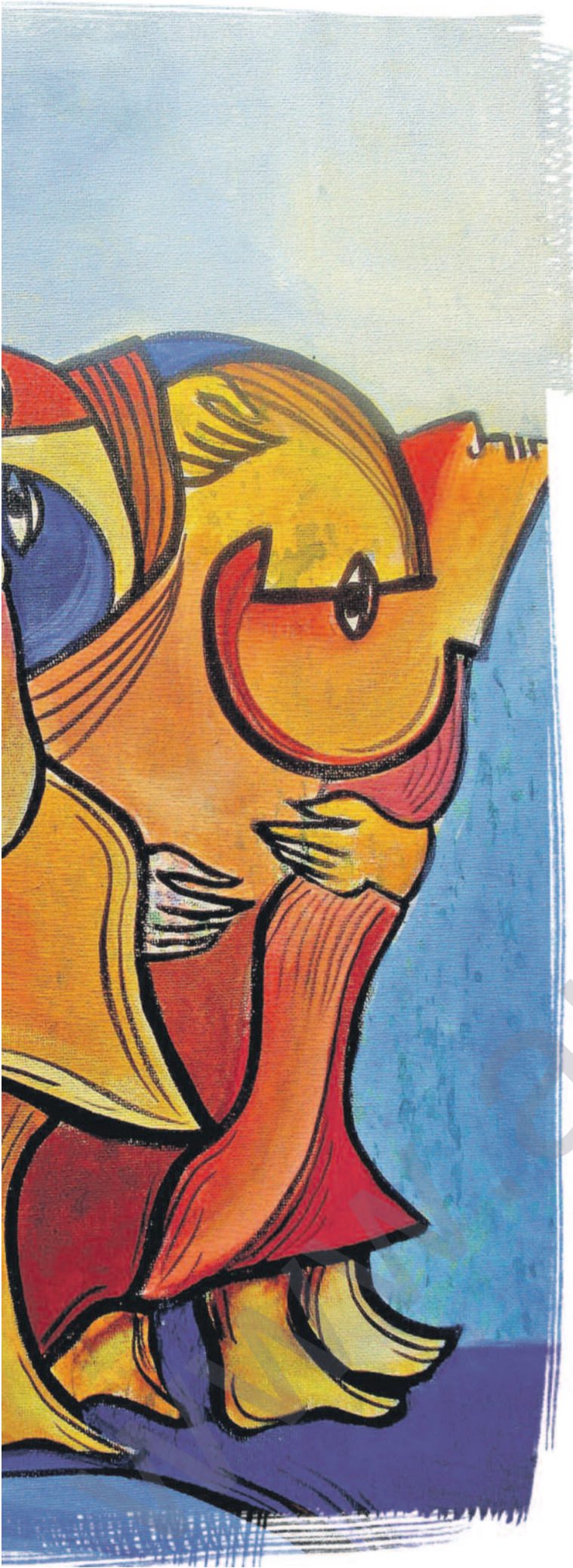
dî girtina sînora bû. Wî bawer dikir ku diviyabû hemû hewildan û giranî ji bo vekirina sînora were dayîn. Ew difikirî ku eger di navbêra Tirkîye û Ermenîstan’ê de têkiliyên normal ava bibe, hingî pirsgirêkên çavkaniya xwe ji dîrokê distîne jî di radeyê mezî de çareser bibe, herî kêr wê alîkariyê bide afirandina şert û mercên çareseriyê.

“Her du xelk jî baş dizanin di dîrokê de çi bûye. Eger sînora vebe û mirov bikevin nav têkiliyên normal de, karibin hevdu nas bikin, hingî wê karibin li ser dîrokê jî bipeyivin. Pirsgirêka bingehîn derdorên polîtîkî in ku naxwazin her dû xelk raste-raste bikevin nav têkiliyê de. Ev derdorên polîtîkî, jiber ku têkiliyê naxwazin dîrokê bikartînin. Naxwe teza ku dibêje dîrok dibe astengê têkiliyên roja îro, ne raste. Nêzikatiyêke ku têkiliyên îro esas bigire şerte, ne ku nêzikatiyêke dîrokê esas bigire. Tiştta divê were kirin ewe ku însiyatîfêke sîvîl a ku dixwaze têkiliyên bi Ermenîstan’ê re were normalkirin, dest bi kar bike.”

Bi taybetî di mehên havînê yê 2006’an de em li ser vê mijarê gelekî dirêj axivîbûn. Di wan mehan de pêşniyazeke Tayyîp Erdogan a weke “em komîsyona dîroknasan saz bikin” hebû, dibe ku ev pêşniyaza wî tenê şeklîbe jî, lê ez di wê nêrîne de bûm ku diviyabû ev pêşniyaza wî derbasî pratîkê bûba [hîn jî di wê nêrîne de me]. Me bi Hrant re ji bo avakirina komîsyoneke wiha nîqaş dikir ka weke civaka sîvîl em hewildanên weke çî dikarin bikin. Min jê re digot, eger ji jêr ve zexteke wiha çêbibe, ev yekê bi kêr were. Lê Hrant li pêşniyazên min ên ji bo piştgirîdayîna fikra komîsyona dîroknasan û ji bo pêkanîna vê yekê çêkirina hewildanên sîvîl, germ nenerî. Di vê mijarê de serî wî gelekî vekirî bû, digot: “Hûn ez dizanim ku xebata we ya akademîsyenan a derbarê dîrokê de, girîngê lê belê ez bawer nakim ku komîsyoneke dîrokê karibe pirsgirêkê çareser bike.” Ew difikirî, xebateke li ser dîrokê kûrbûyî, xebateke dixwaze di dîrokê de çi bûye derxîne holê, ewê zêde nikaribe gûhertînen mezî çêke. Ji ber vê çendê li dijî pêşniyaza Komîsyona Dîroknasan derdiket. Digot: “Pêwîstiya heyî ne eve.” Bi karê komîsyona dîroknasan re mijûlbûn jê re weke windahiye dihat. Di vê mijarê de ew gelekî zelal bû: “Pêwîstî ewe ku însiyatîfêke sîvîl were damezirandin ku li Tirkîye’ye karibe rojane raste rast dest bavêje siyasê, sererastkirina têkiliyên tirk û ermeniyên ji xwe re bike hîm û navendek, divê em tiştêkî wiha biafirînin.”

Di dirêjahiya mehên payîz û havîna 2006’an de me hin rêzehevdiştin çêkiribûn. Bi gelek mi-

Efekt LMD kurdî

rovan re yek bi yek, kom bi kom em dihatin cem hev, me ev hev-dîtin ji hevûdin re radigihand, li ser ramanên derdiket holê me danûstendin çêdikir. Di destpêka meha çile'yê de me careke din dest bi nîqaşa vê mijarê kir. Daxwaza wî ew bû ku bi tevî bûna raste rast yan jî îndîrekt a nûnerên saziyên civaka sîvîl a Tirkîye'yê însiyatîfêk were destpêkirin. Daxwaza herî mezin a Hrant ew bû ku rêxistinên civaka sîvîl a tirk û ermenîyan were cem hev û însiyatîfêkê polîtîk ku ji xwe re başkirin û normalkirina têkiliyên navbêra herdû welatan dike navend bidana destpêkirin.

Li gorî wî diviyabû di navbêra her dî civakan de destpêkê de zimanê axavtinê bihata sazîkirin, axavtin bihate normalkirin. Wî digot ku divê deriyên diyalogê werin vekirin û li dijî siyaseta û siyasatmedarên dixwazî qanalên diyalogê bigirin da ku xelk bi çavê dujminan li hevûdin binêrin, helwest were danîn. Dîrok inçex, di nav "zimanekî normal û têkiliyên normal de" dikare bi hêsanî çareser bibe. Karê destpêkê were kirin ewe ku dawî li desthilatdariya mantiqê ku dîrokê dike pîrsgirêk û vê yekê bi qestî bikartîne, were dayîn. Daxwaz û azweriya Hrant a hewildaneke sîvîl ji bo normalkirina têkiliyên roja îro û vekirina sînora, di nêvçê de ma. Em di destpêka meha çile ya 2007'an de vê mijarê cardin axivîbûn. Ji destpêka havîna 2006'an û vir ve, hewildanên wî yê domandibû encam nedabû. Ew li dîwarekî gûhnedar, bêxem û bê deng qelibû. Me herdûyan li hember hev ji bê xemiya rewşenbîr û saziyên civaka sîvîl ên li Tirkîye'yê yê derbarê mijarê de, gazincê dikir. Gûhnedariya rewşenbîran a derbarê mijarê de, pîrsgirêka bingehîn bû ku Hrant aciz dikir. Her ku min digot: "em tenê ne Hrant, tenê ne", serê xwe dihejand. Ew di nav qelebalixiyê de tenê bû. Gelek kesên hes jê dikir hebûn, wî weke "mirovekî delal ku dixwaze tiştên baş bike" didîtin lê belê gava digot "heydê", wî li cem xwe kes zêde nedidit ku bikeve nav liv û tevgerê de. Pîrseke ku gelek kes di bersivdîtinê wê de zoriyê dikşînin heye: Çawa dibe ku girseyeke girsegir ku ew çend nedihate payîn, tevî merasîma cenazeyê Hrant bibûn. Yek ji bersiva vê pîrsê di hevokên min ên jor de cîh digire. Li Tirkîye'yê dîwarê bê xemiyê yê li ser rewşenbîran desthilate û hestê tenêtiyê ya Hrant, qelebalixiya cenazeyê eşkere dikir. Li gorî min, xelk ji bo lêborînê kolanan tijî kirin. Wan dizanîbû ku wan vî mirovê delalê her roj di televîzyonê de didîtin, di rojnameyan de nivîsên wî dixwendin tenê û bê parastinê hiştibûn. Bi diltezî û janceke kûr û bi stûxwariya tenê hiştina

wî, bi hestê xwe-rexnekirinê me kolanan tijî kiribû. Eger emê behsa ji bo me wateya Hrant Dink, behsa mîrasa wî bikin, ez hingî dibêjim ku em ji bo afirandina însiyatîfêkê sîvîl a ku wî dixwest bixebitin. Însiyatîfêkê bi navê wî, Însiyatîfa Hrant Dînk. Erkê yekemîn ê însiyatîfa Hrant Dînk jî ewê normalkirina têkiliyên navbêra Tirkîye û Ermenîstanê be. Ez dixwazim ji vir bang li rêxistinên civaka sîvîl ên li diyasporayê, ên li Ermenîstanê, ên li Tirkîye'yê, rewşenbîrên li ser rayagîştî bi bandorin bikim. Ji kerema xwe re, pêşniyaza Hrant cidî bigirin. Ji bo însiyatîfêkê wiha em dest bi hewildanan bikin.

Ji ber 301'an darizandina wî û fikrên wî yê derbarê parêznameyê

Derheqê Hrant de ji bo peyva 'nijadkujî' bikaranîbû, doz hatibû vekirin. Wê rûniştina yekemîn a dozê di meha adarê de bihata kirin. Girîng e ku mirov bizane Hrant di vê dozê de dixwest parêznameyê çawa bike. Ji ber ku gelek kesan îdîa kirin ku Hrant di bikaranîna peyva 'nijadkujîyê' de pîrsgirêka wî hebûye, vê peyvê bikarneyîne, heta ji ermeniyên diyasporayê xwestiye vê peyvê bikarneyînin. Evana giş, pêşbiryar û ramanên ne rast û neheqin.

Wer xûya dike ku ez pêşî helwestê Hrant ê ji bo bikaranîna jî bikarneyîna peyva 'nijadkujî'yê' ji nû ve bi bîr binim. Raste, Hrant, di nivîsên xwe de û di axavtinên xwe de peyva nijadkujîyê bikarneyî, çêtir didît bikarneyîne. Bi taybetî wî çêtir didît ku li Tirkîye'yê ji nîqaşên "1915'an de nijadkujî bû yan jî na" dûr bisekine. Nêvî bi tinazî û henekî digot, "Ez serhatiyên gelê xwe dizanim, hûn çî dibêjin bêjin." Her wiha wî digot: "Ez naxwazim peyvê yan jî peyvan nîqaş bikim, ez dixwazim aliye însanî ya pîrsgirêkê derxim pêş." Fikra wî bi cewherî wiha bû: "Li ser van xakan neteweyek dijîya û niha tine. Ew netewe ji kokên xwe hatin qetandin weke darek ji koka xwe were qetandin. Dawî li jiyana wan a li van deran hate dayîn. Ji holêrakirina jiyaneke, drama mirovekî ez nikarim di peyvekê de bi cîh bikim, pêşî vê yekê fam bikin. Ez wisa difikirim ku ti peyveke hûn bibînin wê tîra ravekirina vê drama mirovî neke."

Ez ji sohbetên me yê taybet dizanim. Ji ber ku peyva nijadkujîyê mirovan sor dikir, ji ber ku bi kêrî çareserîya pîrsgirêkê nedihat, ewî çêtir didît ji vê peyvê dûr bisekine. Jixwe wî di gotareke xwe de jî vê yekê bilêv

kir; "Ez di rastiyê de dibêjim ku navê tiştê qewimiye ne ewqas girîng, a zêdetir girîng tiştê qewimiye bi xwe ye. Ti derdê min tine ku hûn ji vê re bêjin 'nijadkujî'! Ya rastîn sepanînên bi vî rengî di civaka tirk de gelekî xelatin. Ev civak divê têbigîje, nîqaş bike û hîn bibe." (1)

Çawa ku li Tirkîye'yê jibo danasandina bûyerên 1915'an tevî kesî nedibû, fetwa nedida kesî, heman helwest li diyasporayê jî nîşan dida. Wî ti carî ji diyasporayê nexwest ku dev ji bikaranîna peyva nijadkujîyê berdin. Ya rastîn di vê mijarê de helwesteke me ya hevbeş hebû bi wî re, ew jî ew bû ku herkes bila têgeha dixwaze bikar bîne, kes ji bo bikaranîna têgehan tevî ti kesî nebe. Ji bo Hrant, moral û helwest, ji têgehan girîngtir bû.

Di hevpeyvîneke xwe ya dabû ajansa Reuters'ê, jiber ku rojnamevan bi pirseke weke "nijadkujîya yan na" gelekî tengijand, Hrant jî gotibû, "erê, nijadkujî ye." Lewra derheqê wî de doz hate vekirin. Di doza hate vekirin de wê parastineke çawa bikira? Di 4 û 5'ê Çile'yê de wî çend carî bi xwe mijar vekir, di mijara parastina xwe de axivî. "Ez dixwazim dozê vegûhezînim kursiyêkê dîrokî. Taner, ji kerema xwe re amade bibe û em bi hev re xwe amade bikin. Tiştê ez difikirim ev e: ezê bêjim belê nijadkujî ye û ezê xal bi xal rêz bikim û parastina xwe bikim. Nijadkujî ye jiber ku, nijadkujî ye jiber ku... Ezê parastineke wiha bikim ku ewê bi xwe jî bibînin ku ew di rastiyê de dîrokê li vir dadgehê dikin."

Eger nehata kuştinê wê bigota, "Belê, bûyerên di 1915'an de nijadkujîyêk bû û bilêvkirina vê yekê jî nabe tewan û suç." Wî ev parastina xwe nekarî bike. Kesên nikarî Hrant dadgehê bikin, Arat Dînk û Sarkî Seropyan dadgehê kirin û ji ber bikaranîna peyva nijadkujîyê wan mehkûm kirin. Arat Dînk û Sarkî Seropyan û parêzvanên wan didin zanîn ku cezayê hatiye dayîn di rastiyê de ji Hrant re hate dayîn û ew bawerê dikin ku ji bo bîranîna Hrant, parastina wî dixwest bike, şert e were kirin. "Belê bûyerên di 1915'an de hatin kirin nijadkujî û jenosîdek bû; derdekî we heye?"

Werger ji tirkî Nurettin Akat

Ev nivîs ji bo LMD kurdî hatiye nivîsandin.

(1) Hevpeyvîna wî ya di 2 Cotmeh 2006'an de di rojnameya Akşam'ê de kir: <http://www.aksam.com.tr/haber.asp?a=65239,12>

CHICAGO

Bajarê muzîk û polîtîkayê

ALEXANDRE PIERREPONT*

Bi ya muzîkjenan, heger rêya birêz Obama bi Chicago'yê bikeve, li taxa ewle Hyde Park'ê bi cih bibe û zarokên xwe li University of Lab School a bi navûdeng qeyd bike, bi temamî xwe bike karkerekî civakî, dîsa jî ji bo pêkanîna kariyera xwe ya polîtîk ewê di bajarê Amerîka'yê yê herî zêde de bi cudakariyê re rûbirû bimîne.

Çend heb mominên kincê xweşik lê, li pêşiya dika sêqozî ya Dêra Saint Paul Side ya li ser kolana Wabash'ê, li teniştana numara 45'an a Kolana South Side ya Chicago'yê, wextê xwe derbas dikan. Kamyoneta tiştên cam difiroşe banga xwe ya hertimî dubare dike dema ku simorî hejîk û kabloyan dikojin. Yek ji cihê herî bêhempa yê bajarê Amerîka'ya Bakur, her tişt dikanîbû baştir biçûya, heger dîmen, bi vî rengî ne hevrone bûya. (1)

Şênîyên aliyên bajêr ên din, tu mafê xwe tune ye ku biçin hêla South Side'yê. Tenê di rêyên mezîna re dikanin derbas bibin. Heger ew bixwazin xwe bavêjin nav teşqelan, bi taybetê ewê bi xwe bidin bawerkirin ku geto ne cihêkî navê wê bi xerabî derketiye: ew warekî niv-fermî ye. Bê dikan, bê dermanxane, ne otêl ne bank, ne otobusên şaredariyê û hema hema, ji aliyê sed hezaran jin û mêrên ku pirê wan betal, lê belê bi liv û tevgêr, hatiye dagirtin.

Ji hêla din a Kolana Wabash'ê, ev yekşema 2009'an, kargeha rêveberiya Association for the Advancement of Creative Musicians (AACM), di xaniyekî serobin ku bi kîremîten sor hatiye lêkirin, civîna xwe li dar dixê. Bilûrvan Nicole Mitchel, daholvan Mike Reed, stranbêj Saalik Ziyad û kemañjen Tomeka Reid mîna rêveberiya komela dibistanê, percusionîst Coco Elysses, ku ji qirnekî nû tîn, zenguyê AACM'ê xistine dest xwe. Karê wan ê pêşîn, lidarxistina konseran e ji bo hemî şênîyên taxê û avakirina kargehên ku ev rêxistina muzîkjenan ji niv sedsalekî bi vir de pêşniyaz dikan. Ne ben-

dewar in ku gel were derê dibistanan wan, lê belê ew diçin cem gel. Bêlebatî û payina li South Sid'ê, vekirina deriyê wê ji wê bi xwe û ji yê wekî din re, tekoşîna li dijî koçberkirina şênîyên afro-amerîkî, gengeşiyê herdemî ye.

Çend saetan bi şûn de, ewê bi serekên xwe re, li ser dika Velvet Loungê, klûb û "salona civînan" ku ji aliyê yek ji endamên AACM'ê yê pêşîn ku bernaman bi azadî çêdike (beyî ku para xwe ya ji beşdarî tê, bistîne), saksofonîst Fred Anderson ve, hatiye kirêkirin. Îsev, panzde muzîkjenên koma muzîkê Great Blackê, beriya li muzîkê bixin, piştî xwe didin temaşevan. Klarînetîst Mwata Bowden dor bi dor pesnê helbestvan, rapçêker, stranbêj û sazbandan dide, heta ku wan radike ezmanan.

Wek ku trombonîst û etnomuzîkolog (2) George Lewis dibêje, hema hema, hemî kesên ku AACM sala 1965'an ava kirine, ji malbateke xizan a çîna karker û reşîk ku dehsalên pêşîn ên sedsala bîstan, (3) dema Koça Mezîna li Midwest'ê bi cih bûne, tîn. Ji bo van malbatan muzîk bi her hawê xwe, derveyî olê yan pîroz, gelêrî yan ezmûnî, roleke xwe ya perwerdekirinê hebû: li malan, li ser kolanan, li baran û li dêran, her kes yan lê guhdarî dike yan jî lê dixê. Li nava getoyên gelêrî muzîk, rêyêke karên civakî û sosyalîzasyonêke alternatîf jî ye.

AACM her tim bi himet tevgeriya ji bo ku wernegere saziyêke yekreng yan hiyerarşik û nekeve xizmeta metodên pluralîst û lêgerînê. Saksofonîst Douglas Ewart dibêje: "Komkomî, mezintirîn daxwaza me ye. Azweriya bi xwe û bi yê din re. Bicihanî û hevkarî. Bi vî hêzê,

her kes li gorî hawê xwe alî dike û bi alîkariya yê dinê xurt dibe." Perkusionîst Kalîl El Zabar jî: "Hemû rastiya polîtîkayê, li ser sînorkirina azadiya kes û komikan, li ser bindestkirin û jihevixistina wan, ava dibe. Em nûnertiya rêçêke afirîner, parveker û berpirsiyariyê dikan. Bînin ber çavên xwe ku pergalêke polîtîk, kêfxweşiyêke gelekî mezîna çêdike, tiştê ku em diafirînin..."

Dema salên 60'î, bi parçekirina getoyê gel, bobelateke xizaniyê ku bi hunera wan du qat dibû, hate serê muzîkjenên South Sida Chicago'yê ku şaxê endustriya tevaşevaniyê xist. Lewis, ew dispart afirandina bêhawe ya kapîtalîst. Bi parvekirina kar re didan ber hev.

Bi avakirina AACM'ê sala 1965'an, hinek muzîkjenan biryar dan ku tîkiliyên xwe yê komî li ser pratîka muzîka civakî xurttir bikin. Wan ji bo kontrolkirinê dest bêtir avêtin amûrên afirandin û ragihandinê. Mîna ku Anderson li Velvet Loungê ji bo xwe îfadekirin û danûstendîna muzîkeke xas afirand. Bi stratêjiyêke ku ji aliyê kesên bêderfet û bêpaye yê AACM'ê, ku hemî pişgiriya diravî red dikirin ve pêk dihat, bergeha çalakiyan li gelek qadan belav bû: Herêmî (Li Chicago û Midwest'ê, paşê li New York'ê bi vekirina şaxê dudana AACM'ê sala 1977'an). Netewî (li welatên rojava û jê bi wê de). El Zabar dibêje: "Bi ketina gelek dinyayan û bi danîna tîkiliyên ser rastiyan din di yek demê de, me dest bi pêşxistina perspektîfên pirreng, hiskirina kulturî kir." Saksofonîst Ernest Khabeer Dawkins jî wisa dibêje: "Me-sele hemî kontrol e. Lewma danûstendin û hevalbendî divê bîna pîrkirin ji bo pêkanîna çala-

kiya hunerî û aborî ku yekdestiya bazara diravî û serdestiya polîtîk a netewî çêdike."

Vê roja ku Barack Obama qêdera welêt bi rê ve dibe, stratêjiyên xwe çî ne? Ewart bi qasî heyecanê pragmatîzmê jî destnîşan dike: "Vê dema ku bi wî derbas bûye, haya me ji sînoren Barack Obama û ji rastiya fikra azadiyê jî, heye. Û çî ji destê me bê emê bikin bi mebesta ku bigihîje armanca xwe ya herî dawîn wek çawa ku me ji dema çandiniya şitlan kir. Heger hewce bike bi spazma holy roller (4) û kokên hoodooyê." (5)

Bi ya muzîkjenan, heger rêya birêz Obama bi Chicago'yê bikeve, li taxa ewle Hyde Park'ê bi cih bibe û zarokên xwe li University of Lab School a bi navûdeng qeyd bike, bi temamî xwe bike karkerekî civakî, dîsa jî ji bo pêkanîna kariyera xwe ya polîtîk ewê di bajarê Amerîka'yê yê herî zêde de bi cudakariyê re rûbirû bimîne. (6) Saksofonîst David Boykin wisa rave dike: "Ji gelê reşîk û bi taybetî ji muzîkjenên bi eslê xwe reşîk re, dem nehatiye guhertin: em di binê qulikê de ne. Ji dema ku ewrûpiya dest bi baziganiya kolan kiriye û bi vir de, em di bin qeyraneke civakî û aborî de ne. Û çandiniya me ya gelekî bindest, bi qasî ku bûye kole ew qasî jî dike kole." ji bo alîkirina debara malbatê, bi karên xwe yê bingeşîn re yan jî derveyî wan, pîrê muzîkjenan mejbûr in ku karekî din di ber re bike. Yan jî bi ketina nava Ewrûpayê re, mejbûr in ku karekî wan ji hal de dixê û ku ew qet dil nakin, dikan.

AACM di çalakiyên xwe de, herdem, berhem û kontekstên wan qebûl dikan: muzîk wek rêbaza danûstendîna û qîmeta bikaranîna. Wek ku John Shenoy

Jackson bi bîr dixê, ji dema ku endamên vî saziyê xwe nêvî dane karê muzîka afirîner, nêvî ya hişyarkirina civakê, rêbaza wan nehatiye guhertin. Bi vî hawî, Dawkins di dema xwe ya dirêj a bicihbûna li taxa Englewoodê, ji qirne nû komeke muzîkjenan ava kiriye. Bi pêkanîna danûstendîneke berfireh bi lîseyaya Clichy-sous-Bois li taxên derveyî Paris'ê û bi koma Zim Ngqawana ya bi komî dijîn, li taxên derveyî Johannesburg'ê.

Bi vexwendina saziya Musiques de Nuit, El Zabar jî ev deh salek e di nava projeyên dibistan û konservaturarên Bordeaux û yê herêma Aquitan'ê de xebatê dimeşîne. Ew dibêje: "Bi saya çalakiyên zindîkirina taxê bû ku derfeta me çêbû em komeke muzîkjenan a South Sida Chicago'yê nedihate nasîn ava bikin û di qada Navnetewî de bidin naskirin." Li gorî El Zabar, dema ku şerrê kontrolkirina agahî û mejiyan sor dibe, muzîka afirîner dibe "çekeke mûcîzewî" ji bo hişmendiyêke rexnegir û vedîtîna.

Dema nêzîk li benda dibistanên xwe yê taybet, endamên AACM'ê, dest avêtin qada dibistanê. Mîna Nicole Mitchell li dibistana J. N. Thorp Elementary School'ê ya taxa ku ji şênîyên efrîkî û latînî. Hema li pişt dergehê û detektorên wanên hesinî, aleke dirêj û kesk, portreyê Barack Obama yê nişane di histû de li ser û li derdorê, alavên muzîkê ku li ser ev nivîs heye: "Change has come!" guhertin pêk hat. Vaye piştî çend salekî, gerîndeyê saziyê biryar da ku dawî li cihêkirina şagirtên efrîkî-amerîkî û yê meksîkî bîne, ku wek ên berê hatibin û divê hînî zimanê spanî bibin. Bi baweriya ku ev tevdir ne cezakirina zarokên wan e, lê

* Rojnamevan.

The Jazz Singer, (Giel Meyers) - Efekt LMD kurdî

belê dîsa jî ewê bi zarokên reşikan re ku ji malê xerabe dertên rûbirû bimînin, zarokên xwe ji dibistanê kişandin.

Li pêşberî çîneke bingehîn a dehsalan ku ji efrîkî û Amerîkîyan pêk tê, Nicole Mitchell bi dengdana tembûrîna xwe heta ku jê tê, dest bi stranên xwe yê ku bi guhdaran nas in, dike: "Heger hûn bala xwe baş bidin kesên ku derbas dibin, ku dil dikin li gorî kesên ku derbas dibin rêyekê bibînin, divê amûreke we hebe." Dest radibin, deng pir dibin. Gotinên stranên giraniyê didin ser berpirsiyariyê, lê ders di hundurê muzîkê bi xwe de ye: bi sîstema bang û bersîvê, bi lihevhatina yekdengiyê, a pirdengiyê, sivikbûn û girnabûn, mirov guhdarî dike û difikire, bi beşdarî û parvekirinê.

Heman prosedur li dema ku muzîkjen derbasî studyoyê dibin jî di meriyetê de ye. Wek Mitchel yan lêder Hamid Drake, ku çend rojan pişt hev, her yekî ji bo bi bandrola "Rogue" Art'ê diskên xwe qeyd bikin, çûn taxa Nord Sidê ku bi awayekî êskere navê wê bi başî derketiye. Navê nerasterast ku ji gotina ku Birêz George W. Bush pê heqaret kiriye "Rogue States" (welatê sûtikan) tê û derhîner Michel Dorbon li wî vedigere: "Îroj hunereke marjînbûyî, dêjênê di wateya ku sansura aborî dikare bi qasî ya politîk tesîrê lê bike heye. Her ku diçe, yekem pîvana başbûnê ya qebûlbûyî, aborî ye: ên ku baş tîr firotin yan jî gelekî buha bin, ew "pir hêja ne" li gel ku ên kêmtîr firotin yan qet nayên firotin

bi 'gûman' lê tê nerîn. Muzîka jazzê, ku xwe tu carî bi sîstemê ve girêndaye, ku tu carî bi desthilatdariyê re flort nekiriye, yek ji yê şoreşa hunerîpiranî bû, sedsala buhurî ku ji aliyê kesayetên ku 'hew' ji bona xwe îfade bikin bê ew kî ne, hatibû afirandin. Dîskên ku ji aliyê Rogue Art'ê hatine derxistin, wî tiştên ku bi rastî îroj di jazzê de hene diparêze. Ya ku cihê wê di derdorên veşirtî û konservator de tune, yan jî, wek pesindana imaja xweşbîniya desthilatdariyê nîne."

Lêder, beriya ku dest bi pêşkêşkirina kapasîteya her endamê koma xwe bike, ne tenê tercume kirin lê belê agahdar kirin jî, dikane qalibekî mêlodîko-ritmîkê çêbike û li hev rast bike. Ew dikane pêşandana

kompozîsyonekê bispêre pêkânîna kesayî, ya dukesî, ya hevbeşî, û rêçûna komî bide îspatkirin. Ew dikane demeke bi şûn de dewam bike, vê carê bi alîkariya endezyarê deng yan derhîner tevî girtina qerarê, qeydkirina hin beşan cuda ji bo ku dawîya dawîn karekî hevbeş û tevlihev, ji nû ve biguherîne. Çi dike bila bike, muzîkjenê afirîner rûmeta kolektîvî ya karîşan dide. Ev afirandin û berpirsiyariya parvekirî, fesal û qaliban, ji tecrubeya muzîkê dizîvirînin tecrubeya civakî. Girêdayî dema çûyî, roja îroj û sibê.

**Werger ji fransî
Cemil Denli**

(1) Douglas Massey "regards sur Apartheid américain" û Sudhir Venkatesh "dawiya bajarên çikolatayê, banliyên vanîlî yê amerîkî", Le Monde diplomatique Sibat 95 û Mijdar 2003.

(2) A Power Stronger Than Itself. The AACM and American Experimental Music, Presses universitaires de Chicago, 2008.

(3) Nicolas Lemann, The Promised Land: The Great Black Migration and How It Changed America, Vintage Books USA, 1992.

(4) Fidèles de l'Église pentecoste qui hurlait en se roulant par terre dans les lieux de culte.

(5) Ensembles de Croyances, coutumes et de paratiques importées d'Afrique.

(6) Serge Halimi, "L'université de Chicago, un petit coin de paradis bien protégé", Le Monde Diplomatique Avril 1994.

Emê hemû di 2100'an de nemir bin...

PHILIPPE RIVIÈRE*

"Ez naxwazim bi xêra berhemên xwe bigihime nemiriyê. Ez dixwazim bi nemirîne bigihime nemiriyê."

Woody Allen

Di havîna 2009'an de, çil şagirtên ku ji nav hezar û dused namzetan hatibûne hilibjartin, dest bi semînerê xerîb û kêmnas kirin: "University of Singularity" (SU). Neh heftiyên konferans û atelyeyan ku tê de kesayetên herî nadîde cih girtin, wekî Vinton Cerf ("bavê" internetê), Robert Metcalfe (danerê protokola tora ethernetê), George Smoot (Xelatgirê Nobelê bo fîzîkê ya sala 2006'an), Astronot Dan Barry û komeke bisporên matematîkê, pîzîşkiyê û bisporên vekolînên fezayî.

Di bingeha boçûna wan de "qanûna Moore", navê danerê şirketa mikroprosesoran a Intel'ê, heye. Bi ya vê qanûnê, hejmara transîstorên ku em dikarin li ser kartê elektronîk bi cih bikin, bi awayekî nizamî, her du salan du beramber zêdetir dibe, û ev yek bi bihayekî sabît pêk tê. Cextê li vê yekê dikin ku ev diyarde, ne tenê di elektronîkê de tê dîtin: Wisa diyar e ku hemû qadên zanistî xwedanê heman rîtmê bîlez-bûnê ne, lê bi awayên hevterîb, ku her yek ji wan bi awayekî yê din xwedî dike (1). Kawdana teknolojîk, bi awayê lêkzêdebûnê ye: ji bo çespendina vê, kafî ye mirov li ser frîzekê [aliyê jorîn û xemlarê dîwarekî] dîroka zimanî xêz bike, an jî ya mekanîkê, hetta bikeve pey şopên merheleyên mezîna ên werarê [tekamûl; evolution].

Bi ya endezer Ray Kurzweilî, ku bi rexekê ve serkêşê vê bizava hizrê ye, encam bi xwe xwedî dadisepîne: sed salên tîn, nabin muqabilê "sedsaleke pêşketînen teknolojîk", lê belê wê bibin muadilê "bîst hezar salên kawdana, bi hisaba asta kawdana îro." Ji bîlezbûna daîmî, "heta dawîya salên 2020'an, kompû-

terin wê bizên (...) xwedanê şiyana derbaskirina testa Turing'ê, îşareta wê yekê ku ew kompûter nema wê ji mirovên bîyolojîk bêne cudakirin. (2)" Ji hingî û pê ve, "em -mîrov- wê pir zekîtir bin gava ku em digel teknolojîya xwe dibin yek."

Di vê boçûna wêdeyî-mîrovî de, dahatû hêviya mişetîya behre û kapasîteyên venedîtî. Ku ev jî bi rexê xwe ve wê rêyê li ber bîlezbûneke nû ya teknolojîyê vekin, heta digihe xalekê -Singularity'ya [tekîfî] binavbang, bi S'ya mezîna -ku "dê gerdûnê bixe nav goma zekayê ji bîneretên xwe yê bîyolojîk û mêjiyê mirovî cudabûyî [û] wê made û enerjîyê di nav vê mîja mêjiyê de tîr û tîr bike." Hingî tu tişt wê neşibe wan tiştên ku me heta niha zanîne. Herwekî ku Vernor Vinge'yî, bisporê matematîkê û nivîskarê kitêbên zanîst-fîksiyon û yek ji serkêşên pîroz ên Singularity'yê, dinivîsand: "Em têdikevine nav pergaleke ewqas cuda ji rabirdûya mirovî, ku em mirovên din lê ajal in (3)."

"Gelo şêfî ye? Belkî, dibêje Jean-Louis de Montesquiou li ser bloga Govara Books'ê. Lê belê, yê ku zana bi xwe nas kirine bi hêsanî qanîh dibin. Bi taybetî yê ku ew li ser qada vîrtûel nas kirine: Lewre Ray Kurzweil hez ji "telebarkirin"ê dike di wan civînan de ku em dibînin hologramê wî [wênêyê sê-rehendî] yê tewaw xapînok, li dora menzelekê li Sîngapûr'ê digere, û di heman demê de bersivê dide pîrsan û hereket dike, lê belê laşê wî yê fîzîkî di wê navberê de her li California'yê dimîne. Pêşbîniyek, ku herwiha gelek pozîtîv e û bi awayekî pir balkêş hatî belavkirin, pir bi hêsanî dibê cihê baweriyê. (4)"

Ev bizava xwedanê gelek malperên internetî, kariye ev bîst sal in meylên xwe yê herî tundrew -ji wan meylên tundrew, ekstropiyenan [extropians: pêşbîniyek e ku dibêje ku bi xêra zeka û teknolojîya mirovî, jiyan wê li sertaserê gerdûnê bi awayekî nizamî bê belavkirin], ku

armanca wan bi xêra zêdebûneke daîmî ya zanyariyan çêtir kirina mirovî ye bi rêya şerrê li dijî entropiyê (xerabûn û paşketina her çi madeyê rekkistî) -û geeksên asayî, anku amatorên amrazên teknolojîk û zanistê, jî bigihîne hev.

Sosyolog û Rêveberê Enstîtûya Etîk û Teknolojîyên Taze James Hughes, kêfxweşiya xwe bi gotinên "êdî bizava wêdeyî-mîrovî lobiyêke rasteqîne pêk anîye" derbirre (5). Dawîya 2009'an, bi kêmfî çar filmên belgeyî dihatine duristkirin li dor van gotarên futurîst [rewta ku ji meylên îro bi rê dikeve û pêşbîniyan derbarê dahatûyê de dike].

Ji bo tîketina nav halet-î ruhiyeya şagirtêkî "Singularity U"yê -bêyî ku hevber û pabend bin digel "prensîbên ekstropiyen"-fêleke biçûk a retorîk bes e. Çima, mîna ku Neteweyên Yekgirtî dike, bi feryad û nûzenûz rabîghînin ku divê heta 2015'an, rêjeya xelkê ku rojane bi kêmtir ji dolarekê dijîn, nîve-nîv bê daxistin (Yekemîn armanca wan ji bo geşedanê?) Çêtir e ji dêvla wê, di roja pêşwazîya şagirtên taze de, vê mijara hizrî bixine nav munaqesayan: "Divê hûn milyareke mirovan xwedî bikin li ser dinyayê. Hûn wê çawa bi vê mesûliyetê rabin?" Kerem kin! Hizreke pozîtîf, avaker û pragmatîk. Bi rastî, bo bêhnekê bifikirin: xurek çi ye, heke ew madeya organîk nebe ku bi şiklekê tê ber me ku em dikarin bimehînin [hezîm bikin]? Her ew bes e ku wê makîneyê dabîhînin ku dê, bi rêya nano-robotan, xurekan ji herriyê an jî ji kevzên deryayî durist bike. Kêşe çareser bû, meseleya din!

Bi ya Peter Diamandis ê avakerê SU'yê, teknolojî ne tenê dikare bîrsê ji nav bibe, belkî dikare hemû bela û karesatên mirovatîyê çareser bike (6). Wiha ye îmana hejmareke mezîna a van mirovên ku di bûteya Scillon Valle'yê [Newala Scillonê] de mêjiyê xwe şuştine, û hejmareke şirket an jî enstîtûyên vekolînan ên li lûtkeya tek-

nolojîyê bi rê ve dibin.

Yên herî pîr, zarokên baby boomê, cextê li aciliyeta "berxwedana" fîzîkî dikin heta wê çaxa ku em wê bizanin wan "nano-robotan" durist bikin ku wê bi derziyan li laşê mirovî bêne barkirin... û wê nehêlin hucreyên me bimirin. Ji ber vê hindê ye ku gelek bal û girîngiyê didine ser xurek û şertên fîzîkî. Jixwe Kurzweil di kitêba xwe de li xwe mikur tê ku "rojê dused û penceh hebên teqwiyyeya xurekî dixwe û heftiyê ji şeşan zêdetir entravenozan digire." Dirêjkirina maweya jiyanê di nav bernameya SU'yê de cihekî girîng digire; di vê bareyê de SU konferansê li ser "dawî li pîriyê" bi rêk dixwe ku armanca nihayî jê "nemirîya biyolojîk" e.

Di atelyeyê de li navenda vekolînan a IBM'ê li Almaden'ê, şagirt ihtimalên cihê yê çareser kirina qeyrana enerjîyê dixine jêr pîrsiyaran: Rûxandina çiyayan ji bo derxistina enerjîya madeyê; avakirina lewheyên rojî yê nanoteknolojîk li ruwangeyê; an jî, bi rengêkî kêmtir afirîner, danîna sîstemê ku tê de dabînkirên elektrîkê wê bikarin ji dûr ve klîmatîzasyonê ofîsên şirketan û karxaneyan rawestînin gava ku wan pêdivî bi enerjîyê zêdeyî hebe...

Ew diçine serdana karxaneyên ku kevz û bakteriyên digihînin ji bo duristkirina nefta biyolojîk [biokerosene]. Taştêya xwe digel sermaye-rîskkeran dixwin. Berî ku Lego™yên herî dawî derketî li piyaseyê bêne belavkirin, ew pê dileyîzin. Lê belê, -rojê- li senaryoyên herî xeternak jî difikirin: robotên pîr zekî biryarê digirin ku mirovatîyê ji nav bibin; ezmûneke biyolojîk ji kontrolê derdikeve û xwe li dinyayê dipêçe...

Namilkeya hizrên tîkel a netîceya wan danîşînan, ku carinan xul û tem e lê her gav têra xwe tîkder û aloz e, bi pîrsên xwe yê pûç heta digihe meseleyên herî bîngehî, xwedanê wî keresteyî ye ku serê vê koma elîtan -ku ne ya Davos'ê ye- tevlihev bike. Hişmendîya ku serkêşên hemû teknolojîyan in,

wan digihîne hev. Li pêş çavên wan, tu rastiyeke din bi qasî vê yekê girîng nîne. Endezerê brîtanyayî Simon Daniel, ku wekî şagirt beşdariyê di SU 2009'an de dike, wiha behs dike di rêzegotareke di Financial Times de: "Hizreke bîngehî û nerastewxa ya vê dewra perwerdeyê ew e ku her tişt pêkan e: heke hûn bikarin wê bisêwirin, sermaye-rîskkerê wê wê finanse bike, û bîlezbûna teknolojîyê dike ku ew projeya we gelek ji wan tiştên ku pêkan diyar in zûtir pêk bîhê."

Reng e divê hêj sed salên din bijîn da ku bibînin ka ev bernamêya xeyalperest û seyr heta çî dereceyêkê wê bibe rastî. Lê belê, nivîskar ne tenê xeyalperestên nazîk ên meraqdarên zanîst-fîksiyonê ne. Ev yekem dewra Zankoya Singularity U'yê li binkeyên NASA'yê bi rê ve diçe. Di nav milyaketên wê yê parêzer de Larry Page jî heye, ku berî yazdeh salan armanca "rêkxistin û serûberkirina hemû zanyariya cîhanê" dabû ber xwe û ku Google ava kir.

Wergera ji fransî Ergîn Opengîn

(1) Bixwînin, Mateo Cueva, "Dema pîrîsk, atom, noyron û gen dikin BANG", Le Monde diplomatique, octobre 2009 [Le Monde Diplomatique kurdi, Çile 2010].

(2) Jêwergiranên ji Ray Kurzweilî ji wê kitêba wî hatine wergirtin: Humanité 2.0. La bible du changement, M21 Editions, Paris, 2007.

(3) Vernor Vinge, "What is The Singularity?", gotara li NASA'yê hati pêşkêşkirin, adar 1993, ji Ray Kurzweil hatiye wergirtin: <http://mindstalk.net/vinge/vinge-sing.html>

(4) Jean-Louis de Montesquiou, "Ray Kurzweil: serons-nous tous bientôt immortels?", 27 Cotmeh 2009 ; <http://www.booksmag.fr/opinions/b/ray-kurzweil-serons-nous-tous-bientot-immortels.html>

(5) Elena Sender, "Vivre 1000 ans, le transhumanisme y croit", Sciences et avenir, Paris, Hezîran 2006.

(6) Bixwînin raporta David Gelles, "A crash course in emerging technologies", Financial Times, London, 24 Nîsan 2009.

ÎSLAM

Gelo Îslam berferrehbûnparêz e?

PATRICK HAENNI & SAMI AMGHAR*

Pirsek li serê Ewrûpa'yê digere: Gelo Îslam di cewherê xwe de berferrehbûnparêz û fetihkar e? Li Swîsre'yê pêşengên dengdana li dijî lêkirina minareyan bi dengê bilind dibêjin erê, û xwe dispêrin rexneyeke nû ya heyî ya li Îslam'ê (2). Bi gotinan, ev berferrehbûnparêzî xwe dispêre daxwazeke hegemonyeke siyasî ku li xwezaya "îdeolojiya îslamî" (daxwaza zarokanîne dike - natalîst, hewl dide mirovên din bîne ser dîne xwe - proselit û berferrehbûnparêz) tê barkirin, weke stratejiya hin aktorên wê ("îslamî" û "projeyên wan") (3). Yûsif El-Qeredawî, şêxê sunî yê herî navdar ê nerm, weha xuya dike ku maf dide wan, dema di bernameya xwe ya di televîzyona El-Cezîre'yê de ya bi navê "Şerîet û Jîyan" ya roja 6'ê Kanûna 2009'an li ser referandûma Swîsre'yê got; "fetih wê pêk were û benî-adem wê li dora peyva xwedê bibin yek."

Lêpîrsînên Îslam'ê jî ji aliyê xwe ve mafdar in: piştî her tiştî - weke xirîstîyanîyê - xwe ji bo selameta mirovatîyê hemûyî ragihandiye û peyama 'xeleka dawî ya dîroka pêxemberan' dide. Baş e di esasê xwe de çi eşkere berferrehbûnparêziyê de dîni nîşan dide? Bi awireke civaknasiyê ew yan xwe dispêre rêbazeke mîlîtan (siyaseta propagandîst û eskerî) yan pêşketina dîndariyê (vejîn yan jî guhertina dîn) yan jî.

Yên ku li Ewrûpa'yê projeyê siyasî bi rê ve dibin Birayên Misilman û rêxistina tirk Milli Görüş (4) in. Ne bi tenê xwediyê fikrekî gerdûnî (Îslam, dînekî jî bo her kesî, temsîl dike) ye, armanca wê ye ku server be (armanca "pêşengiya dinyayê" ku damezrênerê Birayên Misilman Hesên El-Benagotî), daxwaza wan damezrandina "dewleteke îslamî" ye. Tevî

vê jî, wan ne ji ber vê yekê weke penaberan xwe avêt bextê Ewrûpa'yê di salên 1950'î de. Di çarçoveya şerê xwe yê li Bakurê Efrîka û Rojhilata Nêzîk de wan Ewrûpa bêhtir weke piştta bereyê, starekê bi kar anî û bicihbûna civakên misilman a mayînde li vê parzemînê, ew hem matmayî hiştin û hem jî pirsgrêk ji wan re çêkir.

Rastiya hindikahîbûyîna li Ewrûpa'yê dike ku tevahiya perspektîfên stratejîk ên çalakerên îslama siyasî nîvçe bibin û ev yek wan di nava dilemayekê de asê dike: waezan bidin yan lobiyê bikin? Ya pêşî hat hilbijartin peydekirina cihekî bû li ser erdên ku ji mêj ve di bin bandora selefîstan yan jî rêxistina Teblîx (5) de ne, tevgerên ku siyasetzan Olivier Roy (6) weke "neo-fûndamentalîst" nav li wan kirî. Ya diduyan rûbirûbûna bi zehmetiya peydekirina hejmareke têra xwe ya partîzanan di çarçoveya ewrûpî de; bi ser de jî, zor li wan tê kirin ku xwe gelekî biguherin, zirara wê li wan jî ew e ku bandora xwe di qonaxê herêmî de bi sînor bikin û dike ku gumana lihevkiyê bi desthilatdariyê re peyde bibe.

Rewşa Birayên Misilman vê yekê baş nîşan dide: Ji ber ku bi 'karta' saziyan lîstin, bi demê re pêngava wan a şoreşgerî ji destê wan çû, dev ji dozên mezin berdan, xwe durrî mijarên nazîk û siyaseta di ser wan re kirin - weke mînak li Fransa'yê mijara sergirtinê yan jî Filistin'ê; û rastî rexneyên misilmanên ciwan tînan ku carinan ewqasî pêde diçin ku ji ber "welatîbûna (burjuwazbûna)" wan yan jî ji ber ku bi rayedaran re lihevkiyê, piştigiriyê hew bidin wan. Tariq Rezman bi xwe ji aliyê hin partîzanên xwe yê berê ve hatibû redkirin, dema wî sala 2005'an qebûl kir bikeve nav komeke xebatê ya ku wezîfeya wê ew bû ji bo hikûmeta brîtanî ya Anthony Blair, li ser navgînên tinekirina radikaliya dîni bihizire.

Ji bo giregirê îslama siyasî pêşxistina stratejiyê baweriyê dide, li Rojava zehmet e. Yê ku ji vê yekê sûtê werdigirin jî tevgerên neo-fûndamenta-

lîst (radîkalên nû) in ku ji aliyê xwe ve angajmanên siyasî yê klasîk red dikin. Di nava mijê de ku van tevgeran pêktîne, selefîzma wehabî ya zanistî (selefîzma ilmîyî) ya li Erebîstan Suûdî peyde bûyî, derdikeve pêş. Xisletên wê hişkûneke terîqetparêz û radîkalîzmeke dogmatîk (qalibî) in. Belê ev jî ji her fikra cîhadê ango şerê pîroz qut e. Ev selefîzm li gelek hêviyên liberavêçûyî yê îslamîtiya siyasî yan jî komên neo-fûndamentalîst yê ji mêj ve li parzemîna Ewrûpa'yê bicihbûyî, yê mîna Teblîx, vejeriya. Lê dîsa jî ji rewşa dawî ya pêşniyarkirina bernameyê armanca wê hegemonya siyasî ye, durr e. Ew maweyê tahl a îslameke ji siyasîbûnê durrketî ye û nîqaseke îdeolojîk a pesnê helwesteke xwepaşvekişandinê û xwedûrgirtina ji pêwendiyên bi civakên rojavayî re dide: civaka baweriyê, cihê civaka çandî (weke tunîsî, fasî û hwd.) digere û gelekî rexnegir e li hemberî îslama "rêûresmê" ya malbatan. Bi vî awayî selefîzm xwe weke terîqetekê bi rêxistin dike. Der barê pîrsa sergirtinê de dengê xwe nake, dema melayên wan ji welatê dikin der, partîzanên wan ti çalakiya piştigiriyê organîze nakin û beşdarî xwepaşandanan piştigirîya filistinîyan jî nabin.

Ev xwepaşvekişandina hatî erêkirin, li gorî di nava malbatê û derdora civakî de di nava komên ciwanan ên ji nû ve hatin îslamîzekirin ku weke "komên hatî xilaskirin" (firqa naciyya) bêhtir pêk tê. Bi rexneyên li malbatê tînan girtin û redkirina melayên li gorî rêûresmê, selefîst di nava cîhana îslama heyî de xwe li aliyê muxalefetê datînin û di nava ferdên ku bi qetî û qutbûnê re rûbirû ne û bi taybetî nava ciwanan de bi ser dîkevin. Ango ew bêhtir partîzanên xwe ji devera ku hevgirtina civakî xurt e, weke di nav kameriyên (komorî jî tê gotin) û tirkan de, peyde dikin.

Îdeala wê ne fetihkirina Rojava'yê, ne jî avakirina getoyên îslamîkirî ye. Îdeala wê hîcret e ango vejera ber bi erdên Îslam'ê ve ye - yan jî di rewşa herî xirab de ber bi welatên ku

wer xuya dikin ku herî zêde misilmanan qebûl dikin yê mîna Kraliyetên Yekbûyî yan jî Kanadayê ve. Ciwanên ji hindikahîyan ên ku selefîzmê ew kirine yê xwe, di heman rewşa libendemanê ya pasîfîkirinê de xwe dibînin. Li gorî angajmana mumkin a di civakên rojavayî de ya nîfşê dê û bavên wan, ev pasîfîbûn nisbî ye. Tevî ku ev di nava xewna vejera ser erdên koka xwe jiyabin jî, yê li welatên wan, bêhtir dixwestin ji welatên lê ji dayikbûyî veqetin...

Bi rengê tîgîn çêkirina projeyê siyasî ya bawerî pê were, ku kontekta hindikahîbûnê û dînamîkên mîsyoneriyê ew asê kiriyê, daye ser şopa veqetîneke terîqetî û ne li ser hîmekî rêveçûna "ji nû ve fetihkirina îslamî" ne, ji çalakbûna cîhadê ya bi sîlehan wêdetir nînin. Lewra li Ewrûpa'yê cîhadparêzî xwe weke komeke fedakariyan dibîne û ne weke siyaseta bi navgînên din. Ev komên mîlîtan (El-Qaîde yan jî tevgera Metin Kaplan (7)) bi komên ne şervan ên selefîst re xwediyê heman fikra terîqetparêz in. Cîhadparêziya bi tekfîrê - gunehbariya bêbawerîbûnê - dijberên xwe hemûyan yê ku li bendê ye şerên wan bike, dîskalîfiye dike: cihû, xirîstîyan, misilmanên ne li gorî serê wan û ... Birayên Misilman in. Ango ew naxwazin li Rojava çandê hember a getoyê ava bikin. Berovajî wê, radîkalîzma wê, dike ku ew ji civakê û taxê qut bibe (8). Ew di heman demê de ji mizgeftê jî qut dibin; mizgeft bi hêsanî dikare ji aliyê rêxistinên îstîxbaratê ve were kontrolkirin û ji ber lihevkiyê tê rûreşkirin, lewra mizgeft bivê nevwê cihekî muzakereya bi civaka li derdorê re ye. Ango cîhadîst zilaman li deverên din ji bo xwe peyde dikin: Di internet kafeyan (cybercafé) de li klûbên sporê û dema di girtîgehan re derbas dibin.

Di vê navberê de weke ku heta bi hestiyên wan sêhrek pîfî wan kiribin, cîhadparêzên nû êdî hew mirov dikare wan azad bike. Armanca zela nadeyînan ber xwe (weke erd yan jî dewleta lê razemeniyên bikin, têkiliyên hêzên siyasî biguherin, şerkirina rejîmekê), belê liber-

rabûneke çekdarî û bandora wê ya di çapemeniyê de û her weha tinekirina nîşanên emperyalîzma siyasî (ango hêza amerîkî yan jî hevgirên wê) datînin ber xwe.

Eger dînamîka mîlîtan a îslamiyan êdî têra fetihkirinê nake, bi riya "girseya li jêr" di seranserê dîndariyê jinûve, gelo dikarin giraniya xwe bidin ser mêzînen siyasî yê civakên ewrûpî, yan jî qet nebe di nava wan de neqebên hatin îslamîkirin biafirînin? Em gelek çarçavê li Rojava herî zêde darî çav e û vegereke mezin a li dîndariyê di nava civaka misilman de tevî lîhev dikin: Ji bîstalekî û vir ve pêkanîna pratîk a dîni a li wir asê dibe, û heta hindikî paş ve diçe (9). Jinûve darîçavbûna wê pêşî di ser ferd re tê birêvebirin û ne di ser projeyê kolektîf (tevî ku ji daxwazeke hevgirtina civakî jî tê) re. Ew beriya her tiştî daxwaza ji nû ve peydekirina kokên xwe yê "nasnameyî" ye.

Du tevgerên mezin di jinûvebidestxina dîndariyê de ji hev cihê dibin. Li aliyekî "Îslama bazarê" (10), dîndariyê ji dildariyên îslamiyan a ji siyaseta re hatî şuştin û kombûna "normalbûneke" çandî ya nasnameya misilmanan nîşana wê ye. Îslamiyên Streetwear (11), modeya sergirtinê, popa helal û Muslim Up (markeyeke fransawî ya vexwarineke ji kolayê) berdevkiya îslameke xwe dispêre çanda girseyî dikin. Dîn çareseriyê bi tevahî nîne, belê di nava çanda rojavayî de bi awayekî global weke mitale û fikareke exlaqî tê qebûlkirin.

Li aliyê din neo-fûndamentalîstên ku me dît çawa xwe ji nîzama rojavayî qut dikin, armancên wan ên berferrehbûnê nînin, lewra ew li benda hîcretê ne. Em behsa mijara anîna ser dîne xwe bikin; belê ev diqewime, lê hejmara kesên dîn diguherun gelekî sînorkirî ye û bi her du aliyan ve jî diqewime, tevî ku mêzînan bêhtir ber bi aliyê Îslam'ê ve giraniyê datîne jî: Li gorî daneyên wezaretê karê hundur li Fransa'yê salê li derdora heştêsd misilmanî dibine xirîstîyan, para bêhtir jî dibin protestan, li hemberî vê çar

* Lêkolînê e li Fondation Religioscopé (1), tevî Stéphane Lathion hevnişkarê pirtûka de Les Minarets de la discorde. Eclairage sur un débat suisse et européen (Minareyên lihevnekirinê. Rohnîkirina nîqaseke swîsreyî û ewrûpî), Paris, 2009.

Rebwar Saeed, (Acrylic on wood)

hezar mirov jî dîne xwe diguhe-
rin û dibin misilman⁽¹²⁾. Vegera
li dîn darîçav weke ku misoger
be xuya dike. Bi taybetî jî di xu-
yakirina fizîkî û cilûbergên
kesên îman jinûve peydekirî
(born again – ji nû ve ji dayik-
bûn) û kesên misilmanbûyî de
xwe dide der – rîh ji bo mêran û
qamis, xwe bi tevahî nixuman-
dîn ji bo jinan... Lê belê çarçö-
veyek ji bo vê kêr hatîye danîn
(însiyatîfa vê yekê ya ferdan e û
kêr di angajmana rêxistinî re
derbas dibe û projeyê wê yê
stratejîk nînin). Ev dîndariya nû
hem gelekî di raya giştî de der-
kive pêş û hem jî kêr siyasî ye.
Ji bo welatên xwe dispêrin la-
îktîyeke bihêz yê mîna
Fransa'yê pîrsgirêkeke îdeolojîk
e, dîsa jî em zelal bi nav bikin
ew ne tehlûkeya siyasî heta ya
ewlekariyê ye – helbet ji bilî çî-
hadparêzan.

Her weha xwe ji xewna nî-
qaşa li ser getoyan qutkiriye – li
gorî vê nîqaşê ewqas warên dor
li wan girtî yê misilman wê
hebin, ên ku amade ne serwe-
riya çalakgerên îslamîst qebûl
bikin û bi vî awayî projeyê
qutbûna kolektîf ji civakê tê bi-
hêzkirin. Tevî ku kombûna şên-
yên misilman li hin taxan dikare
weke ku kontroleke civakî
mumkin be, xuya bike jî, ev yek
li gorî stratejiyê siyasî ya di
civakeke ji dora xwe qutbûyî de,
nîne. Lê belê dişibe encamên
pêvajoyên civakî, aborî û siyasî
yên tevlihev yê weke ... hel-
westa desthilatdariyê – ne bi
tenê li welatên îdeolojiya 'civa-
kên xwe ji dora xwe qut dikin' lê
heyî (yên weke Hollanda û Qra-
liyetên Yekbûyî) her weha tevî
nîqaşên wê yê li ser laîktiyê li
Fransa'yê jî. Hewldanên bidest-
xistina "dengên misilmanan",
belavkirina xaniyên civakî cari-
nan li gorî pîvanên etnîk, lêge-
rîna navbênkarên "ji nava
civaka xwe li derve girtî" ji bo
ku "ji heqî banliyoyan derkevin"
û daxwaza ji jor ve kontrolki-
rina Îslamê – Konseya Fransawî
ya kulta misilman (CFCM) sala
2003'an hat damezrandin û
dewletê xwe dabû bin çengê wê
– dibe sedema peydebûna hel-
westên peydekirina 'civakeke ji
dora xwe qutbûyî'.

Li aliyê din Birayên Misilman
xwe dispêrin çîne navîn, ban-
dora li keviyên bajarên nekîrîne
– bêtesîriya bi tevahî ya fetwaya
banga aramiyê ya Yekîtiya Rê-
xistinên Îslamî yê Fransa'yê
(UOIF) di dema nerazîbûnên
girseyî yê 2005'an de ev yek

careke din raxiste ber çavan.
Eger selefîst hebin jî ew jî kevi-
yên bajarên kontrol nakin. Se-
dema pêşî ew e ku bandora wan
sînordarkirî ye; paşê jî ji ber ku
ti tecrûbeyên wan a rêxistin-
kirina tevgerê civakî a xurt çê-
nebûye ku destûrê bide wan vî
rolî pêk bînin; herî dawî jî ji ber
ku armanca wan weke me dît,
ne avakirina cihên di nava bajar-
an de hatin îslamîkirin e yan jî
serhildêrî ye, armanca wan ve-
gera ser erda Dar el-Îslam
(Xaka Îslamê) e.

Li taxên ku piraniya şên-
yên wan misilman in îro bi awayekî
harîqulade û xwegirtî, paralelî
berxwariyê nixên îndîvîdualîst
jî xwe didin der. Em şahidiya zê-
debûna zewacên tevlihev⁽¹³⁾
dikin, di navê de zewacên jinên
koçber jî hene. Em her weha şa-
hidiya zehmetiya jiyana kome-
leyî ya dîni, lawaziya otorîteya
dêwbavan û hejmara gelekî
kêr a dibistanên dîni jî dikin –
em li vir behsa binketina zêde a
dengvedayî ya çend listeyên 'ci-
vakên xwe li dora xwe girtî'
nakin, van hewl dabû ku xwe di
dema hîlbijartinên herêmî de
ava bikin.

Bi awayekî nakok beriya bîst
sala "taxên misilman" nebûn,
vegara li dîn hê li gorî daxwazê
û bi awayekî dildar û çarçoveya
wê diyarkirî pêk dihat; îro der-
doreke misilman tevî pîvanên
xwe yê civakî û pratîkên xwe –
weke rojiya meha Remezanê –
tevî pirtûkxane, mizgeftû dika-
nên xwe yê malên helal, li ser
hîmekî ferdî bi kêrî jî nû ve îs-
lambûnê tê, di nava van de koç-
berên destpêkê jî hene.

Çarçoveya ewrûpî yan jî em
zelaltir bi nav bikin rewşa hin-
dikahî ya îslamîzma li Ewrû-
payê, zehmetiya 'hizirîna li gorî
bernameyekê anînaziman a dîn
û siyasê', di çarçoveya moder-
nîteyê jî dewleta netewe û
demokrasiya ku nikare jê xilas
bibe pêk tê, eşkere dide der. Di
nava derdorên îslamî de yê ku
destûra wan heye tevî nav lîs-
tika siyasê bibin, cihê ku me-
yila daxwaza ji hevcihêkirina
daawa (doz) û siyasê – û ya
xwe dide der; li ber jênehatî-
bûna wan a binavkirina proje-
yê lihevkerî, şewazên din ên
neo-fûndamentalîzmê yê ku
weke selefîzmê li "dîne safî û
pak" digerin, ji qewlê Roy ve, si-

yasê de dişînin mekanên dûr yê
xewnên hezarsalan.

Yên ku di nava stratejiyê
xwe bi raya giştî daneqebûlki-
rinê de bi cih dikin, berovajî yê
din, paşeroja xwe di nava "siya-
seta safî" de dibînin; bi gotina
Yamîn Makrî, rêveberê berê yê
yekîtiya misilmanên ciwan: Hin
bira weke milîtan dikevin nav
partiyên siyasî yê klasîk, hem
di partiyên çepgir hem jî di yê
rastgir de; û bi bahaneya mafên
ji bo yê ji koka koçberiyê tîne,
xwe kom dikin, vê jî li ser hîmê
nasnameya çandî ya hatî laîk-
kirin, dikin ("xwecihên komarê"
yê salên 2000'î, li gorî Birayên
Misilman yê salên 1990'î)...

Ew çî dibe bila be, rayên wê
yê cur bi cur ên qutbûna di
navbera dîn û siyasê de, ya
weke heyî tê qebûlkirin, bêşert
qebûl dikin ku fikrê fetihê xewn
e. Ango zêde girîng nîne mirov
zanibe ka gelo meyilên berfe-
rehbûnê hene. Ya esas ew e ku
mirov nepêkaniya wan bi riya
veguberîna sosyolojîk derêxe
holê.

**Werger ji fransî
Lokman Turgut**

Rebwar Saeed, (Acrylic on wood)

(1) Jêrenota wergêr: Fondation Reli-
gioscope, weqfeke li ser dînen heyî ye ku
sala 2002'an li bajarê Swîsre'yê Fribou-
rgê hatîye damezrandin.

(2) Li ser vê mijarê bixwîne: Olivier
Moos, Du minaret à la question musul-
mane: La nouvelle critique de l'islam (ji
minreyan heta bi pîrsgirêka misilma-
nan: Rexneya Nû ya li Îslamê), in Ha-
enni, Patrick û Lathion, Stéphane; Les
Minarets de la discorde. Eclairage sur un
débat suisse et européen (Minareyên
lihevkerîne. Rohnîkirina nîqaşêke swîs-
reyî û ewrûpî), 2009, Paris, 2009.

(3) Bixwîne Sylvain Besson, La Con-
quête de l'Occident. Le projet secret des
islamistes (Fetihkirina Rojava. Projeyên
bi Dizî yê Îslamîstan), Paris, 2005.

(4) Di salên 1970'î de ji aliyê Necmet-
tin Erbakan, serokwezîrekî berê yê Tir-
kiye'yê ve hat damezrandin. Vê rêxistinê
di nav civaka tirk a li Ewrûpa'yê şaxên
xwe baş berdana.

(5) Selefîzm reformîzmeke heyî ye ku
di sedsala XIX'an de xwe da der û xwe
dispêre agahdariyên pêxember Muhe-
med û nîfşê pêşî yê misilmanan – jixwe
navê tevgerê jî ji vir tê, lewra navê pêşî-
yan bi erebî selef e. Bixwîne; Wendy
Kristianasen, Qu'est-ce que le salafisme?
(Selefîzm çî ye?), Le Monde diplomati-
que, Sibit 2008. Teblîx rêxistinêke ku
salên 1920'an li Hindistanê hat damez-
randin, pesnê dinyayê dide û weke ar-
manca xwe ya sereke jî hîlbijartiyê ku
peyama Îslamê bide dinyayê.

(6) Rêveberê lêkolînê li Navenda Ne-
teweyî ya Lêkolîna Zanistî (CNRS) û rê-
veberê lêkolînan li Dibistana Lêkolînên
Bilind a Zanistên Civakî (EHESS); ber-
hema wî ya dawî ya hatî çapkirin: La sa-
inte ignorance (Nezanîna pîroz), Paris,
2008.

(7) Vegera radîkal sala 1984'an li Al-
manya'yê hat damezrandin û tevî nav
gelek çalakîyên terorîstî bû.

(8) Binêre li Olivier Roy, L'islam mon-
dialisé (Îslama Gerdûnbûyî), Paris,
2002.

(9) [http://religion.info/french/articles/
article_442.shtml](http://religion.info/french/articles/article_442.shtml)

(10) Patrick Haenni, L'islam de
marché, l'autre révolution conservatrice
(Îslama Bazarê, Şoreşa Din a Kevneparê-
z), Paris, 2005.

(11) Modaya cil û bergan a ku ji kuçe
û kolanan tê û salên jeans, pêlavên spor
û nîşanên dîni yê mîna turbanê tîne
cem hev.

(12) Bixwîne: Linda Caille et Marie
Caleb, France: Qui sont les musulmans
convertis au christianisme? (Fransa: Mi-
silmanên xirîstiyانبûyî kî ne?), Religio-
scope, Fribourg, 28'ê Hezîrana 2005'an,
[http://religion.info/french/articles/
article_181.shtml](http://religion.info/french/articles/article_181.shtml)

(13) Emmanuel Todd di Le Destin des
immigrés (çarenûsa koçberan) de nîşan
dide ku rêjeya zewacên jinên Cezayîrî bi
kesên ne ji welatê wan û ne misilman re
ji sala 1970'î heta sala 1990'î ji sedî 6,2'ê
gihîştîye ji sedî 27,5'ê. Ji bo jinên fîsî ev
rêje ji sedî 4'an gihîştîye ji sedî 13'an.

Mexreb timî ne li ser dika dinyayê ye

FRANCIS GHILES*

Kesên serdana paytexta herêma Rojhilata Fas'ê (çend kîlometreyan dûrî Ūcda) dikin, bi rewşeke sosret û sosîmet re rûbirû dibin: Riya ber bi Cezayîr'ê ve ji aliyê maşînen kar û xebatê ve hatiye girtin, çend karmendên ewlekariyê ji xwe re digerin û aramiyê ecêb li ser vî cihî heye ku diviyabû devereke têderbasbûnê ya di navbera du welatên herî mezin ên Bakurê Afrîka'yê de bûya û ji ber çûnûhatina zêde ya maşîneyan xitimûbûya. Ev bêdengî ya rastî wêneyê lihevnekirina di navbera Fas û Cezayîr'ê de dide der. Ev lihevnekirin biqasî temenê nîfşekî ye dewam dike. Tevî vî jî, li Başûr, li Fîguig'ê leşkerên cezayîrî ji sînor dibihurîn da ku qahweyekê li qraltiya Fas'ê vexwin, xelkê Fas'ê jî diçin serdana dotmam û pismamên xwe yê komarparêz û ti kes jî ji van çûnûhatinên malbatî re gotinekê nabêje.

"Zirara Yeknebûna Mexreb'ê" li gorî dabeşkirinê cihê, dikare kêmbibe: Enerjî, banka, veguhestina mêl û mirovan, berhemên çandiniyê yê xwarinê, perwerde, çand û tûrîzm. Bazirganiya di navbera welatên Afrîka'yê de bi tenê ji sedî 1.3'ê danûstendina wan a bi derve re ye; ev rêjeya herêmî ya herî kêmbê ya dinyayê ye. Du konferansên bi navê "Zirara Yeknebûna Mexreb'ê li pilingê Bakurê Afrîka (1)" û raporeke Înstîtuya Peterson'ê (2) bi awayekî berferêh li ber çavan radixe, eger li Afrîka Bakur sînor vekiribûn çiqasî kar û fêdeya wan jê heye. Dema ku em rêveberên şîrketên mexrebî tînin cem hev, piraniya wan daxwaza hêzeke karibe parçebûnê neteweyî ji holê rake, tînin ziman.

Hem xizan û hem dewlemend, berdêla jênehatina elitê ya pêşxistina projeyê hepar, didin. Tevî ku ji 1945'an û vir ve dinyayê şahidî li serûbinîhevbûnê berê nehatî dîtin kir jî Mexreb li ser dikê nebû. Welatên herêmê qet nebe li ser cihê wan

ê di Pêvajoya Barcelona'yê (3) de pêşniyar ji Yekîtiya Ewropayê re kirin. Gelo ew ê beramberî "Pêvajoya Barcelona'yê: Ji Bo Derya Spî Yekîti" çalaktir bin? Mafê me heye em gumanan jê bikin (4).

Li Mexreb'ê gelek çavkanî hene: petrol, gaza xwezayî, heta mirov bêje bes fosfat, hilberandineke çandiniyê ya pircûre û bi piranî bi kalîte – lê her diçe bêhtir dexl lê kêmbê – welatên harîqulade ku her sal bi milyonan tûristên biyanî ber bi xwe ve dikişînin. Serjimara wê ya ku ciwan e, ji serxwebûna xwe û vir ve asta wê ya perwerdeyê gelekî bilind bûye. Veguherîna demografîk misoger e, dîsa jî bi milyonan ciwan hê jî li bazara kar zêde dibin – ji sedî 50'ê wan jî niha ve bêkar in. Ji bo çareserîna vî herîkîna her diçe xurttir dibe, rîtmê mezînbûna aborî ya ku ji ya Çîn'ê jî bêhtir e, du dehsalan wê pêwîst bibûya. Di rohiya van rastiyan de girtina sînoran dibe sedema kêmbûna du puwanan di mezînbûna aboriyê de, ev pirsgirêke zehmet e ku divê were çareser kirin.

Her sal bi hezaran mirov di Derya Spî de dixeniqin, xewna wan jî ew e ku li Ewropayê karibin kar bikin; mirovên xwedî dîplome ji welatên xwe vediqetin – carinan nivê mezûnên dibistaneke muhendisiyê – lewra li welatên xwe kêmbê kar peyde dikin. Li van welatan olîgarşî para bêhtir karên baş ji bo zarokên xwe vediqetin, wan digirin destê xwe. Her sal 8 milyar dolar sermayeya taybet ji herêmê direve û xwe li stoka li gorî texmînan 200 milyar dolarî ya heyî, zêde dike. Em dibînin ku weke rêveberê berê yê bankaya Cezayîr'ê Abdurehman Hac Nacer bi navkirî li der veyî sînorên Mexreb'ê "burjuwaziyeke modern pêk tê."

Ji dema ku Kartago hatî avakirin ango heft sedsalan beriya serdema xirîstiyanan, Afrîka'ya Başûr dizanî ji cihê xwe yê stratejîk bi rola xwe rabe û jê dihat bandorê li kar û barên dinyayê bike: di sedsala XVII'an de artêşên deryayî yê li Sala, Cezayîr û Tunîsê nameya xwe ya asîlzadetiyeke bi dest xistin – bi ser de

jî li Fas û Cezayîr'ê 1660'î li gorî koloniyên li dinyaya nû bêhtir ingilîz hebûn û serekên dewletên Ewropî bi rêveberên Mexrebî re li ser esasê wekhevîyê dan û stendin (5). Ne bi tenê bi yeknebûna xwe û Ewropayê re, îro Mexreb divê bi tevahiya dinyayê re rûbirû bibe.

Em mesref û lêçûna li Yeknebûna Mexreb'ê di qeydiyên enerjîyê de nîşan bidin. Piştî Rûsya û Norwêc'ê welatê herî zêde gaza xwezayî difiroşe Ewropayê Cezayîr e. Nêzî nivê rezervên fosfatên ên dinyayê di destê Fas'ê de ne, lê ji bo ku wê veguherîne zibil pêdivî bi enerjî, azot û amonyakê heye. Ev hersê hemanên hilberandinê jî gelekî zêde li Cezayîr'ê hene û buhayê wan jî gelekî kêmbê e. Di nava bazarên mezin ên zibil ên Ofîsa Eşşerîf Fosfatê a Fas'ê (OCP) de Hindistan, Brezîlya û Çîn hene. Şîrkatîyêke di navbera Sonatrach a cezayîrî û OCP'yê de dikarî Mexreb'ê veguherîne navenda hilberandina zibil a herî zêde dikarî bi kêra reqabetê were, ya dinyayê. Sonatrach şîrketêke gelemperîyê ye ku di îndustriya petrolê ya cezayîrî de xwedî rolekî navendî ye. Bi pêkhatina şîrkatîyêke bi vî rengî wê gelek şîrketên tedarîkirina malzemeyan saz bibin, karsazên ji pênc parzemînan pêk werin, bi ser de jî hejmareke em nikarin hesab bikin derfetên kar jî wê peyde bibin.

Ji bilî mafên ku Fas ji ber derbasbûna gaza ji Cezayîr'ê bi riya xeta lûleyên gaza xwezayî Pedro Duran Farell diçe nîvgirava Cîbralta'yê bi dest dixê, ti hevkarîyêke din van herdu welatan bi hev ve girênade. Bi ser de jî, xeta luleyêke gaza xwezayî ya nû Medgaz ku wê di demeke nêz de Cezayîr'ê yekser bi Spanyayê ve girêbide dest bi xizmetê bike. Tevî ku kapasîteya xeta lûleyan a pêşî hemû nehatiye bikaranîn jî.

Niha jî em lêçûna li Yeknebûna Mexreb'ê di sektora maşînan de destnîşan bikin. Wê neyê bîra ti rêveberê cezayîrî ku pereyekî baş û nisbî gelek ji bo ku ji krîzê sûdê wergire û îstîfade bike (6) bi awayekî stratejîk li Renault'ê razîne yan jî li şîrke-

tên din ên navneteweyî da ku bibe sedema pêkhatina transferê teknolojîyê ya ku ewqasî gelekî tê xwestin. Kirîna beşekê ji sermayeya Renault'ê, bi Fas'ê re muzakerekirina projeya Tanger ê, şîrketêke hevpar a Fransa û Cezayîr'ê, ma kî li vî difikire? Projeya Tanger'ê, projeya heta sala 2012'an avakirina fabrîkayekê ye ku salê çarsedhezêr maşînan hilberîne. Rêveberiya Cezayîr'ê proje û razemeniyên bi vî rengî yê stratejîk bi tevahî red dike û du sedemên wê hene: Daxwaza bi tevahî kontrolkirina çavkaniyên welêt - bi vî jî her tevgera pereyan, pêre jî şertên ku wê şefafîyê ferz bikin û rêzikên tedbîrwarî yê navneteweyî werin qebûl kirin, li derve tê hiştin; di nava koma rêveber de nebûna mirovên xwedî kapasîteya karibin li senaryoyên bi vî rengî bifikirin. Rêveberên fasî jî ji bo hevkarîyêke bi vî rengî xwe ji cezayîriyan bêhtir naêşînin.

Zirara Yeknebûna Mexreb'ê, xwe di sektora berhemên çandiniyê yê xwarinê de jî dide der. Pratîkên sînodarker ên Siyaseta Komî ya Çandiniyê (PAC) demeke dirêj asteng kir mewe-yên narincî û firingiyên Bakurê Afrîka'yê werin firotinî Ewropayê. Her weha lîberalbûna wan û şoreşa guhertina fêrbûnê xwarinê yê mexrebiyan, guhertina stratejiya şîrketên pîrneteweyî yê berhemên çandiniyê yê xwarinê, li welatên Rojava dawîya desteka dewletê ya ji bo firotina dexl ber bi derveyî welêt ve û li hersê welatan peydebûna nîfşekî karsazên taybet ên dildar û xwedî ihtîras, ji bo ku rewşê weke şoreşekê biguherin tene cem hev.

Danûstendinên di nava heman sektora îndustriyê û berhemên çandiniyê yê xwarinê de îstînsayên qaîdeyê nînin û bi awayekî esasî para xwe li mezînbûna aborî zêde dikin: herêma Mexreb'ê dikare labaratuwareke bijartinê biafirîne, bi taybetî jî berhemên çandiniyê yê xwarinê bi sektoreke karsazên mezin ên gelek karkeran digirin kar re girêdayî ye. Mirov li pêşketina ne asayî ya zêde ya zeyta tunîsî û şîrkatîya di nav-

bera tunîsî û spanyoliyan de a di vî sektorê de û li çandniya rezên demeke dirêj beyar hatî hiştin ên li Cezayîr'ê binêre, bes e ji bo ku mirov bibîne ku pêwendiyên modern di navbera şîrketên taybet ên herêmê û Ewropayê de di warê transfera teknolojîyê de dikare bazarên firotina ber bi derveyî welêt ve û dewlemendiyê biafirîne.

Mirov kozên xwe yê ku li vî herêmê bêyî ku sînor werin vekirin jî hene, bi awayê herî berdardar çawa bi kar bîne? Mirov çawa dewlemendiyên wê yê masîgiriyeke û zozanan biparêze? Mirov çawa bi awayê herî berdardar çavkaniyên avê bi kar bîne? Mirov çawa bike ku girêdana bi kirîna ji derveyî welêt a dexl kêmbê? Encamên globalbûnê ne ewlebûnê her zêde dibin derdixê holê: Organîzmayên genetîka wan hatî guhertin (OGG), guherîna bahewayê, buhabûna enerjîyê, kontrolkirina şewban. Di dinyayekê de ku buhayê xwarinê zêde dibe, Mexreb weke herêmeke ku dexl ji derve ve dikire di telûkeyê de ye. Sûdwer-girtina ji tevahiya derfetên globalbûnê, di heman demê de xwe ji tesîrên wê yê negatîf vedan, ji bo alîkarîkirina Çîn'ê xizan ên gundewarî pirsgirêkek e ku divê were çareser kirin: her pêşketina sektora çandiniyê wê neqeba cihêbûnê ya di navbera herêmên bejahî û bajarî kêmtir bike.

Fas û Tûnis berhemên xwarinê difiroşin Ewropayê û ji wir û wêde. Li Cezayîr'ê jî razemeniya taybet di vî sektorê de bi lez mezin dibe. Ahengeke van hemûyan bi hecmekî danûstendina navneteweyî ya gelekî kêmbê re heye – hemin eger em xêş-xêşê weke berhemêke çandiniyê ya xwarinê nehesibînin! Karsazên taybet ên mexrebî di nava dilemayekê de ne; li aliyekî daxwaza wan a nahedine ya ji bo çêkirina şîrkatîyan, hem di qada herêmî hem jî di ya navneteweyî de û li aliyê din pirsgirêkên ku divê ji heqî wan derkevin da ku vî armanca xwe pêkbin.

Di vî sektorê de di yê din de, eger dewlet tîkiliyên xwe nermtir nekin, Fas û Tûnis wê

* Lêkolînerê Navenda Lêkolînên Navneteweyî ya Barcelona'yê.

The Island Of Graia, (David Roberts) - Efekt LMD kurdi

şirkatiyên xwe û firotina ber bi derve ve ya navneteweyî dewam bikin û gelek pirsgirêkên hevpar wê çaresernekirî bimînin. Kelevajîtiya vê rewşê bi qasî çanda hevpar midbexa Mexreb'ê û welatên Derya Spî mezin e û ev xwarinên vê midbexê li dinyayê bêhtir tê ecibandin. Reh û kokên vê çanda hevpar digihêjin dirokê, di warê zêdekirina nixên nû de bi tenê bi sazkirina şirketên mekanê wan mexreb û hevkarîya bi şirketên pîrneteweyî yên li herêmê jixwe çalak in mumkin e bîne ziman. Qadên pêkhatina vê yekê jî razandina pereyan, hilberandin û îstîhdam e.

Weke encam, dema çavdêrekî ji derve dinêre bala wî dikşîne ku, elîtên mexrebî zêde girîngiyê bi gelek diaspotrayên xwe yên jêhatî yên li Ewrûpa, Ame-

rîka û Rojhilata Nêzîk nadin. Ev helwesta wan tam berovajî ya Çîn û Hindistan'ê ye. Desthilatdarî vê pencereya harîqulade ya li dinyayê dinêre nabîne, van ciwanên weke pîrên ber bi derve ve. Fasiyên li derveyî Fas'ê bi cih û war bûne du caran li pereyên ku yekser sermaye biyanî li Fas'ê dirazîne bêhtir dovîzan her sal dişînin welatê xwe. 6 milyar euro pereyên wan li ser hesabên bankayên li Fas'ê razandî ne, ev ji sedî 38'ê tevahiya dovîzên li welat e. Kengî Fas, Cezayîr û Tûnis wê ji diaporayên xwe bipirsîn ku bibin sefirên modernkirina welatên xwe yên jêhatî? Em ê kengî li Mexreb'ê hemrengên The Indus Valley Entrepreneurs (7) (Karsazên Geliyê Îndûs'ê) bibînin? The Indus Valley Entrepreneurs tevneke karsazên hindistanî ya

sala 1992'an li Silicon Valley hat sazkirin e û bêhtirî 12 hezar endamên ji 12 welatan wê pêk tînin.

Ewrûpa li aliyê xwe, xwe dût digire: ew projeyên bi ihtîras ên şirkatiyê pêşniyarî çiranên xwe yên li başûr nake; elît û çapemeniya wê gelek caran tîrsa ji 'yên din' diafirînin û xwedî dikin; ev tîrs jî bi îslama radîkal hatiye asîmîlekirin. Siyaseteke vîzeyê ya ku li gorî Kafka ye, ya ku çûnûhatina elîtan bi xwe jî zehmet dike saz kiriye. Ji pirsgirêkê wêde, ew qebûl nake ku Efrîka'ya Bakur karibe bibe parçeyekî bersiva mijarên ew têde bist bûye, yên weke pîrbûna serjimara wê û zêdebûna hêza Çîn'ê.

**Werger ji fransî
Lokman Turgut**

(1) "Du Coût du Non Maghreb au Tigre Nord Africain (Buhayê Yeknebûna Mexrebê li pilingê Bakurê Efrîka)", IEMed û ToledoPax, Madrid, Gulana 2006'an û Barcelone, Mijdar 2007'an. www.toledopax.org.

(2) www.petersoninstitute.org

(3) Pêvajoya Barcelona'yê sala 1995'an bi însiyastîfa Yekîtiya Ewrûpa'yê û deh welatên li peravên Derya Spî (di navê de rêveberîya filistinî jî heye) hate sazkirin. Ji ber rawestîna hevdişînên pêvajoya aştiya di navbera Îsraîl û Filistin'ê de kir ku pêşî li plazsaziya hevkarîya herêmi were girtin û asê bibe. 13'ê Tîrmeh'ê 2008'an Serokkomarê Fransa'yê Nicolas Sarkozy însiyatîfa "Pêvajoya Barcelona - Ji Bo Derya Spî Yekîti" da destpêkirin, lê ew li heman zehmetiyên siyasî dikeve û pêvajo di cihê xwe de bist dibe.

(4) Aliyê ewlekariyê yê Ji Bo Derya Spî Yekîti'yê, rast e ku dibe sedema bawerîpênebûna hin rêveberên Mexreb'ê.

(5) Nabil Matar, Turks, Moors and Englishmen in the Age of Discovery (Tirk, Berber û Îngilîz di serdema keşfan de), Columbia University Press, New York, 2001; Europe through Arab Eyes 1578-1727 (Bi çavê ereban Ewrûpa ji 1578'an heta 1727'an), Columbia University Press, New York, 2009.

(6) Francis Ghilès, Omar Aloui û Guillaume Alméras, A l'Horizon 2013. Un scénario incertain pour le Maghreb (Di Aso de 2013. Senaryoyeke nemisoger ji bo Mexreb'ê), Fondation du Centre d'études internationales a Barcelone - Weqfa Navenda Lêkolînên Navneteweyî ya Barcelona'yê (CIDOB), Tîrmeh 2009'an. www.cidob.org

(7) www.tie.org

JÎNGEH

Daristanên Endonezya'yê liber talanê ne

CÉDRIC GOUVERNEUR*

Endonezya xwe dikuje, (Greenpeace) - Efekt LMD kurdî

Nêçîrvan û berhevkar bi şiklê nîv-xelekekê kom bûne li meydana bêdar a rêlê ku pêşwazî li zeraqên berbangê dike. Mêrên bişûtik çav li wan biyaniyan kutane. Li pişt wan, jin memik didine bebikan û zarokên ku ji wan mêvanên nepayî tirsîyayî aşt dikin. Menti, pîremerêkî peyt û rebît ê li dor şêst salî, rûspî û serekê vê koma pênc

*Rojnamevan.

malbatan, ji antropologê endonezyayî yê digel me hinek agahiyan werdigire: Orangs-Rimbasan dil lê ye bersivê bidin. Lê belê, divê lezê lê bikin; ji ber ku kêma maye ji bo wextê çûna nêçîrê. Ajelên nêçîrê, ji ber têkçûna jîngehê kêma bûne.

Lewre her lawaztir dikeve, rêla dûrgeya Sumatra'yê... Dirindeyê serekî: Takeçandîniya [Monoculture: Çandin û gihandina bi tenê berhemekê li deve-reke diyar] palmîyeyên rûnî. Rûnê palmîyeyan, ku di durist-

kirina xurek û berhemên kozmetîk de tê bikaranîn, niha deraveke din jî peyda kir: estera [pêkhatêyêke kîmyayî ye ku ji reaksiyona alkol û asîdê bi dest dikeve] metîl alkolî ya rûnê giyayî (EMRG), ku ew jî karbûraneke ziraî ye. Di navbera 1998 û 2007'an de, Endonezya'yê di resmîyetê de erdên xwe yê çandîniya palmîyeyan ji 3 milyon gihandine 7 milyon hektaran, û bû yekem hilberînerê cihanî yê vê dara rûnder li pêş Malezyayê. Cakarta'yê dest avê-

tiye projeyên dêwasa ji bo pêre-gihîştina daxwazên pir zêde yê rûnê palmîyeyan (40 milyon ton hatiye hisêbkirin ji bo sala 2020'an, îro 22,5 milyon ton in): heta 2020'an 20 milyon hektar dê bêne terxankirin bo palmîyeyên rûnî. Anku 200.000 km² -qederê sêkiyê [ji sêyan yekê] serzemîna Fransa'yê. Li Sumatra'yê, ku rêlên wê ji 1999'an heta niha ji 2,2 milyon hektaran daketine 400.000 hektaran, 850.000 hektarên din dê li wan 450.000 hektaran

bêne zêdekirin ku halê heyî çandîniya palmîyayn lê tê kirin.

Hinek Orangs-Rimbasan, ku ji ber xelaya nêçîrê zikên wan kûr bûne wekî koncalê, beramber çend qurîşan hevkarîyê dikin ji bo jinavbirina jîngeha xwe: Menti dibêje, "me zaniye ku binemaleke rojavayî rêla xwe firotiye javayîyan" û pê de diçe, "diyar e niyeta wan ew e ku bikin zeviyên palmîyeyan." Ji ber vê agahiyê nêçîrvan bihêrs dibin û mêvanên wan diheyirin: çawa, di nîveka parkeke neteweyî ku

qašo “parastî” ye, Orangs-Rimbask dikarin erdan –ku ne aîdî wan in û mafê wan ê bikaranînê heye- “bifiroşin” bazirganên palmiyeyan ku jixwe tu mafê wan ê kîrînê jî nîne? Diyar e di vê nimûneyê de dengê sozên wezîrê jîngehê nayê bihîstin. Ma ne wî di 23yê Adara 2007’an de, li Cakarta’yê, sond xwaribû ku “bi milyonan hektarên palmiyeyên rûnî nabine sebebê qurbanîkirina rêlan?”

Çend kîlometre wêdetir ji Menti û binemala wî, Kardeo yê 54 salî, li ser eywana xaniyê xwe yê fireh ê bi stûnên gêçkîrî û pempeyî pêşwaziyê li me dike. Kardeo dibêje “berê ez li wê derê dijiyam, û xanîkoke depîn û nêzik nîşanî me dide. Palmiyeya rûnî ji min re şadî anî.” Kardeo ji wan e yê ku li vir jê re transmigrasi [mihacir, koçber] dibêjin. Di navbera 1950 û 2002’an de, ji bo rihetkirina Java ya [dûrgeyê mezina Endonezyayê] xwedanê şeniyeke pir zêde (1), Cakarta’yê 6 milyon javayîyan feqîr handan ku biçin li dûrgeyên biçûk û qeraxî bikewine dî nanê xwe. Gel û cema werên binkî gelek nerihet bûn ji ber vê siyasetê lewre bi bawerîya wan ew cemaeta koçberan, bi ihtimaleke herî baş, biyaniyên xwedan îmtiyaz bûn, û bi ihtimaleke herî xerab kolonyalist bûn û dixwestin dewama hakimiyyeta dîrokî ya Java’yê li ser komdûrgeyê [koma dûrgeyên biçûk li Endonezyayê] bînin.

Sala 2001’an, bi sedan javayî-jîn û zarok jî tê de- ji aliyê şerwanên dayak ve hatine kuştin û bi vî rengî careke din navê dayakan bi serbirrînê belav bû. Kardeo dibêje, “dawiya 1984’an min ji Java’yê bar kir. Hikûmetê xaniyeke depîn, sê hektar û bo salekê alîkariya xurekî dane min-” Destpêkeke pir zehmet bûye berî ku palmiyeya rûnî ya bixêrûbêr derkeve meydanê. Bi kurtebir lê zêde dike, “ez îro qedere 16 hektaran palmiyeyan diçînim. Her yek heyvê 1,6 ton berhem dide û kîloya tovî bi 700 heta 1700 rûpiyan tê firotin. Serqîse, heyvê 45 milyon rûpî ji vî erdî digihe destê min” –anku heyvê 3500 euro. Kardeo yê ku ji “partiya tutîştî” ye jiyanê rihet dibe serî û keçên xwe jî li zanîngehê qeyd kirine. Palmiyeyên rûnî pêdivî bi sexbêriyê ke mî heye, mesela bi tenê şeş kes dixebitin di dehla wî ya 16 hektarî de: heyvê şeş mûçeyan dide. Cotkarên deverê li xwe mikur tîn ku ji ber kêmiyê û hêsanîyê di warê mûçeyan de, wan dest avêtîye veguherandina dehlên xwe yê heveyan [hevea: dareke ku lateksa ji bo kaûçukê jê tê bidestxistin] (ku ji bo jîngehê bêzererî in) bo zeviyan palmiyeyan. “Û bi zibil û dermanên Monsanto, randumana daran hêj çêtir e”, bi kêfxweşî lê zêde dike Kardeo. Gelo wî qet behsa zererên palmiye-

yên rûnî yê li ser jîngehê bihîstîye? Di bersiva wî de duristî heye: “Asta jiyanê min û aboriya welatê min maye li ser palmiyeya rûnî. Wê çaxê jîngeh...”

Herçend Kardeo bêxîyal û piştrast be jî ji halê xwe, gundiyan din ên Sumatra’yê kêman caran bi qasî wî kêfxweş in. Li sertaserê komdûrgeyê, bi sedan gundên ku ji soz û qewlan bêhêvî bûne, bi wê berhemê hatine xizankirin ku çaverê bû wan dewlemend bike, û li pêş çavên wan erdên wan ji wan hatine standin, rûbarên wan hatine pîskirin, îro bi can û bedenên xwe li dijî şirket û hêzên nizamî yê dewletê li ber xwe didin. Komeleya Walhi destnîşan dike ku du sed û bîst û çar rûdanên berxwedana cemaetên gundiyan li dijî şirketên rûnê palmiyeyan li Sumatra’yê, û li dora pênc sed rûdan li sertaserê komdûrgeyê, hatine tomakirin.

Bi qanûnê teqezkîrî ye ku ji bo bikaranîna erdekê wekî dehla palmiyeyan, divê veberhêner rêzê li hinek qaîdeyan bigire, ji wan kirina lêkolînekê derheqê tesîra wê ya li ser jîngehê de. Lê belê, Serge Marti yê rêveberê komeleya LifeMosaic a Swîsreyî û nivîskarê raporteke li ser tesîrên takeçandîniya palmiyeyên rûnî (2), wisa hisêb dike ku, “50 milyon rûpiyan [3.900 euro] di-bin-maseyê-re têra destûra çandina 20.000 hektaran dike-” Li hemû derên komdûrgeyê, “şirket bi karmend û polisên dewletê dadik-

evine nav gundan ji bo tirsandina şeniyan. Min bi xwe dîtîye ku gundî, wekî di serdema Soeharto de, bi “komûnîzmê” dihatine tawanbarkirin heke wan qebûl nekirin ku erdên xwe bi hêlin bo “projeya geşedana neteweyî” ku bibine dehlên darên palmiyeyên rûnî (3)-” Mafê xwedantîyê li Endonezyayê meseleyeke pir xul û aloz e: Ji cerga koloniyên Hollanda’yê heta îro, dewletê her gav ew maf li ba xwe parastîye ku bi pênavê “geşedan” an jî “berjewendîya giştî” mal û erdê kes û koman jê bistîne.

Heta 1999’an, du hezar û pênc sed şeniyan Karang Mendafo yê debara xwe ji mebred û heveyên xwe dikirin. Niha bîra wê heyamê dikin ji ber ku hingî ew zeviyan wan têra wan dikir. Muhammed Ruşdi yê serekê gundî çiroka gundê xwe weha rawedike: “Şirketeke ji grûba Sinar Mas” -yek ji holdîngên endonezyayî- “bi alîkariya esker û polisên hat darên rêzê bibirre. Sinar Masê 600 hektar bi dest xistin û ew dever tew kirin dehlên palmiyeyên rûnî. Êdî tu erdê me nîne. Û tu rêzê jî neman li van deran. Her ev felaket hate serê heft gundên cîran jî.” Kanûna 2007’an, Ruşdî çû Konferansa Bali’yê da ku doza gundê xwe pêşkêş bike û biparêze. (4) Lê bêmifa bû.

Qerebû, pişkdariya di qazanca ji dehlên de, karê bimûçe, çekirina rêyan û avakirina xwendegehan... Sinar Masê “ge-

lek soz” dan dibêjin gundî bi xerez. Hêj jî li benda bicihanîna veberhênanên ragihandî ne û dahata piraniya wan daketiye, ji bo hinekan pênc beramber kêmtir bûye. Sayutî yê 42 salî, bijin û bavê sê zarokan serhatiya xwe wiha derdibirre: “Berî 1999’an, min 1,5 hektarên heveyan hebûn û ji kaûçuka wê heyvê 1.200.000 rûpî [nêzikî 100 euroyan] bi dest min diketin.” Îro, Sayutî hûrde -pişkdare dehleke palmiyeyan e- bi tenê 225.000 rûpiyan [17 euro] qazanc dike. Çerxa jiyanê rojane êdî bi pere dizivire: divê gundî êdî fêkî û sewziyên ku berê wan bi xwe diçandin bikirrin. Rûbar li ber sikratê ne û xêr tê de nemaye: Zibil û dermanên mîş û kêzik, malik li masiyan wêran kiriye. Û herçend fireçandîniyê û cengel avê biparêzin, takeçandîniyê hemû ber û hêza axê jê dikêşe: lehî û lêser makadamên [kevîrên ku rêyan pê radixin] rêyan radîmalin. Gundiyan ji ber van hemû nexweşîyan zivêrbûyî, dest davêjine çalakîyan rasterast: heftiyê çend caran, bi dehan neferên wan hildigirin çekên xwe yê tirsandinê, golok (satorên herêmê), dadikevine nav dehlên û bi şadî fêkiyên palmiyeyan berhev dikin da ku paşî li bazarê bifiroşin.

Bêtir li hêla bakur, gundê Logu Mandesa û du hezar malbatên wan. Sala 2006’an, grûba Sinar Mas destûr ji hikûmetê wergirt ku erdên gundiyan bike dehlên palmiyeyan. Sugino, se-

rekê gundikên herêmê, gazindan dike ku “qet ne xema rayedaran e ku belê ev erd aîdî me ne. Şirketê bi vî rengî 500 hektarên erdî ji me stand, û em hêj li bendê ne ku heqê qerebûyên me bidin-” Gundiyan ku êdî bêsebr û bêtehemil mabûn dest bi êrîşê kirin: 28’ê Kanûna 2007’an, bi sedan neferan êrîş birine ser binkeyên şirketê, yazdeh buldozer û jipeke 4x4 sewitandin. Medyayê dîmenên raperînê ragihandin –ku bi telefonên mobil hatibûne girtin- û raya giştî cihê xwe digel serhildêran girt. Polisên bîst û du kes girtin ku ji wan neh kes bo demêke dirêj hatine ragirtin. Sugino balê dikêşe ser wê hindê ku, “şirket bi tenê di hizra kar û berjewendiyên xwe de ye, ne di hizra îdarekirina xwezayê bi rengekî ku bo nîfşên paştir jî havildar be” û wiha pê de diçe: “Tu partiyeke siyasî piştgiriya me nake. Komîsyona Mafê Mirovan ya Endonezyayê tu tiştî nake ji bo me.”

Jiyara qederê sê hezar û pênc sed Orangs-Rimbaskan hêj jî nêçîrvanî û berhevkarî ye li nav wan rêlên Sumatra’yê ku her kêmtir dibin. 1996’an, rêlên tropîk ên Endonezyayê 144 milyon hektar, anku % 77’ê serzemîne welatî bû. Îro, ji pêncan çar pişkên rêlên wê ji beyn çûne (5). Li Sumatra’yê, her wekî li Klimantan (beşê başûrê dûrgeya Borneo’yê) û li Papouasîya Endonezyayê, leza bêdarkirinê rojane digihe çarsed sehayên fûtbolê –rekora cîhanî. Bi ya Neteweyên Yekgirtî, ji 2012’an pê de, rêlên Endonezyayê –qašo “parastî” ne – dê “bi rengekî ciddî kêman bin (6).”

“Tu tiştê me yê windakirinê nîne, dibêje ciwanekî bihêrs ê Logu Mandesayê. Em dê buldozerên din jî bişewitînin.”

Wergera ji fransî Ergin Opengin

Talana bi motorên darbirr

Li pişt rêya raserî palmiyeyên rûnî, binkeyên wan holdîngên Endonezyayî hene ku binavûbang in ji bo hevkarî û rêkeftina nihênî ya digel rejîma dîktator a general Mohamed Suharto (1965-1998). Yek ji wan, Holdînga Raja Garuda Mas, aîdî Sukanta Tanoto yê dewlemendtirîn mirovê welatî ye. Şaxê wê yê bi navê Asian Agri ketiye ber tawanbarkirinê Greenpeace’ê ji bo bêdarkirinê jîngeha orangutan li Borneoyê. Reqîbê wê Sinar Mas di bin rêveberîya mirovekî din ê Suharto de, yanî Eka Tjipta yê sêyemîn mezintirîn sermayedarê welatî, ye. Piştî ku navê şaxê wê Asia Pulp & Paper (APP) kete nav deftera reş ji ber darbirrîna wê ya hovane li Endonezya, Çîn û Kamboçyayê, zincîre-maxazeyên malên kaxezî yê emerîkî, wekî Office Depot û Staples, qanih bûn ku divê kaxezên xwe ji şirketêke din bikirrin.

Şirketa holdînga Bakrie & Brothers, Lapindo Brantasê ew bîr kola ku di gulana 2006’an de wolkaneke herriyê da der li Porongê (Java) ; bi derkirina 125.000 m³ kirs û pîsiyê bi sedan hektar li bin avê hiştin. Hezaran gundiyan hemû war û samanê xwe ji dest dan. Bakrie tevdira xwe bi rêya firotina şirketê bo holdîngeke biyanî girt. Lapindo Brantasî, bêyî hesab û agahdarkirinê alîkariya li felaketzedeyan birrî. Xalek: Aburizal Bakrieê patronê holdîngê di heman demê de wezîrê karûbarên civakî ye !

Kirniyên din ên rûnê palmiyeyan: William Kouk Khoo Hong’ê malezyayî û Martue Sitorus’ê endonezyayî, danerên holdînga Wilmar’ê. Ji bo firehkirina dehlên xwe bi hêsanî, Wilmar bi bicihkirina rêbazêke radîkal tê tawanbarkirin: şewitandina rêlan.

Ev holdîngên hanê hemû, bi niyeta keskkirina îmajên xwe li dora maseya girover a rûn-palmiyeya xweragir (Round-Table on Sustainable Palm Oil; RSPO) kom dibin: RSPO’ya ku di 2004’an de hatiye avakirin û zêdetir ji sêsed endaman li dora xwe dicivîne, hilberîner, bank, mişterî, hinek rêxistinên ne-hikûmî (RNH) digihîne hev û, her wekî navê wê nîşan dike, doza “geşedana xweragir” dike. Unilever Nestlé, Cargil an jî hilberînerên karbûrana ziraî Greenergy (Brîtanya) û BioX Group BV (Hollanda) kar û kiryarên xwe bi xêra RSPO’yê rewşa nîşan didin lewre dibêjin ku ew bi tenê ji RSPO’yê bi dest dixin malên xwe. BNP Paribas, Deutsche Bank û Royal Bank of Scotland diyar dikin ku mişteriyên wan ên endonezyayî “rêzê li şertên jîngehê digirin-” Credit Suisse “xwe ji her çi şiroveyekê diparêze-” Bankayên Hollanda’yê Rabo Bank û ABN Amro guh nedane pîrsên me. Lê belê HSBC razekê xwe eşkere dike û dibêje ku piştî lêkolînekê, di dawiya 2009’an de, hesabên hinek ji mişteriyên xwe yê endonezyayî bigire.

(1) 127 milyon ji 220 milyon endonezyayî li Java’yê (138 800 km², kêmtir ji % 10’ê erdê Endonezyayê) dijîn.

(2) “Losing Ground”, raporta LifeMosaic (Swîsra), Sawit Watch (Endonezya) û Friends of the Earth (Brîtanya), Reşeme 2008; www.foe.co.uk/resource/local/planning/news/losing_ground.html

(3) Di salên 1965-1966’an de rejîma Soeharto ya “Nîzama nû” ji pêncsed hezar heta milyonek komûnîst qetl kirin.

(4) Vê konferansa li ser guherîna avhewayî ku ji 3’ê heta 14’ê Kanûna 2007’an sed û bîst û çar welat di bin banê Neteweyên Yekgirtî de anîn ba hev, bi giştî bêyî biryarên diyarker bi dawî bû.

(5) Malpera agahiyan www.agrocarb.fr, digel hinekên din bi taybetî ji aliyê Comité catholique contre la faim et pour le développement (CCFD), les Amis de la Terre û Oxfam ve tê rêvebirin.

(6) “The last stand of the orangutan”, raporta bernameya Neteweyên Yekgirtî ji bo jîngehê (PNUE), Reşeme 200

AMERÎKA YA LATÎN

Brezîlya ji “kompleksa kûçikê bêjî” rizgar dibe

LAMIA OUALALOU*

Brezîlya li xwe digere - (Arthur's art)

“**C**ihê şermê ye ku Brezîlya pêşwaziyê li serokê rejîmeke dîktator û zordest dîke. Ragirtina peywendiyên dîplomatîk digel dîktatoran tiştê e, pêşwazîkirina serokên wan li mala xwe tiştêkî din e (1).” Parêzgarê Sao Paulo’yê Jose Serra, ku yek ji kesayetên serekî yê muxalefeta li dijî Serokdewlet Luiz Inacio Lula da Silvayî ye, bi van gotinan serdana Serokdewleta Îranê Mehmûd Ehme-

* Rojnamevan, Rio de Janeiro.

dînejadî bo Brezîlya’yê, 23’ê Mijdara borî, şîrove dikir. Jose Serra, kêman caran wiha bi xerez êrîşan dibe ser siyaseta Lula da Silva yê ku piştgiriyêke pir bihêz peyda kiriye di nav xelkê de.

Digel desthilata Serokê Partiya Karkeran (PK), gorankariyên serekî di siyaseta derekî û bernamêyên civakî de pêk hatin. Serok Lula da Silvayî, herçend di warê samanên darayî de paşkişî kiribe û dest ji beşeke bernamêya xwe ya aborî kêşabe jî –ku di desthilatdariya xwe ya duyem de heta derece-

yekê dewam lê anî-, rêya xwe cuda kir ji wan elîtên ku, piştî heyamekê lidûçûna dîrektîfên Îngilîstana emperyal di sedsala XIX’an de, di şerrê ji bo serkêfîna “cîhana azad” de li jêr hîmayeta Amerîka’yê rêzên xwe girtin.

Lê belê, ev gorrankarî ne ji ber helwêsteke îdeolojîk a eşkera ya Lula da Silva ye, tevî ku du ji hevkarên wî yên serekî, Celso Amorimê wezîrê karûbarên derekî û rawêjkarê taybet bo pirsên navneteweyî Marco Aurelio Garcia, bi eşkereyî xwe digel dozên “çepgir” nîşan

didin. Ji bilî faydexwaziyêke [pragmatîzm] aborî, ev rêbaz dibe tercîhek ji bo hikûmetên gelparêz, lewre qanîh bûne ku welatî deyneke dîrokî heye ji bo Efrîqa’yê ji ber rabirdûya wan a koledar. Herwiha ghiştine baweriyêke teqez ku Brezîlya divê xwe ji wê kompleksa “vira-lata”-peyv bi peyv dibe “kompleksa kûçikê bêjî”- rizgar bike ku ji bo helwêsta wî kesî tê gotin yê hizir dîke ku ne xwediyê mafê gotinê ye li ser meseleyêke diyar.

Lula da Silva, 1’ê Çîleya 2003’yan, di rêwresma dewr-

wergirtina desthilatê de, pêşwaziya herî germ li Serokê Kuba’yê Fidel Castro kir. Çend meh pişt re, dostanî û hevahengiyêke samîmî digel George W. Bush’ê hevpişeyê xwe yê emêrikî nîşan da û bi vî rengî dil li mîlîtanên Partiya Karkeran sar kir. Serok berî her tiştî sendîkavan e, qanîh bûye ku divê danûstandinê digel herkesî bike û herwiha di wê baweriyê de ye ku lihevhatineke çak, hetta di mil-milaneyêke aloz de jî, bi rîzamediya du aliyan çêdibe. Û herwekî wan salên grevan ên 1970’an, rê her heyê ku di

navbera du milmilane û dijatiyan de qedehên wîskiyê digel patronan lêk bidin.

Her tişt, li pêş çavên cîhanê, di Îlon'a 2003'an de dest pê kir, gava ku Brezîlyayê li ser navê bîst welatên di geşedanê de -G-20- serî hilda û bi vî yekê rojeva hesas a civîna Rêxistina Cîhanî ya Bazirganîyê (RCB) ya Cancun'ê serûbin kir. Cara yekem bû ku wan welatan şert danîne ber welatên dewlemend -ku di bin banê G-8 de kom bûne- beramber vekirina bazarên xwe. Lula da Silva eşkera û bîsteh got ku, "gava yek dixwaze tiştêkî bikirre [li ser axa Brezîlyayê], divê Brezîlyayê li wê derê amade be ji bo firotinê."

Ji cerga yekem dewra desthilata xwe, pîrî caran digel komeke karsazan, sêsed û heştê û neh rojên xwe li derveyê welatî buhurandin (2). Di menûyê de Amerîka ya Latîn ji bo girîngiyê di rêza yekem de cihê digire, herwiha gewrewelatên başûrî yên di geşedanê de -Efrîqayê Başûr, Hindistan, Çîn, Rûsya...- û herêmên ku elîtan ji berê ve piştguh kirine, wekî Amerîka ya navendî, Efrîqa û Rojhilata Nêzik ji hene.

Sala 2005'an, berî ku sala paştir li Abujaya Nijeryayê digel welatên Efrîqayê bicive, Brezîlyayê bo cara yekem pêşwazî li dîwana Amerîka ya latîn/welatên erebî kir û rê neda Dewletên Yekgirtî ku doza rola çavdêriyê dikir di wê civînê de.

Qesra Itamaraty'yê, ku cihê rêveberên Brezîlyayê ye, serê pêşî baş tenegehişt bê çî diqewimî. Tercîha dîplomatan, ku bêtir parêzkar û ji çîna elît in, bi eşkereyî digel wan paytextan bû ku li Brezîlyayê jê re "xeleka Elisabeth Arden" dibêjin û ku qest jê paytextên "nayab" bûn: Roma, Paris, London, Washington. Karsaz û patron li rexê xwe ve çepikan lê didin: Ev politîka rêyê li ber kawdan û berfirehbûna şirketên pir-neteweyî yên Brezîlyayê vedike. Şirketa hîdrokarbûran Petrobras, ya madenan Vale, serkêşên sektora avadaniyê Odebrecht û Camargo, lîderê goştî JBS Fribol, yê goştmirîşkê BRF, balafirsaz Embraer, banka Itau, herwiha bi sedan hilberînerên alkola etîlik, yên soyayê... şahidî lê kirin bê ka çawa îxracata wan an jî verberhênanên wan ên li derveyê welatî çend beramber zêde bûn.

Piştî peydakirina kanên petrolê yên mezin li deryayên welatî, karê Brezîlyayê yê îxracatkirinê her firehtir dibe. Li rexê din, Pekîn'ê deh milyar dolar bi deyn dane Petrobras'ê da ku di paşerojê de hîdrokarbûrana wê teqez dabîn bike. Îsal bo cara yekem, Çîn bû mezintirîn muşteriyê berhemên brezilî, û bi vî rengî Dewletên Yekgirtî li dû xwe hişt.

Lê belê karûbarên siyasî û ba-

zirganî herî baş dîsa her li Amerîka ya Latîn bi pêş ve diçin. Herî zêde brezilî sûd û xêrê ji bilindbûna daxwazan ya li Venezuela ya cîran werdigirin. Di demekê de ku xelkê feqîr ê Venezuela'yê li wir derfeta tiştkirinê -goşt, şîr, hûrde-amrazên elektronîk, hwd.- peyda dike, Caracas [paytexta Venezuelayê], ji ber nebûna sektoreke kêrhatî ya çandî û endûstriyê, mecbûr e gelek pêwîstiyên xwe ji Kolombiyayê, û çaxê peywendiyên digel Bogotayê aloz dibin, ji Brezîlyayê îthal bike. Şirketa brezilî Ambevê hay jê heye ku divê bi hişyarî tevbigere da ku li Arjantîn'ê xelkê pê nehise ku wê marka Quilmes, bîraya efsanewî, kiriye. Hilberînerên goştî yên serekî li herêmê ketine bin perr û baskên brezilîyan, her wekî ku li Urugwayê jî qewimî, lê belê li Urugwayê sektora birincê jî ketiye destê brezilîyan. Li Bolîvyayê, şirketên brezilî, bi rêya bazirganiya soya û xazê, li ser ji pênc paran yekê ekonomiyê zal in. Li Urugwayê, erdên adan ên parêzgehên wekî Alto Parana, San Pedro, Concepcion, Amambay y Canindeyu yê bi soya brezilî hatine dadan. Banka Neteweyî ya Geşedanê (BNG) (3) ya Brezîlyayê, li her derê, bi piştgiriya xwe ya darayî, digel şirketên brezilî amade ye. Bi ya Matias Spektor, profesorek peywendiyên navneteweyî di Weqfa Getulio Vargas de li Rio de Janeiro'yê, "siyaseta Brezîlyayê ya bazirganiyê ne tenê xwedanê wê armancê ye ku neteweyeke dewlemendtir durist bike, lê herwiha neteweyeke bihêztir."

Ev rewş dibe binasê nerihetiyên Brezîlyayê ku fêr bûye xwe wekî "dewekî dilovan" pêşkêş bike, carinan bi emperyalîzmê tê tawanbarkirin. Ev tohmet jî layê Arjantîn'ê tên ku gazindan dîke ji lehî û nijdeya berhemên endûstriyel [-ên brezilî]; ji layê Ekvador'ê tên ku li wê derê Odebrecht [şirketeke brezilî] bi qelpezaniyê tê tawanbarkirin; ji layê Bolîvyayê ku li wê derê, gewre-sermayedarên brezilî yên li deverên rojhilatî bicihbûyî, hevalbendiya xwe ya digel muxalefeta li dijî hikûmeta Evo Moralesî bi eşkereyî nişan didin. Lula da Silva, ji bo xatirê ragirtina peywendiyên dostane û cîrantiyê baş, gelek caran navbeynkarî kiriye. Ev hewlên wî yên aştkirinê, herî zêde bi pênwê hevahengiya herêmî bûn, û bi vî rengî, li ser rayedarên hikûmeta xwe qedexeyê dikir ku dest bavêjine wan tedbîrên tolhildanê yên ku çapemeniyê teşwîq dikirin.

Ji cerga çalkirina projeya Devera Danûstandina-Azad a Amerîkîyan [DDAA, bi spanî ALCA], ku li ber dilê Waşington'ê pir hêja bû, hevahengî û rêkeftina Amerîka ya Latîn bûye rehendekê siyaseta Brezîlyayê.

Lula da Silva bi bîr tîne ku, "berjewendiya Brezîlyayê herî zêde di wê hindê de ye ku cîranên wê saxlem bin, ne ku bibe cîranê welatên ji ber qeyranên civakî û siyasî nazik û feqîrketî." Ev qenaeta wî di 2006'an de eşkere dibe gava ku li hember biryara Morales ya miletîkirina zeviyên xaza Bolîvyayê ku Petrobras'ê li ser kar dikir, got ku biryareke "serwer" e; herwiha, wî ew baweriya xwe di demekê de eşkere kir ku hinekan xurtî li hikûmetê dikir ku hêzên leşkerî yên Brezîlyayê bişîne da ku cewaba "qebeheta hikûmeta Bolîvyayê" bidinê (4).

Brezîlyayê herwiha dawî li dubendiya abadîna digel Paraguay'a cîrana nazik jî anî, bi qebûlkirina gotûbêjkirina şertên -ku qet ne bi dilê Asuncionê [paytexta Paraguayê] bûn - birêvebirina Itaipuyê, karxaneya dêwane ya duneteweyî ya hîdroelektrîkê li ser sînorê di navbera herdu dewletan de. Ev yek çakiyê heya bû ji bo îstiqarara hikûmeta Fernando Lugo, ku ev yek wekî serkeftinekê li dijî cîranê xwe yê bihêz nişan da.

Lugo û Morales elît û serkêşên Brezîlyayê û Waşington'ê nerihet dikin, lê belê ne bi qasî Hugo Chavez'ê Serokê Venezuelayê, ku Lula pê re hevalbendiyê saxlem bi rêk xistiye. Herduyan jî qebûl nekirin ku xwe di nav gotara "du çep" de asê bikin: ji wan du çepan yek, çepa xwedan-mesûliyet û nûjen, xemxurê hevkeşeyên aborî -ku Brezîlyayê serkêşiyê lê dîke û Şîlî û Urugway jî tê de cih digirin; Çepa duyê jî, çepa tundrew e, ku gelperwer û dij Amerîka ye û bi serkêşiya Venezuela û Kubayê, Bolîvyayê, Ekvador û Nikaragwayê di heman rêzan de bi cih dîke. Gava ku medyaya berê xwe didine eşkerekirina dijatiyên di navbera du welatan de, serok Lula da Silva û Chavez hewl didin ku civînekê bi rêk bixin ji bo vekirina pirekê an jî ji bo danîna yekem kevîrê karxaneyekê, hêcetek ji bo peyandane bi rêya kamerayên serserê cîhanê. Gava Chavez bi otoriteriyê tê tawanbarkirin, Brasîlia [paytexta Brezîlyayê] di bersiva xwe de balê dikêşe ser pabendîya xwe ya digel Bazara Hevbeş a Başûrî (Mercosur).

Hewpeymanîya du welatan di heman demê de kilîla wan sazîyên serekî yên Amerîka ya Latîn e ku di van çend salên dawî de pêk hatin. Ya ji hemîyan girîngtir, Yekîtiya Amerîka ya Başûr (Unasur) ku di gulana 2008'an de li Brasîliayê hate avakirin, dazdeh welatên herêmê dicivîne û armanc lê ew e ku cihê Rêxistina Dewletên Amerîkayê (RDE) bigire ku bi binkeya xwe ya li Waşington'ê, ev rêxistina navborî, pabendbûna digel Koşka Spî temsîl dike. Saziya ku hêj saxlem binecih nebûye, bi

xêra tedaxula desteya bergîriyê, nerihetî û dubendiyên di navbera Ekvador û Kolombiyayê (5) de aştkirin û bi dîsa-pesendkirina meşrûiyeta Morales di Îlon'a 2008'an de, dawî li wan hewlên têkder ên muxalefeta Bolîvyayê anî. Herdu caran jî bîyî tedaxula Waşington'ê.

Herwiha, Brezîlyayê bi rêya Unasur'ê dijatiyêke pir tund da ber xwe li dijî bicihkirina heft binkeyên leşkerî yên Dewletên Yekgirtî li Kolombiyayê. Bi ya Brasîliayê, dubendiyên herêmê divê bîyî tedaxuleke derekî bêne çareserkin. Ji ber heman sebebî ye ku Lula da Silva, Dewletên Yekgirtî şermezar kir gava ku dewleta navborî di Nîsan'a 2008'an de biryara veçalakirina floya IV ya hêzên deryayî yên Amerîkayê girt ji bo asayîşa li deryayên Amerîka ya Başûr û Karayîban. Lê belê, dubendiya di navbera Brezîlyayê û Dewletên Yekgirtî de bi rengekî herî eşkere li ser dosyeya Honduras'ê derkete mexderê. Çer ku derbeya [kudeta] 28'ê Hezîran'ê pêk hat, Unasura yê xurtî li rayedaran kir ku Manuel Zelaya dîsa vegere li ser desthilatê û heta dawîya dewra hukmê xwe li serokatîyê berdeham be. Gava, di 21'ê Îlon'a 2009'an de, serokdewletê bêdesthilatkirî xwe sparte balyozxaneya Brezîlyayê, Lula da Silva xwe di rêza pêşiyê de dît. Bi ya Aurelio Gracia yê bihêrs, "Brezîlyayê bi hemû şiyana xwe hewl da, lê belê hêza Brezîlyayê, li çav ew tiştên ku Dewletên Yekbûyî dikaribû bikirana pir kêman in. Heke ew hêza xurtîkirin û zextan li ber destê me hebaya, me dê ji vî zêdetir bikira."

Hêrs û nerihetî dawîya meha mijdarê bêtir aziriya, gava ku Barack Obama nameyek şand ji hevpişeyê xwe yê brezilîyayî re ku tê de biryara xwe ya naskirina hîlbijartinên hikûmeta derbeyê yên 29'ê Mijdar'ê û herwiha ew helwêstên xwe meşrû dikirin yên derheqê gotûbêjên RCB û civîna Kopenhag'ê de, ku Brezîlyayê bi eşkereyî rexne li wan helwêstan digirtin. Nameya ku çend roj berî serdana Ehmedînejad bo Brezîlyayê hatibû şandin, herwiha bala serokê Brezîlyayê dikêşa ser îhlalên mafê mirovan li Îran'ê pêk tînin û xetereyên bernameya wê ya nukleer.

Lula da Silva aciz e ji wê helwêsta dewletên xwedanê çekên nukleer û jixwe navê durûtiyê lê dîke. Serê meha kanûnê, da Silva di beyanekê de diyar kir ku, "ji bo ku yek wî mafê exlaqî di xwe de bibîne ku xurtiyê li yên din bike [da ku çekên nukleer çênekin], serê pêşî divê ew welat bi xwe dest ji wan çekan berdin" û bi bîr anî ku destûra Brezîlyayê duristkirina wan bombeyan bi eşkereyî qedexeyê kiriye. Hevkarên nêzik ên serokî diselîmînin ku bi ya Brezîlyayê,

mafê Îran'ê ye ku bikare teknolojiya nukleera sîvil bi pêş bixe. Heye ku qedexeyeke bi vî rengî bibe nimûneyeke xeternak bo Brezîlyayê.

Lula da Silva rik lê girtiye ku welatê wî têkeve nav Konseya Ewlekariyê ya Neteweyên Yekgirtî (NY), herwiha pir ji sazariyên Fona Navneteweyî ya Darayî (FND-IMF) aciz e, ji ber ku gewre-welatên di geşedanê de beş û tevkarîyêke girîng tê de dikin, lê belê mafê wan ê dengdanê di asteke pir sembolîk de dimîne. Her ji ber vî yekê bû ku, di 2004'an de, piştî Serokdewlet Jean-Bertrand Aristide hate derkirin, fermandariya baskê leşkerî yê hêzên aştiyê yên NY li Haîtî'yê pejiwand, û bi vî rengî di nav "hewşa mezinan" de cihê xwe girt.

NY pêçan li wî dişidîne ku zêdetir leşkeran bişîne bo wezîfeyên dabînkirina aştiyê. Lê belê, ji nebûna reformeke berfireh a sazûmanî, fermandarên brezilî red dikin digel hêzên aştiyê yên NY'yê biçin cihên mîna Darfour an jî Kongo'yê û li wan deverên ku tu kontrola wan li ser nîne asê bimînin.

Di destê Serokê Brezîlyayê de karteke din jî heye: Têketina welatê wî di gotûbêjên li ser aştiyê de li Rojhilata Nêzik. Dawiya meha mijdarê, Lula da Silva ne tenê Ehmedînejad, lê belê herwiha Serokê Îsraîl'ê Şîmon Perez û Serokê Filistin'ê Mehmûd Ebbas jî qebûl kirin. Rêveberê Enstîtû ya Lêkolînên Amerîka ya Latîn li Zanko ya Colombia'yê Thomas Trebatê wisa bawer dike ku, "Brezîlyayê nişan da ku bi temamî meylê Dewletên Yekgirtî nîne, lewma dikare wekî axêver û muxatabeke durist bê dîtin." Lula yê xwedan-cezabê, careke din ji xwedan-ezabê, careke din ji muzakerewaniyê deriyên wî li wî weke da ku Brezîlyayê bike hêzeke mezin.

Wergera ji fransî Ergîn Opengin

(1) José Serra, "Visita indejável", Folha de Sao Paulo, 23 Mijdar 2009

(2) "Como o Brasil é visto lá fora", Zero Hora, Mijdar 2009.

(3) Banka li jêr rêveberiya wezaretê geşedan, endûstrî û bazirganiya derekî.

(4) Herwiha binêre "A inépcia do governo boliviano", Estado de São Paulo, 16 Gulan 2006 û hejmeta govara Veja ya 10 Gulan 2006'an, "Essa doeu", ku Lula da Silvayî bi kemaxên şûnpêyên pehînan li ser nişan dide.

(5) Adara 2008'an, Kolombiyayê, bi bombekirina kampeke gerîlayan li ser xaka Ekvador'ê rêzikên bingehî yên serweriyê pêpeşt kiribûn.

EFRÎQA

Berev erdên adan

JOAN BAXTER*

Enstîtûya Navneteweyî bo Vekolînên li ser Polîtîkayên Xurekî (ENVPX) li Washington'ê wisa texmîn dike ku di nava du salên buhurî de bîst milyon hektarên erdî, piranî jê li Efrîqa'yê, bi kêmi li sî welatan, bo maweyên ji sî salan heta digihe sed salan, hatine kirêkirin.

18 û 19'ê Mijdara 2009'an, navenda konferansê ya Elisabeth II li London'ê, mazûvaniyê li beşkerên fonên Brîtanya'yê yên ji bo Sierra Leone'yê dike. Li ser kursiyê, kevne-serokwezîr Anthony Blair, ku bi piştgiya weqfa wî (Weqfa ji bo Efrîqa'yê) rêwresm dihate birêkxistin, bi coş û peroş beşdarand handide ku zewiyên çandiniyê bikirrin li wî welatî ku bi gotinên wî, "xwedanê bi milyon hektarên erdên adan e (1)." Diyar e ku rêzdar Blair ji şewq û heyecanê muşewiş bûye û lewma ji bîr kiriye ku jiyara bi milyon Sierra-Leoneyîyan bi berhemên wan erd û zewiyên e.

Hejmareke mezina bank, fonên veberhênanê, gewre-grûbên endûstriyê, dewlet û milyarderên xwedanê xezîneyên xwe yên arizî, dixwazin li Efrîqa'yê çewligên endûstriyel ên pir mezin ava bikin da ku li wê derê, bi tenê ji bo îxracatê, malên xwarinê û bîokarbûranan [ardû-soxtên ji madeyên organîk] durist bikin. Ev şeweyên firotinê qismî û beş bi beş, û kirêkirina bo demên dirêj ên erdên çandiniyê, wekî bernameyên geşedanê tene pêşkêşkirin ku ji bo menfaeta hevbeş a hêzên veberhêner û welatên peywendîdar tene birêvebirin.

Di nav layengirên projeyê de, Şirketa Darayî ya Navneteweyî (SDN) ya Banka Cîhanî (2) û Fona Navneteweyî bo Geşepêdana Çandiniyê (FNGÇ), enstîtûya bispor a sîstema Neteweyên Yekgirtî, hene. Sererra fikar û ihtiyata pêşîn a Jacques Dioufê midûrê giştî yê Rêxistina Neteweyên Yekgirtî ji bo Xurek û Çandiniyê (Food and Agricultural Organization: FAO), ku

bernameya navhatî bi "şeweyekî neo-koloniyalîzmê" wesfandibû, rêxistina wî dû re bi hêz û heyecanekê mezin xwe da ser sepandina vê bernameyê.

Nimûneyên vê herac û firotinê tesfîyeyê ku niha li Efrîqa'yê bi rê ve diçin gelek in. Çîne ji Komara Demokratîk a Kongo'yê (KDK), ji bo qedere 2,8 milyon hektarên erdî îcaze wergirt da ku mezintirîn rêla palmiyeyan a cîhanê lê biçîne (3). Philippe Heilberg'ê serekê rêveberê giştî yê fonên veberhênanê Jarch Capital, li New York'ê, û kevne-nûnerê American International Group a (AIG) dêwê sîgorteyê, li Başûrê Sûdan'ê, ji Paulino Matip'ê derebegê şerî, ji 400.000 heta milyoneke hektarên erdî kirê kirine (4). Kongo-Brazzaville'ê, di van heyamên dawî de, qedere deh milyon hektar rêlên biqîmet û barangirên welatî, ku jixwe metirsîdar in, pêşkêş kirin bo çend şirketên endûstriya xurekên çandiniyê ji Efrîqa'ya Başûr.

Mijdara buhurî, bi serkêşiya Mohammed Ali Al-Amoudy yê karsazê suûdî yê bi regez ji Etiyopya'yê, pênceh ji mezintirîn şirketên suûdî, forûmek bi rê ve birin li Etiyopya'yê bi armanca lêkdana rê û dirbên dariştina bernameyê ji bo damezrandina dezgeh û karxaneyên çandiniyê bi tenê ji bo îxracatê (5). Di heman demê de, Sai Ramakrishna Karuturiyê hindistanî, ku reqabetê dike digel Cargilla dêwê endûstriya xurekên ziraî, îdia dike ku ew xwedanê mezintirîn "banka erdî" ya serzemîne reşik e, nexasim li Etiyopya'yê (6). Di hengava ku ew welatê ji hişkesaliyê derbxwarî ji bo alîkariya xurekî bang dike cîhanê, hikûmeta wî ya ku jixwe 600.000 hektarên erdî dabûn, xwe amade dike ji bo bazarkirina 3 milyon hektarên din (7).

Wisa diyar e ku gelek ji serekên dewletên Efrîqa'yê ketine ber cezabeta hizra ku îxracata

berhemên xurekên-ziraî çareserîya xizaniyê û ya bêkariya li herêmê ye. Bi taybetî piştgiya ŞDN'yê bi wan re ye. Saziya navhatî, bi xema amadekirina "seqayeye destxweş ji bo piyaseya kar û bazirganiyê" li welatên peywendîdar ajansên handana veberhênanê vekirin. Wezîfeya wan, alîkirina li veberhêneran e beramber astengên li ber azadiya karkirinê, ku tê heye ji ber bac û yasayên lokal (mafê karkirinê, mafên mirovî, parastina jîngehê) û hetta di bin navê serweriya neteweyî de bêne pêş karsazan.

Îdiaya herî zêde tê pêşxistin, kêmi-îstifadekirina ji axê ye. Lê belê, zewiyên şûvhiştî û erdên kêlayî lê neçandî, dihelîn ku ax û rûbar xwe nû bikin. Wekî din, xelkê binkî ji wan deverên daristan û ji wan zewiyên "cotnekirî û neçandî" gelek çavkaniyên girîng bi dest dixin (xurek, dezî, beharat, nebatên rûnder, çejnî û giyayên dermanan).

Enstîtûya Navneteweyî bo Vekolînên li ser Polîtîkayên Xurekî (ENVPX) li Washington'ê wisa texmîn dike ku di nava du salên buhurî de bîst milyon hektarên erdî, piranî jê li Efrîqa'yê (8), bi kêmi li sî welatan, bo maweyên ji sî salan heta digihe sed salan, hatine kirêkirin. Rêxistina nehikûmî Grain, ku hewl dide van muameleyan bihejmêre û hisêba wan bigire, balê dikêşe ser wê hindê ku muamele ewqas bi lez û bêqaîde tene encamdan ku zehmet e hisêb û hejmarên durist bêne çespendin (9).

Hinek girêbestên ku di asteke herî bilind de hatine girêdan, pir bi dizî û nihênî, gelek caran bi hemtawaniya serekeşîran, bi piştgiya deriyên girtî ve tene hilawistin. Herçend ew serek wekî parêzerên erdan bêne nasîn jî, gelek caran beramber karekî kêmi-mûçe di nav zewiyên veberhêneran de qanih dibin û wezîfeya xwe ya parastina erdê xelkê xwe ji bîr dikin.

Dewletên dewlemend ên Xelîca Fars, ku xema teqezkirina hêminiya xurekî dixwin ji bo xelkê welatên xwe, ku erdê çandiniyê lê pir kêmi e, û herwiha çend welatên asyayî, di vê "bazarê" de li rêza pêşî cih digirin. Ji bo karsazan û gewre-grûbên endûstriyel, armanc berî her tiştî hilberandina biyokarbûranan e ji berhemên çandiniyê (leven, rûnê palmiyeyê, garis, kasav [dareke tropîkal]) an jî ji jatrofayê, giyayek ku hinek jê re dibêjin "zêra kesk" lewre taybetiyên rûnê wê nêzikî yên dîzelê ne. Ev hemû li wan welatên Efrîqa'yê diqewimin ku bi xwe şerrê dabînkirina xurekî dikin, ji ber ku kêmbûna serûkaniyên avê û guherîna avûhewayî, ku qet ne ji xetayên wan e, gefên daîmî ne li ser serê wan.

Heye ku pawankariya li ser erdan jî, dîsa, hevkeşeyên xwezayî têk bide. Cotkarên hürde, ku piraniya xurekê parzemîne dabîn dikin (ji çandiniya xurekî), birreke sewziyên cihêreng diçînin û bi vî rengî beşdariyê di parastina cihêrengiya biyolojîk [biyo-cihêrengî] dikin (10). Hürde-cotkar, herroj bêtir dikevîne ber gefên dêwên endûstriya xurekên ziraî û takeçandiniya ku ew berbelav dikin.

Qeyrana xurekî ya cîhanî lez da nijdeya berev erdên çandbar ên Efrîqa'yê. Lê belê, milyarek mexdûrên bed-xuriyê [malnutrition: Kêmasiya xwarina bi duristî] ku li dinyayê hene, qurbanên xelayê nîne, lê bêtir qurbanên berdestnebûna xurekan in ku di 2008'an de bihayê xurekan her girantir lêhat. Ev bilindbûna derveyî hemû rêje û sînoran, qismen ji ber bayê spekûlasyonan a li dû wê biryara dewletên Ewropa'yê û Dewletên Yekgirtî bû ya bikaranîna bêtir biyo-karbûranan. Diyardeyeke nakok e ku bikaranîna biyokarbûranan, ku ne teqez e bêka dê karîger bin di têkoşîna li dijî guherîna avûhewayî de,

qismen berpîrs e di talana li ser erdên çandiniyê de. Qeyrana aborî jî dîsa xwedanê rolekê bû di vê bizavê de, ji ber ku piştî iflâsa meha îlona 2008'an, bi hezaran veberhêner ketine ser rêya peydakirina deverên hêmintir û biqazanctir ji bo veberhênanê. Bi nezera wan, "zewî veberhênanekê pir hêmin e û hetta hêmintir ji zêrê ye (11)."

Olivier De Schutterê raporatorê taybet ê Neteweyên Yekgirtî bo mafê xurekê, xemgîn e ku rêveberên efrîqayî, ku bêtir li parلمانên xwe bişewirin wan girêbestan mor dikin, dêvla ku dê bi hev re bixebitin da ku şertan danine ber veberhênerên biyanî (çakkirina binesaziyan an jî ragirtina bi kêmi nîve berhemên ji bo bazara herêmî) radibin li dijî hev dikevîne reqabetê. Philippe Heilberg'ê Serokê Banka ya Newyork'ê Jarch Capital'ê, bi reşbînî dibêje ku "gava xurek kêmi dibe, veberhêner li dewleteke wisa feqîr digerre da ku di xwe re nebîne rêzik û qanûnan li wî bisepine" (12).

Digel vê hindê jî, çend komeleyên efrîqayî hewl didin dengê xwe bidin bihîstin. Bo nimûne Copenhagen, hevpeymanîyeke pan-efrîqayî ku ji zanyar û komeleyên cotkaran pêk tê, doza parastina serweriya li ser tov û berhemên xurekî dike. 27'ê Cotmeha 2009'an, bîst û heft komeleyên lokal nameyek îmze kir û bang li rêveberên serzemîne kir ku piştgiya xwe ya bo çandiniya endûstriyel bibirrin. Heta îro bersivê wernegirtine.

Rast e ku piraniya hemleyên pawankirina erdên çandiniyê hêj di asta projeyê de ne. Lê belê, heke qeza û belayek bi pêş neyê, "projeyek" ji bo bicihkirin û gihandina heta dawiyê tê dariştin. Belam, kîrîna gişkî ya wan erdan tenê bi armanca spekûlasyonên darayî di nav xwe de tovekê dihevine: Tovê dubendiyan, wêrankariya jîngehî, şêlûbêla siyasî û bîrs û xelayeke

* Rojnamevan û nivîskar, nivîskarê *Dust from our eyes - An unblinkered look at Africa*, Wolsak and Wynn Publishers Ltd, Hamilton (Ontario, Canada), 2008.

Three Smiling Women, (Kunstschule Arte Moris aus Ost Timur) - Efekt LMD kurdi

ku berê qet nehatiye dîtin. Mij-dara buhurî, FAO'yê, di çarçoveya civîna cîhanî de li ser hêminiya xurekî ya li Roma'yê, diyar kir ku ew digel Konferansa Neteweyên Yekgirtî li ser Bazirganî û Geşepêdanê (KNYBG), FIDA û Banka Cîhanî dixebite ji bo dariştina "qanûna reftara durist" ji bo veberhênên biyanî. Sazkarî û qaîdeyên navneteweyî dikarin, herwiha, rêyê li ber projeyên veberhênên çandiniyê yê "xwedan-mesûliyet" xweş bikin.

Lê belê, çareserî hene. Derxistina mîkro-krediyan, çêkirina

rêyan ku îmkana firotina berhemên ziraî li bazarên deverê durist dike, îmkana dewreyên perwerdeyê ku dê bihêlin cotkar teknîkên çandiniyê yê biyo-cihêrengiyê fêr bibin, veguhastin û depokirina çêtir bo berhemên wan û kêmkirina îthalata ku kar û keda wan bêqîmet dike, ev hemû veberhênên avaker in di sermîyanê mirovî û çandiniyê Efrîqayê de.

Wergera ji fransî Ergîn Opengîn

(1) "Sierra Leone open for business", Awoko, Freetown, Sierra Leone. 23 Mijdar 2009.

(2) Bi ya raporta SFI'yê, belavkirina hezîrana 2009'an, di 2009'an de 2 milyar dolarên rekor hatine razandin di endûstriya xurekên ziraî de, anku % 42 zêdetir ji sala berê.

(3) Olivier De Schutter, raportorê taybet yê Neteweyên Yekgirtî bo mafê xurekê, di 11'ê Hezîrana 2009'an de, bangê belav kir ji bo çavlêkirina hejmareke prensîbên pêwendîdarî mafên mirovî, wekî bingehe kêmanî, di girêbestan de.

(4) Daniel Shepard û Anuradha Mittal, "The Great land Grab: Rush for world's farmland threatens food secu-

rity for the poor", Oakland Institute, Oakland, Californie. 2009

(5) Wudineh Zenebe, "Al-Amoudi's efforts to initiate Saudi agro-investment", Addis Fortune, Addis Abeba, 29 Mijdar 2009.

(6) Asha Rai, "The constant gardener", The times of India, Mumbai, 26 Îlon 2009.

(7) "Ethiopia is giving away 2,7 million hectares" Daily Nation, Addis Abeba, 15 Îlon 2009.

(8) Joachim von Braun û Ruth Suseela Meinzen-Dick, "Land grabbing by foreign investors in developing countries: Risks and opportunities", IFPRI Policy Brief 13, International Food Policy Research Institute, Washington, Nîsan 2009.

(9) "Il faut mettre fin à l'accapare-

ment mondial des terres!", beyana Grainê, di Civîna cîhanî ya xurekê de li Roma'yê, 16 Mijdar 2009.

(10) Miguel A. Altieri "Agroecology, small farms, and food sovereignty" The Monthly Review, New York, Hezîran-Tebax 2009.

(11) Chris Mayer, "This asset is like gold, only better", Daily Wealth, Vancouver, 4 Cotmeh 2009.

(12) Knaup, Horand û von Mittels-taed, "Foreign investors snap up African farmland", Der Spiegel, Hamburg, 31 Tîrmeh 2009.

ÎRAN

Parastvanên Şoreşê kî ne?

BEHROUZ AREF & BEHROUZ FARAHANY*

Tevî ku vê mehê Îran sîhûyekemîn salvegera şoreşa xwe pîroz dike, tevgera muxalefetê ku ji Hezîran'a 2009'an û vir ve bi hêz dibe, serûbinîhevbûnên civakî yê ji sala 1979'an ve li welêt diqewimin, derdixe pêş. Ev veguhertin bersiva ku rejîmê diviyabû bide krîza heyî zehmetir dikin û dikin ku rejîm di navbera lihevkerin û tepisandinê de dudilî bibe. Beridîna pasdaran zehmetiyên Şoreşa Îslamî bi xwe nîşan didin.

Piştî ku Komara Îslamî ya Îran'ê di sala 1979'an de hat damezrandin ne bi gelekî bêserûberêya artêşa ji rejîma monarşîst mayî û tîrsa ji darbeyeke leşkerî, kir ku Ayetullah Xumeynî hêzeke din a leşkerî ava bike. Ev hêza leşkerî 22'ê Nîsana 1979'an bi navê "artêşa bextreşan" hat saz kirin, paşê bi navê artêşa pasdaran bi xala 150'î ya destûra bingehîn hate qanûnîkirin (AP - Sepahê Pasdaranê Enqelabê Îslamî, SPEÎ). Erka wê ev e: "Parastina Şoreşa Îslamî, ewlekarî û nîzama gelemperiyê."

Xirabbûna krîza hundirê rejîmê di salên 1980-1981'ê de, berterekirina serokkomarê rejîmê yê pêşî Abolhesen Benî-Sadr û destpêka serhildaneke çekdarî ya bi destê Mucahidînê Xelk (1) kir ku AP ji bo zexmkirina desthilatdarêya Xumeynî zilm û zorê bi kar bîne. Dema di navbera Îraq û Îran'ê de sala 1980'î şer dest pê kir, hem li hundir û hem jî di bereya şer de AP xwe weke yekane hêza rêxistinkirî ku jê tê rejîmê biparêze, derxiste pêş. AP hem di çêkirina planên şer de û hem jî di kontrolkirina ji derve tedarîkkirina pediviyan de, cih digire. Ew parastina berpirsiyarên dewletê misoger dike û endamên wê di komîteyên şoreşê de yê ku xwe weke girêdayî îmam didin nasîn, cih digirin.

Bêbandorkirina muxalefeta radîkal û serketinên pêşî di bereya şerê Îraqê de dema "şoreşger" a îranî bi dawî dike: Di danezaneke ji heşt xalan de 6'ê Kanûna 1982'an Xumeynî rewabûna milkdarî û sektora taybet qebûl kir û ji pasdaran xwest (Parastvanên şoreşê) ku hemû hêza xwe ji bo şer bidin ser hev.

Sala 1989'an, piştî mirina damezrênerê Komara Îslamî,

AP'yê tercîh kir ku weke lîderê ruhanî (2) Elî Xamaney û weke serokkomar jî Elî Ekber Rafsancanî bêne hilbijartin. Tevî ku di salên 1990'î de rêxistina AP di warê siyasî de lawaz bû jî, wê serdestiya xwe ya li qada aborî ya li welêt xurttir kir. Xala 147'an ya destûra bingehîn dibêje: "Divê di wextê aştîyê de hukûmet personel û navgînên teknîkî yê artêşê di çarçoveya xebatên alîkariyê, perwerdeyê, hilberandinê û cîhada avakirinê de bi kar bîne û divê bi awayekî tekûz bi huqûqa îslamî re vê yekê bike bêyî ev yek kêrhatina wê ya şer kêr bike." Xatam el-Enbiya (Fermendarêya Giştî ya avakirinê) ya sala 1990'î hat damezrandin, her weha bi navê "kompleksa Xorb" tê nasîn, xebatên gelek sazîyên di bin banê pasdaran de koordîne dike.

Derdor û kesên nêzî Rafsancanî yê hatin pozîsyonên desthilatdariyê dewlemendî komkirin, vê yekê kir ku Xamaney û derdorên muhafezekar fikaran bikin. Dema sala 1996'an "reformxwazên" Rafsancanî di hilbijartinên ji bo meclîsa îslamî ya dema pêncan de bi ser ketin, lîderê ruhanî hewara xwe gihand pasdaran. Xameney ne xweyîyê karîzmayekê, ne jêhatîbûna siyasî û ne jî otorîteyêke dînî ya weke ya Xumeyniyekî bû, lewma pêdiviya wî bi piştgiriye hebû. Di nîqaşeke qeydkirî de 6'ê Nîsana 1996'an Serokê Fermendarên AP'yê General Yehya Rehîm Safewî, da zanîn: "Divê di tûra duyem a hilbijartinan de em jî derkevin ser dikê û bi dengên xwe divê em nehêlin yek lîberalê bi tenê jî ku mumkin e ji bo welat û gel tevliheviyan çêke, bikeve meclîsê." (3)

Vê mudaxelayê kir ku têkiliyên hêzê yê di nava rejîmê de serûbinîhev bibin û pêşketina "reformxwazan" jî rawestand. Bi awayekî surprîz di sala 1997'an de weke serokkomar hilbijartina Muhemed Xatemî namzetê kevneparêzan Nateq-

Nûrî tîk bir, vê yekê bê îstîqarêya mezînê bêhtir nîşan da.

Di du demên desthilatdarêya Xatemî de (1997-2005), AP li ber reformên wî rabû. Di heman demê de rêxistina AP'yê ji sê paran yekê kirîna ji derve ya Îran'ê kontrol dike. Li gorî daxuyaniya şewirmendekî serokê berê yê meclîsê Karûbî, Muhemed Elî Muşafeq ya sala 2007'an (4) îthalat bi van rîyan dibe: Nêzî şêst benderên li ser peravên kendavê û dehek balefirgeh - yek ji van balefirgehên jî Peyam e ku nêzî Tehran'ê ye û bi awayê fermî ser bi wezaretê telekomînîkasyonê ye -, bîstûpênc deriyên [bazirganiya serbest] yê li balefirgeha navneteweyî ya Mehrabadê.

Ji ber ku gelek wezîr û sekretêrên dewletê di kontrola pasdaran de ne, Xatam el-Enbiya dikarîbû pêkanîna karên gelekî mezin ên gelemperiyê di dema şaredarêya Tehran'ê ya Ehmedînejad (2003-2005) de bi dest bixe, weke mînak otobahn û metroya buhayê wan 2.2 milyar dolar. Dema ku partîzanên Xatemî, jihevketî bi bin ketin û Ehmedînejad li dijî Rafsancanî di hilbijartinên serokkomariyê de bi ser ket, di 2005'an de giraniya hêza AP'yê zêdetir bû. Ji bo gel Rafsancanî nîşana karên ne li rê û bertîlxuriyê bû.

Li gorî bloga namzetê binketî yê hilbijartinên serokkomariyê yê herî dawî Musawî, Xorb bêhtirî heştêdê şirketî kontrol dike. Ev şirket di gelek qadan de çalak in: Artêş (hilberandina roket û fuzeyan), avahîsazî û pêşketin (projeyên rêyan, bendavan, kanan, bînesazî, avdan û hwd.); petrol û gaza xwezayî (Xorbê îhaleya çêkirina xeta lûleyên petrolê ya 600 kilometroyî dirêj ber bi Hindistanê ve bi buhayê 2.2 milyar dolaran bi dest xist); ragihandin (Havîna 2009'an, Konsorsiyûma Tosê Etamadê Mobîn a ser bi Pasdaran, kontrola ji sedî 50'yê şirketê dewletê ya telekomünî-

kasyonê Şerkatê Moxaberatê Îranê bi îhale bi dest xist, buhayê wê bazarê 8 milyar dolar e); maliye (du şirketên krediyê yê alîkariyê yê pasdaran û bêsic - milîs - ber bi bankabuyîne ve dîberidin).

Projeya pasdaran herî dawî di Mijdara 2009'an de pêşniyar kir: Avakirina rêya hesinî ya Şahbaharê li Başûrrojilat bi buhayê 2.5 milyar dolaran. General Caferî bi awayekî hişê wî li serê wî weha şîrove kir: "Em ne mekîneyeke şer in (...) ku di wextê aştîyê de bêker e." (5) Belê dîsa jî ew neçar bû di çapemeniyê de û li meclîsê bersivê bide rexneyên ku karên wî dişibandin karên mafyayê: "Mirov qet nikare mafya leşkerî ku li gelek welatan heye, weke li cem hin cîran'ên me û Sêpahan [AP] li hev bigire."

Ji dema xwepêşandanên ku hilbijartinên sextekarî di wan de hebû yê Hezîrana 2009'an (6) bûn sedem û vir ve, Parastvanên Şoreşê di tepisandina muxalefetê û destekkirina Xamaney de rolekî navendî bi cih tînin. 125 hezar endamên wê li gelek baskên artêşê hatin belav kirin û di heman demê de "hêza berxwadanê ya bêsic" kontrol dikin.

General Ebulloh Araqî, fermendarê baskê artêşa pasdaran a bi navê Resûlullah di Cotmeh'ê de îdîa kir ku rêxistina wî berpirsiyarê ewlekarîyê ya du mehên piştî hilbijartinan girtiye ser milên xwe (7). Çend hefteyan paşê rêveberê mekteba siyasî ya AP'yê Yadullah Cevanî xwest lîderên muxalefetê Karûbî û Mûsawî werin girtin û cezakirin (8). AP'yê bi awayekî fermî 29'ê Kanûn'ê bang li gel kir da ku ji bo destekdana lîderê ruhanî xwepêşandanê li dar bixe û muxalîfên wî jî bi sîxurtiya hêzên derve gunehbar kir (9). Li ser malpera xwe ya internetê (gerdab.ir) AP'yê wêneyên di dema xwepêşandanê de hatî girtin weşandin û pêre jî

bang li "gelî misilmanan" kir da ku giliyê beşdarên xwepêşandanê bikin.

Dîsa jî, kêfa tevgerên cihê yê alîgirê Komara Îslamî ji neşefafiya li dora berferhebûna xebatên wê yê li qadên aborî û siyasî re nayê -di nava van tevger û derdorên bazara Tehranê, hin sektorên taybet yan jî partiyên siyasî yê nerm hene. AP bi xwe jî ji parçebûnê parastî û muaf nîne, beşek ji hîmê wê jî derdorên civakî yê xizan tê û wê meylnê karênelirê û bi darê zorê jî qebûl nake. Yê jê vediqetin zehmetiya tercîha ku Komara Îslamî pêre rûbirû ye derdixin pêş, ev tercîh di navbera lêgerîna li lihevkerinekê û hewldana tepisandinê de ye.

**Werger ji fransî
Lokman Turgut**

(1) Sala 1965'an hat damezrandin. Ev rêxistin di şerê li dijî şah de cihê xwe girtibû. Di ruxandina rejîma Şah a sala 1979'an de jî xwedî rol bû. Piştî 1981'ê ji Xumeynî qut bû dest bi muxalefeta çekdarî kir. Bi awayekî hovane hatin tepisandin û gelek ji kadroyên li derveyî welet bûn penaber. Sala 1965'an rêxistinê li Îraqê baregeheke eskerî ava kir (di dema şerê Îraq û Îran'ê de) û hevgerînek bi rejîma Saddam Husên re çêkir.

(2) Lîderê ruhanî jî aliyê Meclîsa Pîs-poran (Meclîsê Xobregan) ve tê wezîfedrakirin û berpirsiyarê herî bilind ê siyasî û dînî ye û fiigurê herî girîng ê Komara Îslamî ya Îran'ê ye.

(3) Kayhan, Tehran, 17'ê Nîsana 1996'an.

(4) www.aei.org/outlook/27433

(5) www.sepahnews.com

(6) Bixwîne, Ahmed Salamatiyan, "Dans le chaudron du pouvoir iranien (Di quşxaneyê desthildariya Îran'ê de)", Le Monde diplomatique, Tîrmeh 2009'an.

(7) BBC ya bi farisî, 4'ê Cotmeh 2009'an.

(8) Sobh Sadeq, Tehran, 21'ê Mijdar 2009'an.

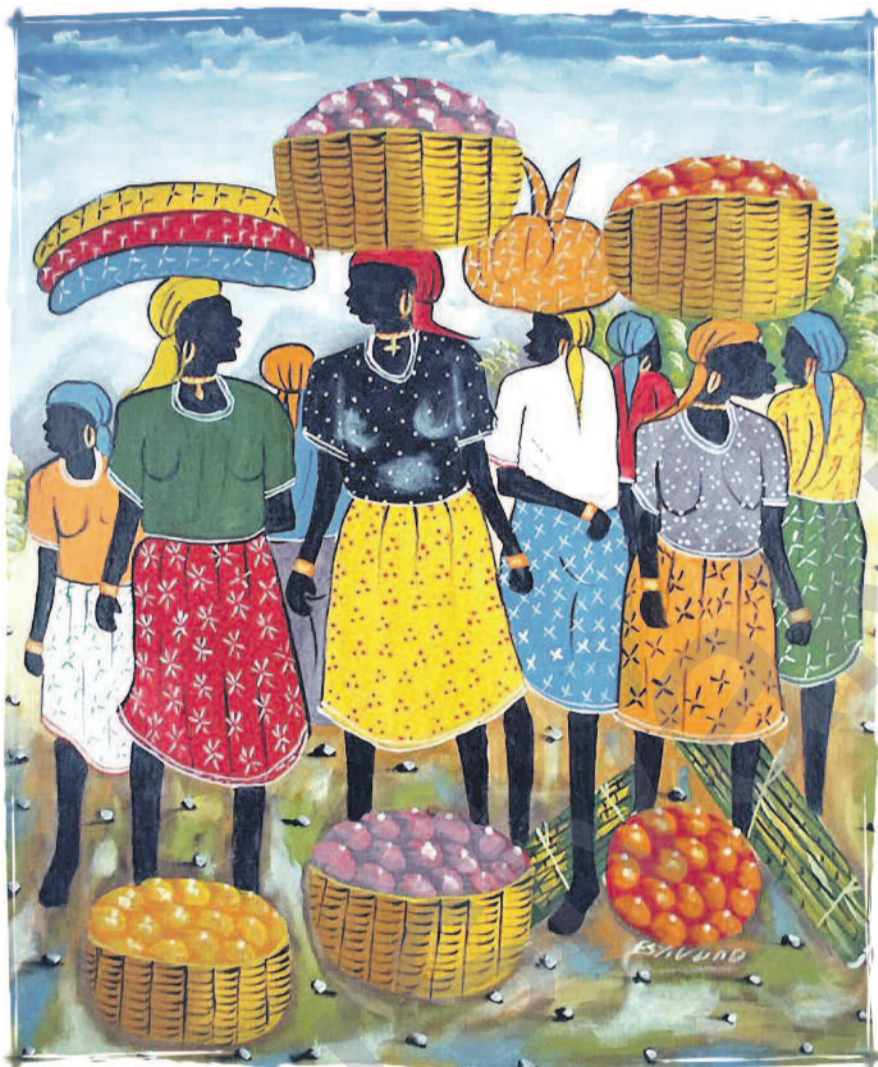
(9) www.khabaronline.ir/news-33058.aspx

* Wergêr û nivîskarên editorên rojnameyên internetê yê Îran'ê.

LI HAÎTI'YÊ, YÊ KU DIFIKIRE ZIK E!

Heyra Vegerê

CHRISTOPHE WARGN

Folk Art Haiti 2008, (Liotino) - Efekt LMD kurdî

Dany Laferrière

Grasset, Paris, 2009 /
Boreal, Montreal, 2009,
302 rûpel, 18 euro

Montréal-Port-au-Prince [Lîmana Mîrza]. Port-au-Prince û Haîtî di serî de. Piştî ku sî salên temam derbas bûn, Dany Laferrière'ê roj-namevanê nivîskarê ceribandî û romanî, vedigere welatê xwe yê eslî. Li ser bergê şomîz î zer ê kitêba wî nivîsî ye "roman" Bi rastî?

Berhema wî herwiha dişibe qisetkirinekê, şahidî an jî parçeyîyanekê, ku bi zimanekî helbestî yê petî, pir-aforîzma, bi qerf û îmaj hatiye nivîsandî. Tund û tûj. Xeşîm carinan. Ne ji bo haîtîyan, lê ji bo wî, ji bo me.

"Di nav maweyeke ewqas kurt de

Ji vejeteraneyê bi zorî bûm mirovxurekî mecbûrî"

Laferrière bi şeweyekî xwe-ser, bi qasî şimaqên xeşîm niwazên nerm jî dertîne û çavekê li Aimé Césaire'ê dimiqîne ji bo berhema wê ya bi navê Cahier d'un retour au pays natal [Deftera vegereke bo welatê eslî]: "Lê berî birêketinê me pêdivî pê heye. Ne di vegerê de." Awazê risteyên azad kitêbê dadigirin. Rêncberê ku erdê beyar ê mirovên xemgîn diterikîne da ku biçê zoravayên Port-au-Prince'ê, bi tenê bilêta çûnê dikire. Nivîskarê me, lê belê, xwedanê bilêteke çûn-û-vegerê ye. Lê belê, têgihîstina wî ya rewşê, bedela çend û çend ceribandînan û teswîrên rewşên mehrûmiyetê ye.

"Di jiyana min a berê de Xwarin bû xema mezin Hertîşt li dora zikî dizivirî. Bi nanxwarinê re, hertîşt durist dibû."

Haîtî'ya zemanên berê? "Dîk-

tatorê tropîkal û giyanê xerabkar": dengê radyoya duvalierist [navê rejîma dîktatorî ya li Haîtî'yê ye ji sala 1957'an heta 1986'an] ewqas bilind bikin da ku sîxûr we ji partîzanên "reqkerê giyanan" bizanin. Bêavî? Keçik berî herkesî radibin da ku biçin heta cihên pir dûr ji bo avkêşanê. Destpêka dewlemendiyê? Rojekê, "wî kitêbek kirrî bêtî ku jê re lazîm be." Gerra li dû dewlemendiyê? "Xwe ji awairên feqîran biparêze." Cudatiya rasteqîne, li "welatekî heta ser der û qulpan tijî", lê bê meydaneke azad? "Mal û meydana we ye ku kesayeta we diyar dike." Lûtkeya mal û samanî? Jîna li New York an jî li Paris'ê, lê ragirtina mal û erdê xwe bi rêya xulaman! An jî avakirina şatoyên herî bilind di nêvêka taxên feqîr û parsekan de! Û çawa ye paşeroja van mirovan?

"Li vê devera ku birr birr mirov lê ne

Berî hertîştî xema zikî ye.

Vala an tijî?

Seks rast piştî wê tê.

Û xew dawî."

Û xweşaliya ji ber mişetiyê [pirbûn]? Zikekî qerase ji birinc, poi [xwarineke Haîtî'yê], sos û mirîşkê? Leqayîbûna Îsa yan yek ji hewariyên wî? Saxbûn, kenîn, ku qet kêmanî, dîtina buhorîna saetan bêyî birçîbûnê, "gava ku axirî hejarî dikeve kurtexewekê-" Haîtî herwiha welatek e ku zahir ji batinê sertir e. Ku peyv pere ye. Û pêwendî zêr. "Li durgyekê ku çûk lê reviyane", xewn û xeyal û efsane ji garis û petatan baştir çêdibin. Qisetkerê haîtîyî û kebekî [Quebec], zîrek û naîf, "divê dîsa xwe fêrî wî tiştî bike ku jixwe dizane lê diviya di rêyê de ji xwe veke." Bi hêvîşkestin, bi sebr û sebat û bi heyr û heyret. Li welatê tundra-wiyân.

Wergera ji fransî Ergîn Opengîn

Le Monde Diplomatique kurdî
Ji aliyê Rûdaw Media GmbH
ve tê weşandin

Editorê giştî
Faysal Dağlı

ALMANYA
Le Monde Diplomatique kurdî
(kurmancî)

Designer
Mehmet Nazmi Demir

Şewirmenda weşanê
Berivan Aymaz

Rêvebirê hunerî
Hasan Hüseyin Deveci

Wergêr
İbrahim Seydo Aydoğan,
Nurettin Akad, Cemil Denli,
Ergîn Opengîn, Lokman Turgut

Asîstant
Semra Polat
Sharo İbrahim Garip

Tlf: 00 49 (0) 221 26 00 40 02
Fax: 00 49 (0) 221 26 00 49 81
info@lemondediplo-kurdi.com
www.lemondediplo-kurdi.com

Rûdaw Media GmbH
Gutenbergstr. 63a
50823 Köln / Almanyay

KURDISTAN
Le Monde Diplomatique kurdî
(sorani)

Ji aliyê Rûdaw Media
Company ve tê weşandin

Editora beşa sorani
Nazend Begikhanî

Rêvebirê hunerî
Husên Himatî

Designer
Baxtiyar Mistefa

Wergêr
Muhsîn Ahmed, Amir Ahmad,
Hardy Mohammed, Kawa Dastoorrah,
Mesûd Diryaz, Ahmedê Mela

Asîstant
Selam Sadî

Tlf: 00 964 (0) 750 488 56 96
info@lemondediplo-kurdi.com
www.lemondediplo-kurdi.com

Rûdaw Media Company
Caddeyî 100 Metre, Hewlêr,
Kurdistan / Iraq

FRANSA
Le Monde Diplomatique

Damezrêner
Hubert Beuve-Méry

Rêvebir
Serge Halimi

Sernûser
Maurice Lemoine

Cigirên sernûser
Martine Bulardi,
Philippe Rivière, Anne-Cécile Robert

Redaksiyon
Alain Gresh, Mona Chollet,
Pierre Rimbart, Dominique Vidal

Rêvebirê hunerî
Alice Barzilay

Dokumantasyon
Olivier Pironet

Sekreter
Sophie Durand, Monique Salomé

Tel: 00 33 (0) 153 94 96 01
Fax: 00 33 (0) 153 94 96 26

1-3, rue Stephen-Pichon,
F-75013, Paris

ABONETÎ
Rudaw Media GmbH
Deutsche Bank
Konto: 245016101 - BLZ: 37070024
IBAN: DE21 37 07 00 24 02 45 0161 01
BIC: DEUTDE33
Almanya:
Salane: 40 Euro - 6 meh: 20 Euro
Dervayê Almanya:
Salane: 50 Euro - 6 meh: 25 Euro